

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця

на правах рукопису

МОЦИК ОЛЕКСАНДР ФЕДОРОВИЧ

УДК 327(477+438)(091)"2004/2013"

ДИСЕРТАЦІЯ

**ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКО-
ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН У ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ В УМОВАХ
ПРОЦЕСІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. Ф. Моцик

Науковий керівник Ярош Оксана Богданівна,
доктор політичних наук, доцент

Луцьк – 2020

АНОТАЦІЯ

Моцик О. Ф. Інституційні чинники модернізації українсько-польських відносин у гуманітарній сфері в умовах процесів євроінтеграції. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки; Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2020.

У роботі здійснено політологічний аналіз шляхів і змісту модернізації інституційної структури міждержавних відносин в гуманітарній сфері між Україною й Республікою Польща в умовах процесів європейської інтеграції.

У межах поставлених мети і завдань охарактеризовано інституційну структуру міждержавних відносин у гуманітарній сфері між Україною та РП на підставі твердження, що основою інтеграційних процесів з країнами ЄС є національні інтереси, які водночас узгоджуються із загальноприйнятими моральними та правовими нормами цивілізованого світу, що підтверджено їх імплементацією у вітчизняне законодавство; з'ясовано зміст інституційних чинників модернізації українсько-польських відносин у гуманітарній сфері як складної системи суспільних відносин, правил і норм, державних установ й організацій, а також структур й інституцій громадянського суспільства, міжрегіональних утворень типу єврорегіонів, спільних програм і проектів у контексті ускладнення міждержавних відносин унаслідок поглиблення процесів глобалізації, розгортання процесів демократизації й децентралізації місцевого самоврядування, технологізації та віртуалізації простору суспільної комунікації. Здійснено їх класифікацією за відповідним виміром і спрямуванням: темпоральний (часовий), галузевий, загальноєвропейський, державний, міжрегіональний, локальний.

Важливою частиною роботи є аналіз гуманітарної складової транскордонної, регіональної співпраці України й РП, взаємодії органів

державної влади та громадських об'єднань у рамках виконання спільних програм («Програма добросусідства Польща–Білорусь–Україна *INTERREG IIIA/TACIS CBC* 2004–2006 років», «Польща–Білорусь–Україна» ЄІСП на 2007–2013 рр. та 2014–2020 рр., «*EUROCITIES*»), аналіз форм і напрямів співробітництва між євро регіонами з накресленням перспектив їх інтенсифікації в рамках Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 р. та Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 рр.

У роботі проведені ґрунтовний аналіз і систематизація нормативно-правової бази українсько-польських міждержавних відносин у гуманітарній сфері з наступною їх класифікацією та групуванням за відповідними напрямами.

У дисертації здійснено аналіз міждержавної співпраці в сфері впорядкування українсько-польського кордону у напрямі покращення якості послуг, забезпечення безперешкодного перетину людей і товарів через кордон, зменшення черг і ліквідації незручностей під час перетину кордону, зокрема шляхом здійснення низки організаційних і політико-правових заходів: утворення в Україні Державної міграційної служби, укладення спільних з Польщею угод про умови перетину кордону, малий прикордонний рух, установлення спільного українсько-польського митного контролю, запровадження безвізового режиму з країнами ЄС тощо.

Органічною частиною роботи є дослідження засобів і форм поглиблення відносин між Україною й Польщею в сфері освіти, науки, міжкультурного діалогу на шляху інтенсифікації обмінів, їх диверсифікації й вдосконалення нормативно-правової бази, де акцентовано увагу на діяльності центрів української та польської культур, проблемах вивчення української й польської мов, навчанні українських студентів у польських закладах вищої освіти, фестивалій та виставковій діяльності тощо.

У дисертації запропоновано напрями врегулювання проблемних питань українсько-польських міждержавних відносин у сфері політики пам'яті,

накреслено перспективні кроки пошуку компромісів для зняття суперечностей шляхом використання старих і створення нових майданчиків для поглибленого наукового аналізу та дискусій з метою пошуку консенсусу, що передбачало аналіз парламентської діяльності з цього питання обох країн, дискурсів президентів, рішень інститутів національної пам'яті України та РП, громадських інституцій, зокрема Українсько-польського громадського форуму, експертного середовища тощо.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження» охарактеризовано стан наукового розроблення проблеми, її джерельну базу, концептуальний вимір, обґрунтовано методологічні підходи до вивчення інституалізації українсько-польських міждержавних відносин у гуманітарній сфері, розглянуто концепцію українсько-польських міждержавних відносин у процесах євроінтеграції.

Зазначено, що визначальним чинником концептуальних засад українсько-польських міждержавних відносин є національний інтерес. Стратегічний характер українсько-польського партнерства обумовлено тим, що РП є найбільш послідовним прихильником і захисником євроінтеграційних прагнень України. Ефективним інструментом політики ЄС з 2009 р. стало Східне партнерство. Європейська політика сусідства як тимчасова відповідь на виклики, що постали перед Євросоюзом у зв'язку з розширенням ЄС 2004 р., відіграла свою роль, а тому виникла ідея переходу відносин України і ЄС у формат асоціації. 2009 р. сторонами розроблено та схвалено Порядок денний асоціації, який замінив План дій «Україна–ЄС» та ставив за мету слугувати орієнтиром для проведення реформ в Україні в процесі підготовки імплементації майбутньої Угоди про асоціацію. Зазначена Угода набула чинності після її ратифікації усіма державами-членами 01.09.2017 р.

У розділі 2 «Політико-правові та інституційні чинники українсько-польських відносин у гуманітарній сфері» розкриваються питання змісту принципів та норм міжнародного права, які є базовими для українсько-польських міждержавних відносин. Доведено, що відносини між Україною й

Польщею в гуманітарній сфері базуються на сукупності правових норм які, не порушуючи національних інтересів, відповідають європейським стандартам і міжнародним зобов'язанням країни.

Один із підрозділів дисертації присвячено аналізу формування договірної, законодавчої, нормативно-правової бази українсько-польських відносин у гуманітарній сфері. Простежено еволюцію інституційної складової українсько-польських відносин у гуманітарній сфері, структуру й спрямованість яких визначають комплекс угод і домовленостей стратегічного й тактичного рівнів. Вони характеризують темпоральний (часовий вимір) і секторальний (галузевий) рівні взаємодії, а також загальноєвропейський, державний, регіональний і локальний рівні інституційної співпраці. Значимими у цьому контексті є співпраця відомств закордонних справ обох держав на рівні власне самих міністерств, посольств, генеральних консульств, консульств, почесних консульств й ін. Доведено, що суб'єктами ефективної міждержавної взаємодії України та РП у гуманітарній сфері можуть виступати не лише держава або її органи, а й недержавні організації, ініціативи тощо.

У розділі 3 «Модернізація інституційної структури міждержавних відносин України та Республіки Польща в гуманітарній сфері» висвітлюються практичні кроки українського й польського урядів щодо модернізації інституційної структури міждержавних відносин. Зокрема розкриваються проблеми розбудови українських і польських структур, які забезпечують транскордонну й регіональну співпрацю в гуманітарній сфері, змін у міграційній і візовій політиці. Інтенсифікації міграційних потоків сприяв розвиток двостороннього транскордонного співробітництва. Свідченням цього стало підписання Угоди про правила місцевого прикордонного руху 2008 р. і запровадження карти поляка та посвідчення закордонного українця. 2012 р. позначено новаціями у візовій політиці: підписано Угоду між урядами України та РП про скасування оплати за видачу національних віз. Наприкінці 2014 р. прийнято оновлену версію угоди про правила місцевого прикордонного руху. На шляху до отримання безвізового режиму з ЄС Україна здійснила низку кроків щодо

приведення власного міграційного законодавства й інституційної структури до європейських вимог. Українсько-польські відносини загалом і міграційна політика, зокрема, вийшли на принципово новий рівень співпраці завдяки отриманню Україною безвізового режиму з ЄС у 2017 р.

В окремому підрозділі дисертації здійснено аналіз напрямів, форми та механізмів вдосконалення відносин у сфері освіти, науки й міжкультурного діалогу, де йдеться про поглиблення освітнього, наукового й міжкультурного діалогу між Україною та РП. У роботі акцентовано увагу на аналізі проблем, пов'язаних із політизацією питань історичної пам'яті та їх впливу на двосторонні міждержавні відносини. Зазначено, що різниця у поглядах на минувшину, складність в узгодженні історичних фактів і високий рівень зацікавленості української й польської громадськості в позитивному вирішенні питань історичного примирення, обумовили зміст, напрями й характер відповідної двосторонньої роботи. Науковий аналіз і розв'язання поставлених у вступі дослідницьких завдань і проблем дало змогу сформулювати низку висновків теоретико-методологічного й практично-політичного змісту.

Ключові слова: українсько-польські відносини, гуманітарна сфера, гуманітарна політика, інституалізація, євроінтеграція, політика пам'яті.

SUMMARY

Motsyk O. F. Institutional Factors for the Modernization of Ukrainian-Polish Relations in the Humanitarian Sphere in the Context of European Integration Processes. – Manuscript.

Candidate degree Dissertation specialty 23.00.02 – political institutes and processes. – Lesya Ukrainka Eastern-European National University; Ivan Franko National University of Lviv, 2020.

Political theory analysis of the ways and content of modernization of the institutional structure of the interstate relations in the humanitarian sphere between Ukraine and the Republic of Poland in the context of the processes of European integration has been carried out in the work.

The institutional structure of interstate relations in the humanitarian sphere between Ukraine and the RP on the basis of the statement that the basis of integration processes with the EU countries are national interests, which are at the same time consistent with the accepted moral and legal norms of the civilized world, as confirmed by their implementation in the national legislation has been characterized within the set goals and objectives; the content of institutional factors of modernization of Ukrainian-Polish relations in the humanitarian sphere as a complex system of social relations, rules and norms, state institutions and organizations, as well as the structures and institutions of civil society, interregional entities such as regions of Europe, joint programs and projects, in the context of complexity interstate relations as a result of deepening processes of globalization, deployment of the democratization processes and decentralization of local self-government, technology and virtualization of the space of public communication has been studied out. Their classification by appropriate dimension and direction: temporal (time) branch, pan-European, state, interregional, local has been carried out.

An important part of the work is the analysis of the humanitarian component of cross-border, regional cooperation between Ukraine and the Republic of Poland, the interaction of public authorities and public associations within the framework of the joint programs implementation («Poland-Belarus-Ukraine Neighborhood Program INTERREGIIIA / TACISCBC 2004–2006», «Poland-Belarus-Ukraine» ENPI for 2007–2013 and 2014–2020, «EUROCITIES»), analysis of forms and directions of cooperation between regions of Europe, outlining the prospects of their intensification in the framework of the State Strategy for Regional Development of Ukraine until 2020 and the State Program for the Development of Cross-Border Cooperation for 2016–2020.

Thorough analysis and systematization of the legal framework of Ukrainian-Polish interstate relations in the humanitarian sphere, followed by their classification and grouping in the relevant areas, as well as analysis of interstate cooperation in the sphere of the Ukrainian-Polish border regulation in the direction

of the improvement of the quality of services, in particular by establishing joint Ukrainian-Polish customs control have been carried out in the work.

The analysis of the interstate cooperation in the direction of the improvement of the quality of services, ensuring the smooth crossing of people and goods across the border, reducing queues and eliminating inconvenience during the border crossing, in particular by implementing a number of organizational and political-legal measures: establishment of the State Migration Service in Ukraine, concluding agreements on border crossings with Poland, small border traffic, establishing joint Ukrainian-Polish customs control, introduction of visa-free regime with EU countries, etc. has been carried out in the work.

An organic part of the work was the study of the means and forms of deepening relations between Ukraine and Poland in the fields of education, science, tourism, intercultural dialogue on the intensification of exchanges, their diversification and improvement of the legal framework, where the attention was focused on the activities of centers of Ukrainian and Polish culture, the problems of learning Ukrainian and Polish languages, the education of Ukrainian students in Polish IHE, festival and exhibition activities, etc.

The directions of settlement of problematic issues of Ukrainian-Polish interstate relations in the field of memory policy have been proposed in the dissertation, promising steps for finding compromises to remove contradictions through the use of old ones and the creation of new platforms for in-depth scientific analysis and discussions in order to find consensus, which included analysis of parliamentary activity on this issue of both countries, discourses of presidents, decisions of the institutions of national memory of Ukraine and the RP, public institutions in particular, the Ukrainian-Polish Public Forum, expert environment, etc. have been outlined.

The state of scientific development of the problem, its source base, conceptual dimension, substantiates methodological approaches to the study of the institutionalization of Ukrainian-Polish interstate relations in the humanitarian sphere have been described, and the concept of Ukrainian-Polish interstate

relations has been considered in the Section 1 «Theoretical and methodological foundations of the study».

It has been indicated, that the decisive factor in the conceptual foundations of Ukrainian-Polish interstate relations is national interest. The strategic nature of the Ukrainian-Polish partnership is due to the fact that RP is the most consistent supporter and defender of Ukraine's European integration aspirations. The Eastern Partnership has become an effective instrument of EU policy since 2009. The European Neighborhood Policy, as a temporary response to the EU's 2004 enlargement challenges, played its role, and so the idea of transitioning Ukraine-EU relations into an association format emerged. In 2009, the parties drafted and approved the Association Agenda, which replaced the «EU-Ukraine» Action Plan and set out to serve as a benchmark for reforms in Ukraine in the process of preparing the implementation of the future Association Agreement. The said Agreement entered into force after its ratification by all Member States on 01.09.2017.

The content of the principles and norms of international law which are fundamental to Ukrainian-Polish interstate relations has been revealed in Section 2 «Political-legal and institutional factors of Ukrainian-Polish relations in the humanitarian sphere». It has been proved, that the relations between Ukraine and Poland in the humanitarian sphere are based on a set of legal norms which, without violating national interests, correspond to the European standards and international obligations of the country.

One of the sub-sections of the dissertation is devoted to the analysis of the formation of the contractual, legislative, normative and legal base of the Ukrainian-Polish relations in the humanitarian sphere. The evolution of the institutional component of the Ukrainian-Polish relations in the humanitarian sphere, whose structure and orientation determine the complex of agreements and arrangements of strategic and tactical levels has been deduced. They characterize the temporal (time dimension) and sectoral (branch) levels of interaction, as well as the pan-European, national, regional and local levels of institutional cooperation. Important in this context are the cooperation of the foreign affairs agencies of both countries at the

level of the ministries, embassies, consulates-general, consulates, honorary consulates, etc. It has been proved, that not only the state or its bodies, but also non-governmental organizations, initiatives and others can act as subjects of effective interstate cooperation of Ukraine and RP in the humanitarian sphere.

Practical steps of the Ukrainian and Polish governments to modernize the institutional structure of interstate relations have been elucidated in Section 3 «Tasks to modernize the institutional structure of Ukraine-Poland interstate relations in the humanitarian field». In particular, problems of development of Ukrainian and Polish structures providing cross-border and regional cooperation in the humanitarian sphere, changes in immigration and visa policy have been revealed. The intensification of migration flows contributed to the development of bilateral cross-border cooperation. The reason for this was the signing of the agreement on small (local) border traffic in 2008 and the introduction of a Polish Card and Certificate of Ukrainian abroad. 2012 was marked by innovations in visa policy: an agreement was signed between the governments of Ukraine and the Republic of Poland on the abolition of payment for the issuance of national visas. At the end of 2014, an updated version of the local border traffic rules agreement was adopted. Towards obtaining a visa-free regime from the EU Ukraine took a number of steps to bring its own migration legislation and institutional structure into line with European requirements, Ukrainian-Polish relations in general and migration policy in particular came out on a fundamentally new level of cooperation due to Ukraine getting a visa-free regime with the EU in 2017.

The analysis of directions, forms and mechanisms of improving relations in the sphere of education, science and intercultural dialogue, which refers to deepening of educational, scientific and intercultural dialogue between Ukraine and RP, has been carried out in the separate sub-sector of the dissertation, which is about deepening educational, scientific and intercultural dialogue between Ukraine and RP. In the work the attention has been focused on the analyzing of issues related to the politicization of historical memory issues and their impact on bilateral interstate relations. It has been noted, that the difference in views on the past, the complexity of reconciling

historical facts and the high level of interest of the Ukrainian and Polish public in the positive resolution of the issues of historical reconciliation have determined the content, directions and nature of the respective bilateral work. The scientific analysis and solution of the research tasks and problems set out in the introduction allowed us to form a number of conclusions of theoretical, methodological and practical political content.

Key words: Ukrainian-Polish relations, humanitarian sphere, humanitarian policy, institutionalization, European integration, memory policy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких відображено основні результати дослідження

Фахові видання

1. Моцик О. Ф. Зовнішня політика й дипломатія Києва (перші кроки: VI–IX ст.). *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*: зб. наук. ст. СНУ ім. Лесі Українки. Луцьк, 2018. № 1. С. 107–111.
2. Моцик О. Ф. Ретроспективний аналіз східноєвропейського напрямку у зовнішній політиці Європейського Союзу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. Луцьк, 2016. № 11. С. 100–104.
3. Моцик О. Ф. Наукові розвідки та підходи до інтеграційних процесів у Європейському Союзі. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: зб. наук. ст. ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2016. Т. 33–34. С. 126–133.
4. Моцик О. Ф. Розвиток українсько-польських відносин в умовах зовнішньої політики розширення Європейського Союзу. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: зб. наук. ст. ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2013. Т. 25–26. С. 177–182.
5. Моцик О., Копачинська Г., Коцан Р. Новий вимір польсько-українського гуманітарного співробітництва. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. Луцьк, 2011. № 20. С. 35–41. (Особистий внесок здобувача – 1/3 статті: узагальнено форми гуманітарного співробітництва між Україною та РП).

6. Моцик О. Ф. Особливості українсько-польських відносин у 2009 році. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: зб. наук. ст. ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2010. Т. 21–22. С. 91–98.

7. Моцик О. Ф. Сучасні напрями співробітництва між Україною та Республікою Польща. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. Луцьк, 2009. № 10. С. 3–9.

Публікації у виданнях, уключених до міжнародних наукометричних баз

8. Моцик О. Ф. Міжнародна співпраця України з ЮНЕСКО в гуманітарній сфері. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*: зб. наук. праць. Львів, 2019. Вип. 24. С. 184–190.

9. Моцик О. Ф. Базові засади правового регулювання міжнародної співпраці України в гуманітарній сфері. *Політикус*: наук. журн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2019. Вип. 3. С. 44–49.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Моцик О. Ф. Діяльність Ради Асоціації між Україною та ЄС як інституційна складова здійснення зовнішньої політики України в контексті євроінтеграції. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород 22–23 квіт. 2016 р. Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2016. С. 140–142.

11. Моцик О. Ф. Парламентський комітет асоціації між Україною та ЄС як інституційний чинник здійснення євроінтеграційної зовнішньої політики України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 листоп. 2016 р.) / МВС України, МОН України. Харків, 2016. С. 212–215.

12. Моцик О. Ф. Особливості польсько-українського економічного співробітництва в межах Карпатського регіону. *Актуальні проблеми зовнішньої*

політики України: матеріали V наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених (м. Чернівці, 4–5 листоп. 2011 р.): у 2-х т. Чернівці, 2011. Т. II. С. 57–59.

13. Моцик О. Ф. Розвиток українсько-польського транскордонного співробітництва як передумова європейської інтеграції України. *Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих науковців (Луцьк, 25–26 трав. 2011 р.). Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. С. 58–61.*

14. Моцик О. Єднає нас культура. Україна і Польща – культурне співробітництво. *Україна дипломатична: наук. щорічник. Київ, 2010. Вип. 11. С. 618–629.*

15. Моцик О. Польща ще досі усвідомлює, наскільки величезною є трагедія. *УНІАН. 2010. 30 квіт.*

16. Моцик О. Криза не здатна послабити стратегічний характер відносин України та Польщі. *УКРІНФОРМ. 2009. 31 груд.*

17. Моцик О. Україна – Польща: новий етап у відносинах. *Радіо Свобода. 2009. 23 жовт.*

18. Моцик О. Про Євро-2012, малий прикордонний рух та мистецькі імпрези. *Українське слово. 2009. 14 жовт.*

19. Моцик О. Без вступу України до ЄС Європа не завершить процес об'єднання. *УКРІНФОРМ. 2009. 13 жовт.*

20. Моцик О. 2009 рік буде знаковим в українсько-польських відносинах. *УНІАН. 2009. 25 верес.*

21. Моцик О. Угода про прикордонний рух між Україною і Польщею є кроком у наближенні нашої держави до безвізового режиму з ЄС. *УКРІНФОРМ. 2009. 9 лип.*

22. Моцик О. Наша мрія, аби безвізовий режим запровадити ще до Євро-2012. *УНІАН. 2009. 7 черв.*

23. Моцик О. Чотири події, що визначили сьогоднішню Польщу. *День. 2009. 4 черв.*

24. Моцик О. Ф. Досвід вступу Польщі до Європейського Союзу: уроки для України: *матеріали міжнар. круглого столу* (Луцьк, 21 трав. 2009 р.) / за ред. С. В. Федонюка. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. С. 4–11.
25. Моцик О. Знання долає кордони. Україна і Польща в освітній сфері *Освіта України*. 2009. 19 трав.
26. Моцик О. Східне партнерство – додатковий шанс на зближення з ЄС. *Дзеркало тижня*. 2009. 25 квіт.
27. Моцик О. Приклад Польщі показує, що означає бути членом ЄС і НАТО. *УНІАН*. 2009. 18 лют.
28. Моцик О. Польща – стратегічний партнер України. *Наш вибор*. 2008. № 5.
29. Моцик О. Ф. У 2009 році українсько-польська співпраця продовжуватиметься по висхідній. *УКРІНФОРМ*. 2008. 29 груд.
30. Моцик О. Ми і Польща – одна команда! *Україна молода*. 2008. 2 жовт.
31. Моцик О. Українсько-польський досвід співпраці є одним із найбагатших. *Транскордонне співробітництво: наук. журн. Ін-ту транскордонного співробітництва та європ. інтеграції*, Львів. 2007. № 2. С. 4–12.
32. Моцик О. Побратими по Євро-2012. *Атлантична панорама: журн. Міністерства оборони України*. 2007. № 5. С. 4–9.
33. Моцик О. Виступ на інавгураційній конференції з питань імплементації проекту «Підтримка секторальних реформ в Україні – першочергові дії». 10 груд. 2007 р., м. Варшава. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 85–88.
34. Моцик О. Звернення до учасників вшанування пам'яті жертв у с. Пискоровичі та відкриття пам'ятної таблиці. 2 груд. 2007 р. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 84.

35. Моцик О. Виступ на урочистій церемонії відкриття Почесного консульства України в Познані. 19 берез. 2007 р. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів*: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 66–68.

36. Моцик О. Виступ на міжнародній конференції «Форум Європа–Україна». 23–24 лют. 2007 р., м. Вроцлав. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів*: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 59–63.

37. Моцик О. Ф. Перспективний тандем. *Народний депутат*. 2006. № 10. С. 60–65.

38. Моцик О. Ф. Україна і Польща – стратегічні партнери. *Політика і час*. 2006. № 5. С. 4–9.

39. Моцик О. Виступ на відкритті VI Міжнародного економічного форуму «Співпраця регіонів задля економічного розвитку». 5 жовт. 2006 р., м. Львів. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів*: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 31–34.

40. Моцик О. Виступ на відкритті спеціальності «Україністика» у вищій менеджерській школі Варшави. 30 верес. 2006 р. *О. Моцик. Вірю в європейське майбутнє наших народів*: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 24–30.

41. Моцик О. Промова під час вручення екзекватури Почесному консулу України в м. Щецин. 14 лип. 2006 р. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів*: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 19–20.

42. Моцик О. Промова: «Україна і Польща в Європі». 14 трав. 2006 р., м. Ченстохова. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів*: доп.,

виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 13–18.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації

43. Моцик О. Ф. Міжнародні виборчі стандарти як аксіологічний орієнтир формування зовнішньої політики України. *Сучасні проблеми виборчого права і методологія його викладання у вищих навчальних закладах України: тези доп. Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 22–23 черв. 2017 р.)* / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: Прінт-Сервіс, 2017. С. 175–179.

44. Моцик О. Ф. Сучасні тенденції та перспективи українсько-американських відносин. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Київ, 2011. Вип. 17. С. 19–23.

45. Моцик О. Ф. Щодо сучасного розуміння зовнішньої політики. *Юридичні науки та їх роль у формуванні правової культури сучасної людини: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 12–13 трав. 2015 р. Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2015. С. 68–71.*

46. Моцик О. Ф. Сучасний стан і перспективи розвитку українсько-американських відносин. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Вип. 19. Київ, 2012. С. 46–56.

47. Моцик О. Україна і Польща: торговельно-економічне співробітництво. *Ділова панорама: журн. Київ. торгово.-промислової палати. 2009. Груд.*

48. Моцик О. Українсько-американські відносини «перестали бути вулицею з одностороннім рухом». *Зовнішні справи: наук. журн. Київ, 2010. № 9–10. С. 13–17.*

49. Моцик О. Вступне слово. *Жезьнік Г., Кульчицький І., Монковіч В. Європейські фонди для самоврядування України – як правильно управляти європейським проектом*. Варшава, 2008. С. 9–11.

50. Моцик О. Виступ на семінарі «Медіа ліс». 20 жовт. 2006 р., Бещадський повіт. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів: доп.,*

виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 35–39.

51. Motsyk O. Eastern Partnership: a promising initiative. *Polish Market*. 2009. Nr 8. P. 20–21.

52. Motsyk O. Polsko-ukraińskie dobrosąsiedztwo. *Świat Elit*. 2008. Nr 73. S. 16–17.

53. Motsyk O. Świętokrzyskie – Winniczyzna, dwa regiony – jedno serce. *Powiat Starzowski*. 2008. № 30. S. 9.

54. Motsyk O. Ukraine belongs to Europe. *The Warsaw Voice*. 2008. Nr 20/21. P. 8–9.

55. Motsyk O. Na drodze do zjednoczonej Europy. *Prestiz*. 2006. Lip. S. 13–15.

56. Motsyk O. Dobrzy Sąsiedzi. *Kwartalnik VIP*. 2006. Nr 3. S. 7–9.

57. Motsyk O. Ukrainian Ambassador to Poland. *Polish Market*. 2006. Nr 8. P. 19–20.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	20
ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Концептуалізація українсько-польських міждержавних відносин в умовах євроінтеграції.....	29
1.2. Методологія дослідження інституційних чинників модернізації українсько-польських міждержавних відносин у гуманітарній сфері в умовах євроінтеграції.....	50
1.3. Висвітлення проблеми українсько-польських міждержавних відносин у науковій літературі	65
Висновки до розділу 1	82
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН У ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ	
2.1. Джерела, принципи та норми міжнародного права в гуманітарній сфері як важливий складник українсько-польських відносин	84
2.2. Трансформація нормативно-правової бази українсько-польських відносин у гуманітарній сфері	98
2.3. Становлення й розвиток інституційної структури українсько-польських відносин у гуманітарній сфері	110
Висновки до розділу 2	132
РОЗДІЛ 3. МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ	
3.1. Інституційні чинники трансформації транскордонного й міжрегіонального співробітництва.....	134
3.2. Оновлення міграційної та візової політики.....	154
3.3. Напрями, форми та механізми вдосконалення відносин у галузях освіти, науки та міжкультурного діалогу	171

3.4. Проблемні питання та виклики в міждержавних відносинах між Україною й Польщею та шляхи їх розв'язання	187
Висновки до розділу 3	207
ВИСНОВКИ	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	214
ДОДАТКИ	260

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВРУ – Верховна Рада України
- ДМС – Державна міграційна служба України
- ЕК – Європейська комісія
- ЄПС – Європейська політика сусідства
- ЄС – Європейський Союз
- ІЄСП – Інструмент європейського сусідства й партнерства
- КМУ – Кабінет Міністрів України
- МКРМС – Міжурядова координаційна рада з питань міжрегіонального співробітництва
- ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
- ПДА – Порядок денний асоціації
- РЄ – Рада Європи
- СхП – Східне партнерство
- ТКР – транскордонний регіон
- ТКС – транскордонне співробітництво
- УПС – Угода про партнерство та співробітництво
- ЦЄІ – Центральноєвропейська ініціатива
- ЦСЕ – Центрально-Східна Європа
- USAID – United States Agency for International Development* (Агентство США з міжнародного розвитку)
- TACIS – Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States* (Програма допомоги ЄС новим незалежним державам)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Науковий аналіз українсько-польських відносин у контексті розширення Європейського Союзу зумовлено стратегічним характером співпраці між обома країнами від початку проголошення незалежності України в 1991 р. і дотепер. Два етапи розширення ЄС у східному напрямі – у 2004 і 2007 рр., а попередньо – вступ Польщі до НАТО в 1999 р. докорінно змінили характер відносин між Україною й Республікою Польща, що зумовлено відмінними статусами цих держав у контексті європейської інтеграції. Польща продемонструвала суспільний консенсус, політичну волю та економічну стабільність, що сприяло її вступу до ЄС.

Натомість Україна від часу проголошення незалежності пройшла важкий і неоднозначний етап становлення державності, який циклічно не збігався з процесами державотворення в країнах колишньої «народної демократії». Відносини між Україною й РП на шляху до ЄС продемонстрували наявність значного невикористаного потенціалу, що потребує вивчення шляхів їх зміцнення, насамперед у частині модернізації їхньої інституційної бази відповідно до потреб часу. Останнє ж передбачає науковий аналіз не лише державних структур, а й інститутів громадянського суспільства обох країн, які показали свою силу та спроможність впливати на процеси прийняття державних рішень.

Особливий інтерес викликають міждержавні відносини в гуманітарній сфері, оскільки вони безпосередньо стосуються проблем життя, духовного здоров'я й гідності людини. Зважаючи на це, у виробленні концептуальних засад сучасної гуманітарної політики України мусимо враховувати загальноприйнятні моральні цінності, європейські норми та традиції, але пріоритетними залишаються національні інтереси.

Характер назрілих проблем, що виникають у відносинах між Україною й РП у гуманітарній сфері, актуалізує розгляд таких питань як адаптація

вітчизняного законодавства до європейських вимог, модернізація інституційної структури, включаючи покращення транскордонного співробітництва, міграційної та візової політики, пошук нових можливостей у розвитку освіти, науки й культури, зняття гострих суперечностей із проблемних питань історичної пам'яті тощо.

Актуальним робить дослідження також брак сучасних наукових розробок щодо змісту, напрямів модернізації процесів інституалізації міждержавних відносин України та РП у гуманітарній сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в рамках науково-дослідних робіт СНУ імені Лесі Українки: «Інституційні зміни процесу демократичної трансформації в Україні: Волинь» й «Інформаційна підтримка транскордонного співробітництва України» (номери державної реєстрації – 0119U001842; 0113U002221).

Мета роботи – з'ясування шляхів та визначення змісту модернізації інституційної структури міждержавних відносин у гуманітарній сфері між Україною та Республікою Польща в умовах процесів європейської інтеграції.

Поставлена мета передбачає виконання таких *завдань*:

- концептуалізація проблеми українсько-польських міждержавних стосунків в умовах євроінтеграції;
- визначення методології дослідження інституційної структури українсько-польських відносин у гуманітарній сфері в умовах євроінтеграції;
- з'ясування ступеня наукової розробки проблеми інституалізації міждержавних стосунків України та РП у гуманітарній сфері в контексті процесів євроінтеграції у зарубіжній і вітчизняній науковій літературі;
- систематизація базових засад, принципів і норм міжнародного права в гуманітарній сфері у процесах європейської інтеграції як важливого складника українсько-польських відносин;
- з'ясування змісту та структури нормативно-правової бази українського польських стосунків у гуманітарній сфері в умовах євроінтеграції;

- розкриття напрямів становлення й модернізації інституційної структури українсько-польських відносин в гуманітарній сфері в умовах євроінтеграції;
- з'ясування характеру інституційних змін і практик транскордонного й регіонального співробітництва України та РП в умовах євроінтеграції;
- розкриття змісту модернізації інституційної структури здійснення міграційної й візової політики в українсько-польських відносинах в умовах євроінтеграції;
- характеристика головних напрямів, форм і засобів удосконалення стосунків України та РП у галузях освіти, науки й міжкультурного діалогу;
- визначення кола проблемних питань і викликів у міждержавних відносинах між Україною та РП у реалізації політики історичної пам'яті й накреслення шляхів їх вирішення.

Об'єкт дослідження – міждержавні відносини між Україною й Республікою Польща в контексті процесів євроінтеграції.

Предмет дослідження – нормативно-правова база, інститути, форми та механізми модернізації українсько-польських відносин у гуманітарній сфері в умовах процесів євроінтеграції.

Методи дослідження. Виконання окреслених завдань потребувало комплексного використання сукупності принципів, підходів і методів пізнання, зокрема об'єктивності, історизму, усебічності, системності й комплексності, а також низки універсальних загальнонаукових і спеціальних методів пізнання: сходження від абстрактного до конкретного, аналізу й синтезу, індукції та дедукції, структурно-функціонального, компаративного та інших методів.

Використання *принципу історизму* дало змогу виявити тенденції й закономірності українсько-польських відносин у гуманітарній сфері в окремі історичні періоди. За допомогою *системного аналізу* досліджено міждержавну взаємодію між Україною та РП як систему комунікативних, функціональних, структурних зв'язків.

Неоінституційний підхід дав змогу розглядати інституційну структуру міждержавних відносин не лише як сукупність суспільно-політичних інститутів із

притаманними їм властивостями, а й виявити поведінкові стереотипи, цінності та мотиви, що спрямовували діяльність політичних акторів. *Процесуальний підхід* став одним із провідних у дослідженні, оскільки передбачав аналіз українсько-польських відносин як процесу політичних змін. *Метод систематизації й класифікації* дав змогу визначити етапи розвитку українсько-польських відносин у гуманітарній сфері. *Біхевіоральний* метод сприяв вивченню поведінки політичних акторів у міждержавних відносинах, зокрема президентів України й РП, лідерів політичних партій та ін. За допомогою *контент-аналізу* здійснено якісно-кількісний аналіз документів, що визначають характер українсько-польських міждержавних відносин у гуманітарній сфері.

Наукову новизну отриманих результатів дослідження конкретизовано в таких положеннях.

Уперше:

– визначено, що модернізація міждержавних відносин у гуманітарній сфері між Україною і РП полягала у зміні парадигми, коли в основу позицій сторін покладено національні інтереси з врахуванням євроінтеграційних прагнень України; вона також включала в себе й трансформацію інституційного каркасу, коли до сукупності державних інститутів активно долучилися недержавні актори з обох сторін;

– з'ясовано зміст інституційних чинників модернізації українсько-польських стосунків у гуманітарній сфері як складної системи суспільних відносин, правил і норм, державних установ та організацій, а також нових структур й об'єднань громадянського суспільства, міжрегіональних утворень типу єврорегіонів, спільних програм і проектів тощо в контексті ускладнення міждержавних відносин унаслідок поглиблення глобалізації, розгортання процесів демократизації й децентралізації місцевого самоврядування, технологізації та віртуалізації простору суспільної комунікації. Здійснено їх класифікацію за відповідним виміром і спрямуванням: темпоральний (часовий), галузевий, загальноєвропейський, державний, регіональний, локальний;

– запропоновано напрями врегулювання проблемних питань українсько-польських міждержавних відносин у сфері політики пам'яті; накреслено перспективні кроки пошуку компромісів для зняття суперечностей шляхом використання старих і створення нових майданчиків для поглибленого наукового аналізу та дискусій задля пошуку консенсусу, що передбачало аналіз парламентської діяльності з цього питання, дискурсів президентів, рішень інститутів національної пам'яті України й РП, громадських інституцій, зокрема Українсько-польського громадського форуму, експертного середовища тощо.

Поглиблено:

– знання про роль Східного партнерства в зовнішній політиці ЄС, інтересів України в ході її реалізації, шляхів, механізмів та умов перетворення країн-партнерів з об'єктів політики Євросоюзу в суб'єкти партнерства з ЄС. Простежено еволюцію шляху України до ЄС від політики сусідства до асоціації з Європейським Співтовариством, ролі Польщі в сприянні цьому процесові через аналіз нормативно-правової бази ЄС, зміст рішень європейських самітів, виконання спільного Плану дій «Україна–Європейський Союз» тощо;

– дослідження гуманітарного складника транскордонної, регіональної співпраці України та РП, взаємодії органів державної влади й громадських об'єднань у рамках виконання спільних програм («Програма добросусідства Польща–Білорусь–Україна *INTERREG IIIA/TACIS CBC* 2004–2006 років», «Польща–Білорусь–Україна» ЄІСП на 2007–2013 рр. та 2014–2020 рр., «*EUROCITIES*»), аналіз форм і напрямів співробітництва між євро регіонами з накресленням перспектив їх інтенсифікації в рамках Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 р. та Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 рр.

Набули подальшого розвитку:

– аналіз та систематизація нормативно-правової бази українсько-польських міждержавних відносин у гуманітарній сфері: двосторонні договори, універсальні та багатосторонні міжнародні договори, сторонами яких є Україна й РП, угоди та інші нормативно-правові акти, які регламентують співпрацю й

побудову інститутів українсько-польського співробітництва в цій сфері (консультативних комітетів, парламентських груп, форумів, комісій тощо);

– аналіз міждержавної співпраці у сфері впорядкування українсько-польського кордону в напрямі покращення якості послуг, забезпечення безперешкодного перетину людей і товарів через кордон, зменшення черг та ліквідації незручностей під час його перетину, зокрема завдяки здійсненню низки організаційних і політико-правових заходів: утворення в Україні Державної міграційної служби, укладання з Польщею угод про умови перетину кордону, малий прикордонний рух, установлення спільного українсько-польського митного контролю, запровадження безвізового режиму з країнами ЄС тощо;

– дослідження форм і засобів поглиблення відносин між Україною та РП у сфері освіти, науки, міжкультурного діалогу в контексті вдосконалення нормативно-правової бази, інтенсифікації обмінів і їх диверсифікації, де акцентовано увагу на діяльності окремих закладів вищої освіти, центрів української й польської культури, проблемах вивчення української та польської мов, навчанні українських студентів у польських закладах вищої освіти, фестивальній і виставковій діяльності тощо.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення та висновки дисертації збагачують теоретичну базу дослідження двосторонніх відносин між Україною й Республікою Польща у сфері гуманітарної політики. Матеріали дисертації можуть бути використані також для подальших наукових досліджень, пов'язаних з інтеграційними процесами у Європі та входженням України до європейського політико-правового простору. Напрацювання сукупно створюють концептуальну, методологічну та методичну базу оптимізації відносин органів державної влади, місцевого самоврядування обох держав у контексті інтеграційних прагнень.

У навчальному процесі матеріали дисертації можуть бути використані для розробки навчальних програм і курсів підготовки фахівців у галузі політології та міжнародних відносин під час викладання таких навчальних дисциплін:

«Міжнародні системи і глобальний розвиток», «Актуальні проблеми зовнішньої політики України і міжнародних відносин», «Міжнародні відносини та світова політика», «Політична аналітика», «Дипломатична та консульська служба», «ЄС у міжнародних відносинах» та інших.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження апробовано на 21 науковій конференції, 19 серед яких – міжнародні, дві – вітчизняні, а саме: Міжнар. конф. «Наближаючи Україну до Заходу: “Польські ворота”» (Красічин, 2006); VI Міжнар. форумі «Співпраця регіонів задля економічного розвитку» (Львів, 2006); Міжнар. форумі «Європа–Україна» (Вроцлав, 2007); III Міжнар. конф. «Сучасні технології національної безпеки держави та її кордонів» (Варшава, 2007); Українсько-польсько-американському бізнес-форумі (Краків, 2007); Міжнар. конф. «Підтримка секторальних реформ в Україні – першочергові дії» (Варшава, 2007); Економічному форумі «Польща–Україна 2012» (Варшава, 2007); круглому столі «Досвід вступу Польщі до Європейського Союзу: уроки для України» (Луцьк, 2009); VI з’їзду Об’єднання українців у Польщі (Варшава, 2009); Українсько-польському економ. форумі (Люблін, 2010); Міжнар. наук.-практ. конф. «Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво» (Луцьк, 2011); V наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (Чернівці, 2011); Міжнар. наук.-практ. конф. «Юридичні науки та їх роль у формуванні правової культури сучасної людини» (Ужгород, 2015); Міжнар. наук.-практ. конф. «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей» (Ужгород, 2016); Міжнар. конф. «Європейський Союз–Україна: трансформація реформи, безпека» (Луцьк, 2016); Міжнар. наук.-практ. конф. «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (Харків, 2016); Міжнар. наук. конф. «Сучасні проблеми виборчого права і методологія його викладання у вищих навчальних закладах України» (Київ, 2017) та ін.

Здобувач у статусі заступника міністра закордонних справ України, першого заступника міністра закордонних справ з питань європейської

інтеграції, Надзвичайного і Повноважного Посла України в РП виконував науково-аналітичну й практично-політичну діяльність, спрямовану на зміцнення українсько-польських відносин, зокрема шляхом модернізації їх нормативно-правового та інституційного забезпечення.

Результати дослідження обговорено на теоретичних семінарах і засіданнях кафедри політології та державного управління СНУ імені Лесі Українки.

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 57 публікаціях: 9 статтях у наукових фахових виданнях України, дві з яких – у наукових журналах, унесених до міжнародних наукометричних баз, 48 – статті, тези, виступи й інтерв'ю, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (431 позиція). Повний текст дисертації – 267 сторінок, основна частина – 193.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Концептуалізація українсько-польських міждержавних відносин в умовах євроінтеграції

Євроінтеграційний процес є невід’ємною ознакою та стратегією розвитку України на шляху модернізації як цивілізованої держави з великим геополітичним потенціалом. За твердженням Зб. Бжезинського, з яким важко не погодитися, Україна є важливим простором на євразійській шахівниці, вона є «геополітичною віссю, тому що саме її існування як незалежної країни допомагає трансформувати Росію. Без України Росія перестає бути євразійською імперією» [13, с. 46]. Проте Україна як держава і суб’єкт міждержавних відносин існує не для того, щоб якимось чином впливати на своїх сусідів. Її головна мета – забезпечення національного інтересу, безпеки, добробуту і процвітання власного народу. На це спрямовано її зусилля щодо інтеграції з Об’єднаною Європою. Зокрема, у Законі України «Про національну безпеку України» (2018) зазначено, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони «спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій (ч. 1. ст. 3) [254]. Саме цей фактор є вирішальним у визначенні концептуальних засад українсько-польських міждержавних відносин в умовах євроінтеграції.

Республіка Польща є найбільш послідовним прихильником і захисником євроінтеграційних прагнень України. Її підтримка процесу європейської інтеграції України набуває особливого значення в умовах, коли поза офіційним порядком денним ЄС продовжує залишатися принципове питання щодо

надання Україні чіткої перспективи членства. Політично більш впливові органи Євросоюзу та більшість країн-членів не виключають вступу України в об'єднання у перспективі, але зараз воліють розвивати двосторонні і багатосторонні взаємини лише у форматі політики сусідства. Специфіка польського підходу полягає у намаганні активного сприяння створенню політичних передумов для приєднання нашої країни до європейської спільноти [303, с. 161]. Колишній Президент Польщі А. Квасневський вважає, що питання членства України в ЄС «є близькою, а не віддаленою перспективою» і що потенціал нашої країни потрібний усій Європі, особливо після Брекзиту, а «ЄС разом із Україною є сильнішим, більш динамічним, має більше шансів» [108].

У 1990-х рр. у суспільній свідомості активно формувався образ РП як «адвоката» України перед євроспільнотою, а також держави, що має всі можливості, а головне – зацікавленість у сприянні інтеграції України в ЄС. За результатами різних джерел, на початку 2000-х рр. Польща посідала друге місце (76,6 % респондентів, а у районах прикордоння – перше) за пріоритетністю двосторонніх відносин після Російської Федерації (78,8 % респондентів) [135, с. 3–9]. РП є одним із ключових стратегічних партнерів для України. Саме Польща у 1991 р. стала першою у світі країною, яка визнала державну незалежність України та встановила з нею дипломатичні відносини у 1992 р. Польща послідовно дотримувалася політики переорієнтації України на Захід і зміцнення зв'язків з нею, ще значною мірою зумовлене міркуваннями безпеки щодо імперських зазіхань з боку РФ.

Стратегія ЄС щодо допуску країн із ЦСЄ до європейської інтеграції повільно розвивалася до середини 1990-х рр. Разом із цим, перед євроспільнотою постало завдання формування зовнішньополітичної стратегії щодо держав, які, як передбачалося, не будуть інтегровані до ЄС найближчим часом. Початок формальних контактів Києва з ЄС можна віднести до 1992 р., коли через рік після проголошення незалежності України відбулися перші зустрічі європейського й українського керівництва. У 1993 р. в столиці України відкрито представництво Єврокомісії, а в 1994 р. Рада ЄС визначила цілі та

пріоритети співпраці з Україною, якими стали: підтримка у дотриманні прав людини; будівництво демократичних інститутів та ринкової економіки; модернізація українського енергетичного сектора [360, с. 32].

Основою відносин ЄС з Україною стала Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими Співтовариствами й Україною, підписана у червні 1994 р. та ратифікована в листопаді 1994 р. Угода передбачала щорічні зустрічі на вищому рівні, засідання ради зі співробітництва та комітетів, а також роботу відповідних підкомітетів. Окрім того, визначено завдання спільної зовнішньої політичної діяльності та політики безпеки щодо України в контексті розбудови демократичних інститутів, дотримання прав людини, переходу країни до ринкової економіки, розвитку добрих відносин із сусідами тощо [326].

1994 р. Рада міністрів ЄС визначила спільну позицію щодо цілей та пріоритетів співпраці з Україною. Рада висловила готовність ЄС розвивати і зміцнювати відносини з Україною з метою розвитку демократичних інститутів і підтримки в контактах з МВФ. За перші чотири роки своєї незалежності Україна здійснила велику роботу з метою інтегрування у міжнародне демократичне співтовариство, зокрема приєдналася до низки міжнародних організацій і договорів, а у 1995 р. стала членом Ради Європи.

Із другої половини 1990-х рр. Україна продовжувала стверджуватися в членстві із ЄС. У квітні 1996 р. Президент України Л. Кучма на Парламентській асамблеї Раді Європи заявив, що мета України – стати членом ЄС. Пізніше, у червні 1998 р., прийнято важливий документ – Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу, у якій зазначено, що національні інтереси України потребують її утвердження як впливової європейської держави, повноправного члена ЄС, що є необхідним «чітке та всебічне визначення зовнішньополітичної стратегії щодо інтеграції України до європейського політичного (в тому числі у сфері зовнішньої політики і політики безпеки), інформаційного, економічного та правового простору». Далі наголошувалося, що стратегія інтеграції України до Євросоюзу «має забезпечити входження держави до європейського політичного (в тому числі у сфері зовнішньої

політики і політики безпеки), інформаційного, економічного і правового простору. Отримання на цій основі статусу асоційованого члена ЄС є головним зовнішньополітичним пріоритетом України у середньостроковому вимірі і повинно співвідноситися в часі з набуттям повноправного членства в ЄС державами – кандидатами, які мають спільний кордон з Україною» [247].

Із вивченням питання взаємовідносин України й РП пов'язано поняття «Східний вимір» (або «Східний вектор»), що започатковано в березні 1998 р., коли Польща в ініціативній заяві про розширення співпраці відзначила готовність брати участь у розвитку такої політики [305]. Сутність польської пропозиції полягала в необхідності визначення українських перспектив щодо членства в ЄС та наданні Україні статусу країни з ринковою економікою. Також з боку Польщі надійшли пропозиції щодо створення в рамках Євросоюзу низки інституцій для практичної реалізації нового політичного курсу щодо колишніх радянських республік, зокрема: європейського фонду демократії для надання підтримки українським, білоруським, молдовським та російським неурядовим організаціям; європейської програми стажувань з підтримки обміну випускниками вищих навчальних закладів та молодими спеціалістами; підтримки програм та кафедр європейської інтеграції у вищих навчальних закладах України; європейського інвестиційного фонду з метою підтримки малого й середнього бізнесу в Східній Європі [77, с. 104–105]. Серед країн-кандидатів РП зробила найбільше для реалізації ЄС політики та програм Східного виміру. Особливу зацікавленість у формуванні нової східної політики ЄС проявили також Велика Британія і Швеція.

За ініціативи Консультативного комітету президентів України й РП у другій половині 1998 р. міністерства закордонних справ обох країн розпочали співпрацю у формі роботи Українсько-польської постійної конференції з питань європейської інтеграції. Метою її роботи стало перейняття Україною досвіду польської сторони у реалізації європейської інтеграції. На сьогоднішній день, оцінюючи роботу цієї конференції можна стверджувати, що вона посіла

важливе місце в системі інституційних механізмів міждержавного співробітництва на рівні вищих органів державної влади.

Нового формату українсько-польські відносини набули після травня 2004 р. у зв'язку зі вступом РП до ЄС та після її входження у грудні цього ж року до Шенгенської зони. Польська сторона почала активніше проводити політику інтеграції України до Європейського Союзу та НАТО. Після розширення ЄС політичний вплив на держави Східної Європи зазнав змін у зв'язку із залученням нових держав-членів, які долучилися до формування політики ЄС. Дві хвилі розширення позначилися на конфігурації геополітичної карти Європи, яка перетворилася на суцільне інтеграційне об'єднання. Відповідно Євросоюз мав суттєво скорегувати інтеграційну стратегію щодо взаємин із країнами, які стали його новими сусідами [123, с. 49–50].

Після розширення ЄС у 2004 р. Євросоюз налагоджував відносини із сусідніми країнами (включно з Україною) в рамках нового напрямку зовнішньої політики – Європейської політики сусідства (ЄПС). Її основна мета – «дати відповідь на різноманітні виклики та загрози безпеці ЄС, що походять від сусідніх країн, а також пригальмувати зростання черги претендентів на членство на його околицях. Коли перший чинник однаковою мірою стосується усіх сусідів ЄС – на сході і на півдні, то другий є актуальним виключно у відносинах із країнами Східної Європи» [284, с. 25].

Ідея започаткування особливої стратегії сусідства щодо східноєвропейських країн уперше офіційно прозвучала на засіданні Ради ЄС із загальних питань та зовнішніх зносин у квітні 2002 р. Ініціатива належала Великій Британії та скандинавським державам. Це була перша спроба сформулювати відповідь Євросоюзу на виклик нової геополітичної реальності по завершенні розширення на Схід 2004 р. Нові сусіди поставили перед ЄС низку питань: стосовно можливостей подальшого східного розширення, щодо сфери безпеки, прикордонного контролю, імміграції, політико-економічного діалогу тощо [285, с. 281].

РП співпрацювала з державами Вишеградської групи щодо зміцнення східного виміру ЄПС. Зазначений курс ЄС став також предметом численних консультацій і дій спільно з балтійськими державами. Загалом йшлося про вироблення нової концепції, яка б враховувала очікування держав східного сусідства з одночасним переконанням членів ЄС у необхідності поглиблення відносин із країнами – об'єктами ЄПС. Польща також звертала увагу на диспропорцію між південним і східним виміром ЄПС, останній із яких не мав механізмів багатостороннього співробітництва. Результатом цих дій було прийняття Європейською радою в грудні 2007 р. польсько-литовської пропозиції розвитку південного і східного виміру ЄПС не тільки в білатеральних, але і багатосторонніх межах [30, с. 40].

Після багатьох дискусій та обговорень між державами-членами та в інституціях ЄС, у ході яких нова ініціатива сусідства щодо східноєвропейських країн перетворилась на рамкову політику для 16 сусідніх держав на сході та півдні Європи, концептуальні засади нової стратегії викладено у повідомленнях Європейської Комісії до Європарламенту та Ради ЄС «Ширша Європа – сусідство: нові рамки відносин із нашими південними та східними сусідами» (2003 р.) [379] та «Європейська політика сусідства. Стратегія» (2004 р.) [378].

У січні 2003 р. МЗС Польщі розширило концепцію стратегічного партнерства в форматі *non-paper*. Слід зауважити, що *non-paper*, це вид документу, який використовується в сучасній дипломатичній і політичній практиці. Це свого роду знеособлений меморандум, короткий запис з викладенням сутності питання та його формулюванням. Як правило, такий документ не має заголовку і, однозначно, – підписів, але може містити технічні підзаголовки. Використання такого формату документів дає змогу у довільній формі декларувати пропозиції, характеризувати ситуацію, що склалася на переговорах, вносити нові пропозиції для розгляду іншою стороною. На практиці подібні документи не розглядаються в форматі офіційних, а

використовуються як робочий матеріал. Водночас, зазначений документ мав назву: «Польські пропозиції з питання про майбутню форму політики розширеного ЄС щодо східних сусідів». У ньому РП сформулювала свої вимоги щодо розширення відносин ЄС зі східними сусідами: в середньостроковій перспективі включення РФ до Європейського економічного простору та підписання договорів про співдружність з Україною, Молдовою та Білоруссю за умови демократизації останньої. У документі була врахована й можливість прийняття в майбутньому України до складу ЄС [399].

Як зазначає західний аналітик Х. Хауккала, Східний вимір передбачає послідовну й всебічну політику ЄС, яка дає змогу розвиватися відносинам з кожним із східних сусідів індивідуально, «без виведення їх остаточної формули». Тому, можливе членство сусідів не виключено, але і не розглядається як таке, що має бути обов'язково вирішено позитивно. Замість цього партнерство, що здійснюється, і Угоди про співробітництво мають бути замінені більш незалежними асоціативними договорами, особливо у випадках Молдови та України. Базові засади Східного виміру викладено в документі, що розроблений Міністерством закордонних справ РП [353, с. 174, 175].

Свою послідовну позицію щодо підтримки України, польський народ засвідчив під час Помаранчевої революції 2004 р. Як зазначав посол України в РП, «власне завдяки вмілому дипломатичному посередництву Президента Польщі А. Квасневського вдалося запобігти силовому вирішенню конфлікту в Україні, відкрити мирний шлях до демократичного волевиявлення українського народу. ...першою у світі визнала перемогу В. Ющенка на президентських виборах в Україні Варшавська міська рада на чолі з Л. Качинським» [253, с. 12]. Події Помаранчевої революції позитивно вплинули й на відношення поляків до українців. Так, за результатами опитування, проведеного Інститутом соціальних справ Польщі восени 2005 р., відразу до українців серед польського суспільства зменшилася з 65 до 34 %, рівень підтримки думки про довготривале поєднання між обома народами зріс з 61 до 82 %, а кількість респондентів, які

хотіли б бачити Україну членом НАТО та ЄС, досягла майже 80 % [187, с. 119–122].

У лютому 2005 р. Кабінет Міністрів України схвалив План дій «Україна–Європейський Союз». Як йшлося в тексті документу, Україна та ЄС «погодилися інтенсифікувати політичні, безпекові, економічні та культурні відносини, включаючи транскордонне співробітництво та спільну відповідальність у запобіганні та врегулюванні конфліктів», а швидкість прогресу у відносинах буде повністю залежати від «зусиль України та конкретних досягнень у виконанні зобов'язань щодо спільних цінностей» [216]. Цей план розраховано на три роки. До Плану дій можна було регулярно вносити зміни та доповнення та/або оновлювати його з метою відображення прогресу у виконанні пріоритетів.

2005 р. позначився значною активізацією відносин України з ЄС. Зокрема в 2005 р. Україна отримала статус країни з ринковою економікою. Було розпочато переговори з Брюсселем щодо спрощення візового режиму та реадмісії, підписано шість окремих угод, проведено близько 70 спільних заходів зі структурами Євросоюзу. Досягнуто значного прогресу у виконання спільного Плану дій «Україна–ЄС» [253, с. 13].

Роль Польщі у передаванні свого досвіду іншим країнам та в подоланні розриву між посткомуністичними державами в регіоні була вагомим, що підтвердив Президент РП Л. Качинський у виступі на Генеральній асамблеї ООН 2006 р., підтримавши реформи східних сусідів. Він наголосив, що Польща проклала шлях до ринкової економіки та побудови громадянського суспільства і має значний досвід у цих питаннях і що Варшава також готова поділитися ним із країнами, які трансформують свою економіку і державні установи, або мають намір розпочати ці реформи [414].

Україна погодилася на повну демократизацію державних структур, лібералізацію та правове регулювання економічної сфери відповідно до стандартів ЄС. Україні пообіцяли вступ у Всесвітню торгову організацію (WTO), визнання її статусу вільної ринкової економіки. План дій «Україна–ЄС»

уособлював стратегію розвитку відносин із Євросоюзом у рамках ЄПС. Офіційні відносини між ЄС і Україною, які спочатку базувалися на Угоді про партнерство і співробітництво, доповнено новою угодою про асоціацію, щодо якої ЄС почав переговори з Україною ще у 2007 р. [410].

Україна поступово адаптувала своє законодавство та інституційну структуру до стандартів ЄС, робила спроби здійснювати необхідні політичні й економічні реформи, вела відповідну соціальну й екологічну політику. Це, в свою чергу, вимагало значного фінансування, якого було недостатньо у розпорядженні уряду. ЄС підтримував реалізацію Україною положень, визначених у Плані дій не лише політичними, але й фінансовими засобами. Євросоюз був одним з основних суб'єктів надання допомоги Україні. Упродовж 1991–2006 рр. Європейське Співтовариство надало Україні допомогу у розмірі 2,4 млрд євро. Починаючи з 2007 р. фінансування України для реалізації ЄПС надавалося в рамках нового інституту фінансування – Інструменту європейського сусідства і партнерства (ІЄСП), який змінив чинні програми технічної допомоги ТАСІС і МЕДА в країнах ЄПС і в Росії [104, с. 5]. На період 2007–2013 рр. ІЄСП мав спеціальний компонент для підтримки транскордонного співробітництва на кордонах ЄС.

Проте існуючий характер і форми відносин з ЄС уже не влаштовували керівництво України. Повставало питання укладення нового договору, який мав стати логічним продовженням їх динамічного розвитку. Справа в тому, що існуючі на початок 2007 р. рамки відносин між Україною та Європейським Співтовариством, які закріплено Угодою про партнерство та співробітництво і Планом дій «Україна–ЄС», базувалися на принципах партнерства. Такий стан речей вже не відповідав інтересам української сторони. Перехід відносин між Україною та ЄС на якісно новий, вищий рівень інтеграції міг бути забезпечений шляхом укладання нового договору у форму угоди про асоціацію. У своєму виступі на міжнародній конференції «Форум Європа-Україна», що відбувся у лютому 2007 р. у м. Вроцлав, посол України в РП зазначив, що Європейська політика сусідства (ЄПС) як тимчасова відповідь на виклики, які постали перед

Європейським Союзом у зв'язку з безпрецедентним розширенням ЄС 2004 р., відіграла свою роль, а відтак постала ідея переходу відносин України і ЄС у формі асоціації.

При цьому ним було окреслено можливості такої асоціації:

по-перше, подальше поглиблення діалогу в політичній, соціально-економічній, енергетичній, безпековій, правовій, гуманітарній та ін. сферах;

по-друге, забезпечення на основі зони вільної торгівлі дедалі глибшої економічної інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, остаточною метою якої є створення спільного ринку з вільним рухом товарів, осіб, послуг і капіталу;

по-третє, вироблення належних інституційних та фінансових рамок для досягнення згаданих цілей асоціації.

Причому, асоціація, закріплена новим договором, на думку посла, повинна бути «динамічною». Ідея полягала у тому, щоб не наслідувати приклад «статичних» угод про асоціацію, які свого часу укладено з країнами ЦСЄ й Туреччиною, оскільки вони були засновані лише на одному визначеному ступені інтеграції – зоні вільної торгівлі або митному союзу [26, с. 57–58]. Українська позиція полягала у прагненні встановлення з ЄС «політичної асоціації та економічної інтеграції» [25, с. 85].

У практичній площині Україна й Польща активно взаємодіяли у контексті підготовки про асоціацію між Україною та ЄС, запровадження зони вільної торгівлі, реалізації конкретних проектів. Наприкінці березня 2009 р. підписано і впроваджено у життя Протокол про наміри прем'єр-міністрів України й РП про взаємодію з метою вдосконалення системи інституційного забезпечення європейської інтеграції України, був успішно реалізований проект «Підтримка секторальних реформ в Україні», відбувалися численні консультації на експертному рівні, представники українських державних органів стажувалися у польських структурах та ін. [185].

Подальша співпраця України та ЄС відбувалася у межах ініціативи Східне партнерство (СхП). Ця ініціатива у травні 2008 р. була подана Польщею (за

підтримки Швеції) на розгляд Ради ЄС й у червні 2008 р. її схвалено на саміті Ради ЄС усіма країнами-членами Євросоюзу. 20 березня 2009 р. Рада ЄС остаточно затвердила проект СхП та оголосила про офіційне започаткування роботи ініціативи 7 травня 2009 р. під час установчого саміту в м. Прага. У ході зазначеного саміту ухвалено спільну заяву, за якою Східне партнерство стало доповненням до двосторонніх договірних відносин між ЄС та кожною з держав-партнерів. Згідно з баченням польської та шведської сторін до основних завдань діяльності ініціативи віднесено: подальше спрощення візового режиму та поступовий рух до його лібералізації; укладення поглиблених зон вільної торгівлі; підтримку процесу адаптації законодавства та зміцнення інституційної здатності країн-партнерів; сприяння регіональному розвитку на основі політики регіонального вирівнювання ЄС; створення інтегрованої системи управління кордонами; співпрацю у сфері енергетичної безпеки.

СхП ґрунтується на двосторонньому співробітництві Євросоюзу з державами-партнерами та багатосторонній взаємодії. Запровадження багатостороннього виміру політичного та експертного діалогу є однією з основних відмінностей Східного партнерства від Європейської політики сусідства. У рамках СхП проводиться багатосторонній діалог на чотирьох рівнях: зустрічі глав держав і урядів (всього відбулось п'ять самітів на найвищому рівні, останній – у листопаді 2017 р. у м. Брюссель); щорічні зустрічі на рівні міністрів закордонних справ; зустрічі чотирьох тематичних платформ.

На тематичних платформах СхП здійснюється обмін інформацією та досвідом країн-партнерів у контексті здійснення реформ та інституційних перетворень. Діяльність платформ також сприяє налагодженню безпосередніх зв'язків між експертами країн-партнерів та держав-членів ЄС. Засідання кожної з тематичних платформ відбуваються щонайменше двічі на рік. Платформи підзвітні засіданням міністрів закордонних справ. Четверта платформа, що стосується гуманітарної сфери і має назву – «Міжлюдські контакти», присвячена питанням культури, освіти та науки, інформаційного суспільства та

медіа тощо. Для підтримки роботи платформ створено відповідні панелі. Фінансування СхП відбувається з фонду ІЄСП.

У рамках багатостороннього виміру також проводиться неформальний діалог на рівні міністрів закордонних справ і галузевих міністрів країн-партнерів та комісарів ЄС з питань багатостороннього секторального співробітництва та загального розвитку ініціативи, а також організовано Форум громадянського суспільства для широкого залучення до роботи громадськості. Мета форуму – розвиток контактів між неурядовими організаціями та сприяння їхньому діалогу з органами державної влади. Він функціонує за принципом вищезгаданих тематичних платформ, отримує фінансову підтримку з боку Європейської Комісії. У кожній із країн-партнерів сформовано національні платформи форуму. Українська національна платформа форуму об'єднує понад 150 неурядових організацій України. Парламентський вимір забезпечує Парламентська асамблея Європест, в якій Україна представлена постійною делегацією Верховної Ради України [304].

Ініціатори СхП доклали багато зусиль для врахування у концепції ініціативи позицій держав-партнерів. Зокрема з українських пропозицій враховано положення про політичну асоціацію та економічну інтеграцію, низку інших важливих положень. Якщо виходити із інтересів України, то СхП є цінним з декількох причин. Насамперед, європейським країнам – сусідам ЄС пропонується практичне сприяння щодо впровадження й укріплення європейських цінностей і стандартів. Хоча формально Східне партнерство залишається частиною Європейської політики сусідства, ця ініціатива розмежовує зовнішньополітичні підходи ЄС до відносин із «південними» (неєвропейськими) та «східними» (європейськими) сусідами. Де-юре, європейські сусіди мають чітке право набути членства в ЄС, південні – ні. Запровадження під час реалізації ініціативи принципів вищезгаданої диференціації, а також спільної власності та спільної відповідальності перетворило країни-партнери з об'єктів політики ЄС, як це було у класичній Європейській політиці сусідства, у суб'єктів партнерства є ЄС. Тобто не

Євросоюз «дає вказівки» до виконання своїм сусідам, а сторони спільно працюють над реалізацією спільних завдань і проектів.

Важливою з точки зору вдосконалення законодавчої системи і проведення адміністративної реформи ідея створення спеціальної програми допомоги для укріплення адміністративної спроможності країн-партнерів. У цьому контексті відкривалися можливості не лише скористатися досвідом європейських держав, але й отримати конкретну фінансову та експертну допомогу, забезпечити підготовку і перекваліфікацію українських фахівців та ін. [185].

Відповідно до домовленостей, досягнутих в ході Паризького саміту Україна–ЄС, у 2009 р. сторонами розроблено та схвалено Порядок денний асоціації (ПДА), який замінив План дій «Україна–ЄС» та поставив за мету слугувати орієнтиром для проведення реформ в Україні у процесі підготовки імплементації майбутньої Угоди про асоціацію. Реалізація ПДА дала можливість розпочати виконання вже погоджених положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС ще до її укладення.

Поглибленню відносин між Україною та ЄС, де не остання роль належала Польщі, сприяла й атмосфера в середині польського суспільства. Так, 2009 р. уже 84 % поляків бачили співпрацю з Україною цілковито можливою. 2008 р. поляки однозначно висловлюються на підтримку розширення НАТО на Схід та входження до Альянсу України («так» сказали 67 % респондентів, «ні» – лише 12 %). У 2009 р. ідею Східного партнерства підтримали 77 % респондентів [197].

Ефективною є міжурядова співпраця України й РП у напрямі реалізації євроатлантичних прагнень нашої держави. У цьому контексті варто відзначити участь РП у роботі Комісії Україна–НАТО та підписання Києвом Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО від 9 липня 1997 р., Декларації про її доповнення від 21 серпня 2009 р., а також низки рішень спрямованих на інтеграцію нашої держави з Північноатлантичним союзом, прийнятих за результатами засідання Комісії Україна–НАТО на рівні глав держав та урядів (4 вересня 2014 р., м. Ньюпорт, Велика Британія). Згаданим актом зафіксовано,

що політичними зобов'язаннями сторін на найвищому рівні є розвиток «особливого та ефективного» партнерства, яке має сприяти забезпеченню стабільності та спільних демократичних цінностей в ЦСЄ, а також стати основою для консультацій між Україною та НАТО в контексті євроатлантичної безпеки і стабільності, врегулювання криз, попередження конфліктів, підтримки миру. З метою забезпечення повнішого розвитку відносин Україна–НАТО та втілення положень Хартії, сторони домовилися проводити періодичні зустрічі Північноатлантичної Ради з Україною, як правило, не менше двох разів на рік у форматі Комісії Україна–НАТО. Відповідно, її засідання відбуваються періодично на рівні глав держав та урядів, міністрів закордонних справ та оборони, а також послів [210].

Окремої згадки заслуговує Бухарестський саміт НАТО, який відбувся 2–4 квітня 2008 р. Незважаючи на те, що Україні через заперечення кількох країн, зокрема Німеччини та Франції, не вдалося приєднатися в ході цього форуму до Плану дій щодо набуття членства (*Membership Action Plan, MAP*), усе ж було письмово зафіксовано, що двері Альянсу для України є відкритими.

Із 2010 до початку 2014 рр. в Україні правлячу коаліцією очолювала Партія регіонів. Тоді ж на пост Президента України обрано В. Януковича, який засвідчив прихильність до європейської інтеграції, але разом із тим український уряд фактично йшов у фарватері зовнішньої політики РФ, що призвело до зриву курсу на євроінтеграцію і розгортання революційних подій. У ході 15-го Саміту Україна – ЄС в Києві у 2011 р. сторони оголосили про завершення переговорів про майбутню Угоду про асоціацію, а у 2012 р. текст майбутньої угоди парафовано главами переговорних команд України та ЄС.

21 листопада 2013 р., за кілька днів до зустрічі на саміті лідерів країн Східного партнерства 29 листопада 2013 р. у Вільнюсі, де мало відбутися підписання зазначеної угоди, уряд М. Азарова раптово вирішив призупинити процес підготовки до укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а Президент України В. Янукович, перебуваючи на саміті, угоду не підписав. Реакцією на це стало утворення Євромайдану, до розгортання якого

долучились студентство і молодь, опозиційні депутати, журналісти, представники сфери освіти і культури, підприємці та ін. У Києві та інших містах України відбулися акції підтримки європейського вектору під гаслом «Українці за євроінтеграцію». Євроінтеграційний курс підтримали українські дипломати, зокрема працівника Посольства України в США.

Революційні події в Україні 2013–2014 рр. поклали край політиці режиму В. Януковича, спрямованої на згортання прав і свобод громадян, гальмування євроінтеграційних процесів та ін. Унаслідок політичної кризи в Україні, з метою відновлення Україною євроінтеграційного курсу, представниками західноєвропейських країн запропоновано поділити згадану Угоду на дві частини – політичну й економічну, які Україна мала підписати послідовно. Відтак, політичну частину угоди про асоціацію підписано 21 березня 2014 р., економічну – 27 червня 2014 р. 16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС.

У Верховній Раді ратифікацію підтримала конституційна більшість народних депутатів – 355, такою же потужною була підтримка депутатів Європарламенту – 535. Однак виникла проблема, оскільки в Нідерландах було проведено референдум, який фактично заблокував набуття чинності Угоди майже на два роки. Як вихід із ситуації, що склалася, за домовленістю між Україною та ЄС, Угода почала застосовуватися тимчасово з 1 листопада 2014 р., а набула чинності з 1 вересня 2017 р. після її повторної ратифікації Нідерландами.

Важливе місце у забезпеченні зовнішньої політики України в контексті європейської інтеграції здійснює Рада асоціації між Україною та ЄС, яка створена 2014 р. на рівні міністрів для регулярного політичного діалогу з питань політики між Україною та країнами-учасницями ЄС [272]. На своєму першому засіданні 15 грудня 2014 р. Рада асоціації створила інституційні рамки для поглибленої співпраці шляхом ухвалення Правил процедур Ради асоціації й Комітету асоціації та його підкомітетів. Рада асоціації складається із членів

уряду України, одного боку, та членів Ради Європейського Союзу і Європейської Комісії – з іншого. Вона функціонує в рамках регулярних засідань представників обох сторін за взаємною згодою й в межах визначених повноважень. Засідання Ради асоціації, згідно із ч. 2 ст. 461 Угоди про асоціацію проводяться регулярно на рівні міністрів щонайменше один раз на рік, а також тоді, коли цього вимагають обставини. За взаємною згодою засідання Ради асоціації проводяться у будь-якому потрібному складі її учасників. Крім контролю і моніторингу застосування і виконання Угоди про асоціацію, Рада визначає будь-які важливі питання, що виникають в рамках цієї Угоди, і будь-які інші двосторонні або багатосторонні питання, що становлять взаємний інтерес. Рада асоціації має власний регламент.

Відповідно до мети поступового наближення законодавства України до права Союзу, Рада асоціації виконує роль форуму для обміну інформацією про законодавчі акти України та ЄС, як чинні, так і ті, що перебувають на стадії підготовки, а також про заходи з їх виконання, впровадження і дотримання [157, с. 140–141, 142]. Перше засідання Ради асоціації відбулося 15 грудня 2014 р. в Брюсселі, 17 грудня 2018 р., так само в Брюсселі, відбулося п'яте засідання Ради асоціації.

У питаннях концептуалізації євроінтеграційних прагнень України принципове значення має рішення України щодо відмови від позаблокового статусу. 23 грудня 2014 р. ВРУ прийняла рішення про відмову України від позаблокового статусу, який виявився неефективним у контексті забезпечення держави від зовнішньої агресії та тиску. Внесений Президентом України проект підтримала конституційна більшість народних депутатів України.

У рекомендаціях парламентських слухань на тему «Актуальні питання зовнішньої політики України», які відбулися на початку грудня 2016 р., визначено доцільність активізації законотворчого процесу, спрямованого на реалізацію стратегічного курсу України на набуття членства в ЄС і НАТО. У липні 2017 р. Президент України підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо зовнішньополітичного курсу України».

Законом внесено зміни до законів України «Про основи національної безпеки України» та «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики у частині євроатлантичної інтеграції» [210].

Курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію отримав закріплення в 2019 р. у Конституції України [117]. Новообраний Президент України В. Зеленський у низці своїх заяв цей курс підтвердив.

Із огляду на характер еволюції європейської інтеграції, можна виокремити такі основні етапи співпраці ЄС із країнами, які не є членами цього об'єднання, але декларують свої наміри про членство, або ж реалізують відповідну євроінтеграційну стратегію: *попередній* – взаємне визнання стратегічних перспектив співробітництва та окреслення основних умов і критеріїв, які визначатимуть успішність реалізації євроінтеграційної стратегії для певної держави; *підготовчий* – виконання основних вимог у руслі політики європейської інтеграції відповідної держави та формування інституційної бази її подальшого співробітництва з ЄС; *адаптаційний* – адаптація до вимог та інституційних стандартів ЄС, імплементація низки нормативно-правових актів, що діють в ЄС, зокрема у відповідності з двосторонніми угодами та стратегічними документами, які визначають характер європейської інтеграції для кожної держави – партнера ЄС; *інтеграційний* – виконання процедур, пов'язаних із входженням країни- претендента на членство до ЄС.

Враховуючи динаміку євроінтеграційних змін, пов'язаних з еволюцією соціально-економічного розвитку України та РП, кожна із держав описані етапи європейської інтеграції проходила відповідно: попередній – Польща у 1989–1991 рр., Україна у 1991–2004-х; підготовчий – Польща у 1992–1998 рр., Україна у 2005–2013-х; адаптаційний – Польща у 1999–2003 рр., Україна, починаючи з 2014 р.; інтеграційний – Польща у 2004–2005 рр., а Україна лише починає рухатися до цього етапу [115, с. 18].

Із практичного погляду, короткостроковим пріоритетом для спільних українських і польських дипломатичних зусиль у ЄС має стати лобювання ідеї подальших відносин України–ЄС «після Угоди про асоціацію», яка б у

короткостроковій перспективі включала повну інтеграцію в ринок ЄС – аж до перспективи вступу в Європейську економічну зону [60, с. 4]. У політико-правовій площині імплементація Україною зобов'язань, що містяться в Угоді про асоціацію, має призвести, зокрема, до утвердження верховенства права, викорінення корупції, створення незалежних та ефективних судових та правоохоронних систем і реальної підзвітності органів влади [95, с. 170].

Варшава стала одним із найбільш активних прихильників розширення ЄС і НАТО на схід, перетворилася на «посла України в Європі». Як політичні сили, так і населення РП загалом підтримують українські прозахідні орієнтації. Це є не лише свідченням позитивного ставлення до України з боку польської громадськості, але й результатом плідного розвитку двосторонніх взаємин, які практично у всіх сферах набули характеру реального стратегічного партнерства. Водночас, в українському суспільстві дотепер ще зарано говорити про однозначну підтримку європейського вибору України, що засвідчують результати дослідження громадської думки, проведеного Центром Разумкова у вересні 2016 р. За результатами опитування 49,7 % громадян висловилися за членство України в ЄС, проти – 35,3 %. На Заході і в Центрі України більшість респондентів підтримують вступ до ЄС (відповідно 77,4 і 55,8 %). На Сході, Донбасі і Півдні України більше тих, хто виступають проти (відповідно 57,6, 52,8 і 44,0 %). Чим молодші респонденти, то частіше вони виступають за членство в Євросоюзі (серед тих, кому від 18 до 29 років, таких 56 %), натомість серед тих, кому 60 і більше років – 41,1 %) [341].

13–14 травня 2019 р. за ініціативи Польщі та Швеції у Брюсселі відбулися заходи високого рівня з нагоди відзначення 10-ї річниці заснування Східного партнерства, які включали в себе проведення Міністерського засідання, робочої вечереї від імені Президента Європейської Ради Д. Туска та Конференції високого рівня. За результатами Міністерського засідання ухвалено відповідну заяву. До ключових досягнень десятирічного періоду реалізації ініціативи віднесено, зокрема, укладення трьох угод про асоціацію з Україною, Грузією та

Молдовою, а також запровадження безвізових режимів поїздок з ЄС для громадян цих країн.

Українська сторона закликала ЄС та держави-члени розробити порядок денний СхП на період після 2020 р., який би базувався на диференціації і враховував амбіції та потреби усіх партнерів. Пріоритетними для України цілями в СхП відзначено розвиток формату посиленого співробітництва з асоційованими партнерами «Східне партнерство +», адаптація законодавства до права ЄС, зниження тарифів на роумінг між ЄС та країнами-учасницями СхП, відкриття Європейської школи СхП в Україні та поглиблення співпраці у безпековій сфері.

Незважаючи на неодноразові заклики української сторони як в процесі підготовки заходів до 10-ї річниці СхП, так і загалом упродовж останніх кількох років, результати саміту Східного партнерства в 2017 р., що відбувся у листопаді в Брюсселі, розчарували українську сторону, оскільки вони засвідчили обмеження перспектив євроінтеграції для України та інших країн-партнерів СхП, а також не надто великі успіхи в реалізації Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС, – сторона ЄС вчергове не погодилась включити в підсумкову заяву за результатами Міністерського засідання посилення щодо європейських прагнень країн-партнерів.

Проводячи на форумах ЄС активну кампанію на підтримку політики відкритих дверей та європейської перспективи для асоційованих партнерів, Польща не змогла забезпечити необхідний рівень підтримки таких формулювань у середовищі ЄС з огляду на їх неприйнятність для Франції, Німеччини, Нідерландів та Італії. Однак, у зовнішній політиці РП стратегічною метою визначено саме проведення ефективної східної політики в рамках ЄС, основою якої є міцна та єдина позиція щодо РФ та амбітні плани у відносинах із країнами СхП.

На думку керівництва Польщі, агресивні дії РФ в регіоні СхП упродовж останніх років вже призвели до того, що Захід позбувся ілюзій щодо справжніх намірів Росії. Таким чином, в Європі набуває поширення думка щодо

необхідності поглиблення інтеграційних процесів із залученням країн СхП, шляхом надання їм все більшої підтримки. Проте наразі в ЄС існує проблема неготовності всіх країн-членів до диверсифікації підходів до країн СхП та їх умовного розподілу на країни, що готові до членства в ЄС, й ті, що виступають лише за розширену співпрацю. Виходом із цієї ситуації, на думку польської сторони, наразі могло б стати проведення оцінки стану готовності країн СхП до зближення з ЄС, за результатами якої необхідно ще більше мотивувати ті країни, які вже досягли високого рівня зближення з ЄС, шляхом реалізації більшої кількості проектів та секторальних програм.

Зі свого боку, РП активно працює над тим, щоб довести європейському суспільству необхідність зміцнення відносин із країнами Східної Європи, яке має стати інвестицією в стабільне майбутнє об'єднаної Європи. Основний акцент при цьому Польщею робиться на популяризації стану впровадження країнами-партнерами зобов'язань, узятих за угодами про асоціацію, а також на виробленні підходів до майбутнього СхП з урахуванням геополітичної ситуації на Сході України та в інших країнах СхП і необхідності рішучої реакції ЄС на такі виклики.

Польська сторона загалом високо оцінює результати десятирічної діяльності СхП і майбутній формат ініціативи пропонує розвивати за трьома окремими напрямками: адаптація законодавства, інституалізація та галузеве співробітництво. У правових питаннях РП дотримується позиції щодо доцільності і можливості перегляду угод про асоціацію у форматі «УА +» з метою якнайбільшої адаптації цих угод до змін і майбутніх завдань, а також для подальшого посилення секторального співробітництва. Польща також активно просуває свою нову ініціативу щодо інституалізації Східного партнерства і створення окремого секретаріату організації (із його розміщенням у Брюсселі та кадровим складом, заповненим за рахунок дипломатів країн СхП) та запровадження механізму ротаційного головування, який би забезпечував умови для більш глибоких контактів країн СхП із трійкою головуючих у Раді

ЄС країн та іншими європейськими інституціями у питаннях планування та опрацювання політичного порядку денного.

У рамках удосконалення існуючого рівня співпраці між країнами СхП та ЄС щодо розвитку окремих галузей (співробітництво між митними та прикордонними службами, транспортна політика, приєднання до енергетичного та цифрового союзів та ін.), польська сторона також пропонує створення спільного роумінгового простору, запрошення галузевих міністрів країн СхП до участі на регулярній основі у неформальних зустрічах галузевих рад ЄС (за прикладом країн *EFTA*, які можуть брати участь у зустрічах у форматі *Gimmich* та ін.).

Серед більш амбіційних планів польської сторони – створення регіональної економічної зони для країн Східного партнерства, за прикладом об'єднання *CEFTA*, створеного країнами В4 напередодні вступу до ЄС. Нещодавно польська сторона також запропонувала асоційованим країнам-членам ЄС (Україні, Молдові та Грузії) створити спільний секретаріат для повного узгодження своєї євроінтеграційної діяльності, щоб не втратити можливості «діяти як група».

Водночас РП має намір більш предметно обговорити нові підходи до подальшої діяльності СхП під час окремої зустрічі за участю усіх міністрів закордонних справ країн-учасниць ініціативи та Польщі, яку планувалося провести у жовтні 2 жовтня 2019 р. на полях Варшавського безпекового форуму [62].

Отже, Україна нині проходить важливий етап становлення європейської демократичної моделі розвитку суспільства й держави на найближчу перспективу. Взявши за основу європейський вибір, ми прагнемо максимально використати доробок країн розвиненої демократії й водночас зберегти свою національну ідентичність. Важливо на основі демократичних цінностей розвинути почуття власної гідності, яке спирається на надзвичайно багату історичну спадщину та невичерпний потенціал нашого народу. Саме у цьому плані може знадобитися досвід західного сусіда – Польщі. Наші народи дуже

близькі, й обидві країни можуть почерпнути одна в одній надзвичайно багато доброго й корисного. У цьому контексті, якщо йдеться про зацікавленість нашої держави, на перший план виходять питання цивілізаційного розвитку та посилення європейських інтеграційних процесів у його вирішенні.

Аналіз положень Східного партнерства підтверджує – ініціатива не перешкоджатиме, а навпаки, сприятиме наближенню України до Об'єднаної Європи. Належне виконання закладених пріоритетів може, навіть у середньостроковій перспективі, створити умови для перетворення країни-партнера на країну – кандидата у члени ЄС. Головне – індивідуальний підхід до кожної країни та, звісно, політична кон'юнктура в рамках ЄС. Питання вирішення долі тих держав, які прагнуть приєднатися до ЄС, але не володіють необхідними політичними чи економічними характеристиками для вступу, залежить значною мірою від них самих, їх волі та можливостей щодо реформування відповідно до європейських вимог і стандартів.

1.2. Методологія дослідження інституційних чинників модернізації українсько-польських міждержавних відносин у гуманітарній сфері в умовах євроінтеграції

Динамічні процеси інтеграції в Європі є однією з провідних тенденцій сучасного світового порядку, де не останню роль грають двосторонні й багатосторонні міждержавні відносини країн ЦСЄ, які сукупно складають цілісну систему суспільних відносин. Важливе місце тут займає українсько-польське стратегічне партнерство, яке, серед іншого, потребує теоретичного осмислення й концептуалізації. Дослідження проблеми інституалізації міждержавних відносин України й РП у гуманітарній сфері включає сукупність принципів, підходів і методів із залученням способів пізнання низки гуманітарних дисциплін, зокрема політології, історії, соціології, філософії, права, регіоналістики та ін. Тобто йдеться про запровадження комплексної

полідисциплінарної методології наукового аналізу, яка перспективна, оскільки дозволяє використовувати надбання багатьох наук, синтез яких відкриває нові горизонти наукового пізнання.

Теоретико-методологічне та практичне значення системного аналізу, який покладено в основу дисертаційної роботи, а також міждисциплінарне спрямування наукового пошуку, підвищують їх вагомість для трансформаційних суспільств, які потребують швидких, але продуманих і зважених рішень у всіх сферах суспільного буття, включно міждержавні відносини. На справедливе твердження вітчизняних вчених, системний аналіз «дозволяє достатньо успішно прогнозувати майбутній розвиток тієї чи іншої системи, уникаючи таких рішень, які можуть привести до її розпаду» [203, с. 4].

Методологія політологічного дослідження, зміст якого визначають мета й завдання дисертації, вимагає застосування не лише відповідних способів пізнання, а й з'ясування сутнісних характеристик базових категорій і понять, які використано в процесі наукового пошуку: «гуманітарна сфера», «гуманітарна політика», «політичні інститути», «інтеграція», та ін.

«Гуманітарна сфера» міждержавних відносин є одним із базових понять дослідження. Його головний зміст полягає в тому, що предметом політико-правового регулювання міждержавних відносин стає людина у всьому багатстві проявів її існування та відтворення. Гуманітарна сфера – це відносно самостійна сфера суспільної діяльності, яка спрямована на забезпечення духовного життя людини і суспільства: вона складається із сукупності галузей, орієнтованих на максимальне розкриття потенціалу кожної людини і соціуму загалом, розвиток творчих й інтелектуальних здібностей особистості, збереження культурного різноманіття [298, с. 205].

Реалізація завдань розвитку гуманітарної сфери відбувається завдяки проведенню адекватної «гуманітарної політики». Вчені акцентують увагу на визначальній ролі гуманітарної сфери загалом і гуманітарної політики, зокрема, в діяльності держави, справедливо наголошуючи на тому, що саме людський капітал визначає економічний і політичний розвиток держави, її могутність

[289, с. 3–4]. За визначенням гуманітарна політика – це «система цілеспрямованої, регулюючої, організуючої, координуючої діяльності суб'єктів, спрямована на забезпечення оптимального функціонування й розвитку гуманітарної сфери життєдіяльності суспільства, соціального, духовного життя, соціальних та духовних відносин» [79, с. 127].

Таким чином, метою гуманітарної політики є всебічний розвиток соціально-гуманітарної сфери для реалізації відповідних потреб, формування й збагачення творчого потенціалу особи, створення умов для самореалізації людини. У цьому контексті доречно згадати так звану піраміду потреб видатного американського психолога А. Маслоу. Усі потреби він розбив на п'ять ступенів, які організовані в ієрархічну систему пріоритету або домінування:

- фізіологічні потреби (голод, спрага);
- потреби безпеки і захисту (тривале виживання та стабільність);
- потреби належності і любові (приєднання й прийняття);
- потреби самоповаги (значення, компетентність);
- потреби самоактуалізації або потреби особистого вдосконалення (реалізація потенціалу).

Нижчий щабель цієї ієрархії займають фізіологічні потреби. Вищий рівень – потреби в самоактуалізації. Ця потреба здійснюється як реалізація найвищих духовних витоків особистості, її свободи, творчого потенціалу.

А. Маслоу виходив із принципу поступового заохочення ієрархічно організованих потреб: потреби більш вищого рівня (в самореалізації, самоактуалізації) не можуть бути задоволені доти, доки не будуть задоволені потреби більш нижчого рівня (наприклад, потреби матеріального існування, безпеки). Учений вважав це послідовне розташування потреб головним принципом, який лежить в основі організації мотивації людини. Людина водночас може мотивувати свої потреби на двох і більше рівнях. А. Маслоу зробив припущення, що звичайна людина задовольняє свої потреби приблизно таким чином: 85 % – фізіологічні, 70 % – безпека і захист, 50 % – любов і належність,

40 % – самоповага, і 10 % – самоактуалізація. Дуже важливою є теза психолога про те, що неважливо наскільки високо просунулась людина в ієрархії потреб: якщо потреби більш низького рівня перестануть задовольнятися, людина повернеться на цей рівень і залишатиметься там, поки ці потреби не будуть достатньою мірою задоволені [354, с. 487–489]. Тобто, без відповідного рівня задоволення первинних потреб людини, годі вести мову про реалізацію її духовних потреб з відповідною системою цінностей.

Гуманітарну політику практично всіх країн світу спрямовано на захист культурної спадщини як матеріальної, так і духовної, вона базується на гуманітарних взаємозв'язках держав і народів світу, їхньої участі в глобалізаційних процесах. Із огляду на це у виробленні концептуальних засад сучасної гуманітарної політики України має враховуватися вітчизняний духовно-культурний і міжнародний досвід, але пріоритетними мають бути національні інтереси [298, с. 201].

Отже, гуманітарна сфера, а відповідно й гуманітарна політика, охоплюють усі сфери життєдіяльності людини, які забезпечують її культурний і духовний розвиток, економічну і політичну свободу, належне матеріальне забезпечення і соціальний захист. У двосторонніх і багатосторонніх міждержавних відносинах гуманітарна політика спрямована не лише на задоволення потреб громадян, а й певною мірою сприяти їх формуванню з врахуванням національних інтересів і завдань прогресивного, демократичного розвитку держави.

Процес міждержавних відносин *a priori* передбачає врахування кожним із суб'єктів зазначених відносин національного інтересу, який, у своєю чергою, передбачає різні підходи до його розуміння, окремі концептуальні моделі, що є предметом дослідження багатьох вчених. Національні інтереси є фундаментальною категорією національної безпеки держави та ключовим поняттям у міжнародних відносинах. Існує кілька підходів до визначення сутності національних інтересів: реалістичний, ідеалістичний та суб'єктивний.

Однією із основних проблем наукового обґрунтування концепцій національних інтересів є співвідношення національних інтересів і моралі. Тут

не можна погодитися з однозначним твердженням деяких вітчизняних вчених про те, що «національні інтереси мають розглядатися окремо від філософської категорії моралі» [153, с. 31]. На думку здобувача, міждержавні відносини повинні формуватися з врахуванням національних інтересів держави та її моральних зобов'язань перед власними громадянами й людством загалом. Тобто у своїй діяльності уряди мають послуговуватися надбанням реалістичної (Г. Моргентау) та ідеалістичної (В. Вільсон) шкіл міжнародних відносин. У процесі розвитку процесів глобалізації і формування інформаційного суспільства, категорія «національний інтерес» у міждержавних відносинах не втрачає своєї актуальності, а повинна трансформуватися й модернізуватися разом із державною політикою.

Змістовну характеристику національного інтересу з точки зору вітчизняної правової думки знаходимо в Законі України «Про національну безпеку України» (2018). Там зазначено, що фундаментальними національними інтересами є: 1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства й держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; 3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами (ч. 3, ст. 3) [254].

Сутнісні характеристики соціальних інститутів доцільно розглядати в контексті методології *неоінституціоналізму* біля витоків якого стояли такі вчені, як Дж. Марч, Й. Олсен, Д. Норт й ін. Практична цінність цього підходу полягає в тому, що за його допомогою можна пояснити дії й спрямування суспільно-політичної активності державних і недержавних інституцій, визначити роль соціокультурних чинників у трансформації політичних інститутів та процесів. Реалізацію міждержавних відносин забезпечують політико-правові інститути у вигляді кодифікованих збірок законів і правових

норм (конституції, кодекси) та інститути, що існують у різних організаційних формах, зокрема парламентського представництва, президентства, партій, виборів, опозиції та ін. Саме політичні інститути «дозволяють суб'єктам суспільно-політичних відносин діяти у певний спосіб і надають їм засоби захисту проти зазіхань з боку інших» [12, с. 998].

Вивчення процесів демократизації на підставі досвіду боротьби з тоталітаризмом і початок «третьої хвилі» демократизації сформулювали нові параметри дослідження інститутів. Саме у такому контексті й слід розглядати зміни, що відбулися у Центральній і Східній Європі внаслідок краху «реального соціалізму», що призвело до значної трансформації інститутів, які існували у цих країнах і формували нові інститути у перехідних суспільствах. Новий інституціоналізм сприяв, на відміну від старого інституціоналізму, залученню до аналізу не лише найсуттєвіших інститутів – держави, парламенту, уряду, партій та бюрократії, а й інститутів «другого порядку», а також неформальних інститутів [276, с. 23].

За Д. Норттом, «Інститути – це розроблені людьми формальні (закони, конституції) і неформальні (договори і добровільно прийняті кодекси поведінки) обмеження, а також фактори примусу, що структурують їх взаємодію. Усі разом вони створюють стимулюючу структуру суспільств та економік. ... Це “правила гри” в суспільстві, або, висловлюючись більш формально, створені людьми обмежувальні рамки, які організують взаємодію між людьми» [206, с. 6, 17]. Головну роль, яку інститути відіграють в суспільстві, полягає у зменшенні невизначеності шляхом встановлення стійкої (хоча і не обов'язково ефективною) структури взаємодії між людьми.

Не слід плутати інститути та конкретні організації, установи тощо, створені людьми для досягнення певної мети у різних сферах життєдіяльності – останні є головними агентами інституційних змін. На переконання Д. Норта, інститути відіграють вирішальну роль в історичному розвитку суспільства: «Історія має значення. Вона має значення не лише тому, що ми можемо мати користь з минулого, але і тому, що сьогодення і майбутнє пов'язані з минулим

безперервним ланцюжком інститутів суспільства. Вибір, який ми робимо сьогодні або завтра, сформований минулим. А минуле може бути зрозумілим нами як процес інституційного розвитку» [206, с. 12].

Отже, інститут – це, по-перше, впорядкована сукупність соціальних відносин, комплекс політико-правових норм, традицій і правил або організацій, установ та інших організаційних форм, що володіють певними засобами, ресурсами і виконують конкретні правові, соціальні, політичні функції; по-друге, – це спосіб організації політичної, економічної, соціальної, правової та іншої діяльності людей через чіткий поділ функцій. Таким чином, суспільство становить сукупність інститутів, що задовольняють потреби людей та є продуктами їх діяльності.

Аналіз інституційних чинників модернізації українсько-польських відносин включає не лише розкриття структури, змісту, функцій, принципів організації й діяльності та інших якісних характеристик інститутів, які забезпечують налагодження міждержавних відносин у визначений законами і політико-правовими нормами, традиціями тощо, спосіб, а й процес їх оновлення та створення нових структур. Тобто, до інституційної структури міждержавних відносин входять не лише сталі інститути, а правила й норми, структури, організації й об'єднання тощо, що перебувають у стані становлення. Причому, йдеться не лише про інститути держави, а й структури громадянського суспільства.

Таким чином, відбувається перманентний процес інституалізації. Інституалізація, своєю чергою, розуміється як процес становлення соціальних інститутів у трьох аспектах: 1) становлення та прийняття суспільством нових соціальних правил (законів, нормативних структур, традицій та ритуалів); 2) створення організаційних структур, які відповідальні за артикуляцію та порядок дотримання цих правил і складають соціальну інфраструктуру інституціолізованої поведінки; 3) формування відносин масових суб'єктів щодо соціальних правил та організаційних структур, що відображає згоду людей з існуючим інституціональним порядком [213, с. 64].

Прихильники цього методологічного напрямку вважають, що міжнародні організації можуть і повинні істотно впливати на поведінку держави, у першу чергу завдяки їхній здатності стимулювати певну поведінку. На думку американського науковця Д. Даффілда, ці стимули та заохочення складаються з трьох частин. По-перше, міжнародні інститути можуть ефективно стримувати поведінку держави, визначати заходи, які країна повинна виконати, або можуть законно взяти їх під контроль у конкретних обставинах. Правила організації чи інституту зберігають переваги членства, держава не страждає від витрат у результаті виконання правил, підтримує свою репутацію надійного партнера. По-друге, міжнародні інститути можуть бути цінним засобом у дотриманні національних інтересів й обговоренні питань безпеки. Коли держави використовують ці інститути, вони можуть бачити, що витрати на досягнення деяких цілей, зокрема таких як безпека, можуть зменшитися, а типи й кількість варіантів може бути збільшена. По-третє, міжнародні інститути здатні здійснювати тиск на держави під час прийняття конкретного політичного рішення [381, р. 8–19].

Реалізацію міждержавних відносин в умовах євроінтеграції забезпечують відповідні інститути, які функціонують на міжнародному, державному, регіональному та локальному рівнях. Особливості та характер інституційного забезпечення українсько-польського співробітництва на кожному із них має свої особливості і специфіку. Так, на загальноєвропейському рівні основною метою відповідних інститутів є сприяння інтеграційним процесам в Європі. Правове забезпечення на цьому рівні проводиться згідно з нормами і стандартами, що закріплені у міжнародних політико-правових актах за підтримки міжнародних інституцій.

На державному рівні, основною метою інституційного забезпечення є вирішення питань міждержавного співробітництва, включаючи розв'язання проблем прикордонних регіонів, що мають загальнодержавне значення. Для цього центральними органами державної влади виробляється національна політика у цій сфері, а державні інтереси узгоджуються із

загальноєвропейськими за одночасної координації національних й регіональних програм і цілей.

На регіональному рівні транскордонне співробітництво реалізується з урахуванням інтересів держави та регіонів, із відповідною координацією діяльності з регіонами сусідніх країн. Головними інститутами тут виступають регіональні органи влади, а також допоміжні інституції, які втілюють у життя державну регіональну політику через укладання дво- і багатосторонніх угод регіонального рівня в межах своєї компетенції, визначеної національним законодавством відповідно до інтересів прикордонних регіонів. Основна мета інституційно-правового забезпечення транскордонної співпраці на регіональному рівні є підвищення рівня соціально-економічного та гуманітарного розвитку регіону.

Головна мета інституційно-правового забезпечення міждержавної співпраці на локальному рівні – реалізація проектів транскордонного співробітництва. Реалізація на цьому рівні відбувається за допомогою місцевих органів влади та спільних організацій агенції регіонального розвитку. Правове забезпечення міждержавної взаємодії локального рівня відбувається на основі дво- та багатосторонніх угод між місцевими органами влади [66, с. 438].

Логічним продовженням методології неоінституціоналізму є *конструктивізм*, розвиток якого припадає на останнє двадцятиріччя ХХ і початок ХХІ ст. (Н. Онуф, К. Реус-Сміт, А. Вендт). На переконання конструктивістів держава як інститут у нових умовах вже не у змозі бути такою ж ефективною як колись. На їх думку, впливовими акторами можуть виступати не лише національні держави, а також і регіональні утворення, політичні, професійні й інші еліти, мережі неурядових організацій, експертні співтовариства, соціальні рухи, приватні особи та ін., звертаючи увагу на необхідність врахування збагачення та збільшення кількісних характеристик інституційних змін у сфері міжнародних відносин [41, с. 122–123].

Кардинальні зміни, що відбулися в міжнародному середовищі внаслідок процесів глобалізації та міжрегіональної інтеграції привели до виникнення і

поширення таких понять, як «субнаціональний актор», «регіон», «регіоналізація» та ін. Ключовим механізмом входження субнаціональних акторів у міжнародні відносини постає «парадипломатія». Це відносно нове поняття у світовій політиці, яке демонструє стійку тенденцію поділу політики на державних і недержавних акторів. Парадипломатія проявляється в активізації діяльності субнаціональних акторів, тобто внутрішньодержавних, прикордонних регіонів на світовій арені, при цьому кожен із них орієнтується на тісні зовнішньоекономічні, політичні, культурні та інші зв'язки з різними закордонними країнами і має свої специфічні форми представлення на міжнародній арені [41, с. 122–124].

У другій половині ХХ ст. спостерігалось поглиблення світових інтеграційних процесів, а на початку ХХІ ст. інтеграція вже стала одним із домінуючих чинників сучасних міжнародних відносин. Із закінченням соціалістичної епохи та монополії комуністичних партій в ЦСЄ розпочалися процеси трансформації централізованої планової економіки в ринкову, що створило передумови для політичної й економічної інтеграції країн Центрально-Східної і Західної Європи. Аналіз інтеграційних процесів є ключом для розуміння особливостей сучасних українсько-польських відносин. Отже, іншим базовим поняттям дослідження є категорія «інтеграція».

Інтеграція (від лат. *integro* – відновлення, об'єднання в єдине ціле), яке є ще одним базовим поняттям дисертації, – це процес і результат взаємозв'язку, взаємодії, зближення та об'єднання в єдине ціле будь-яких частин, елементів країн, їхньої економіки, соціальних і політичних структур, культур, соціальних і політичних груп, етносів, партій, рухів, організацій. А політична інтеграція – «це сукупність політичних процесів, спрямованих на консолідацію, злиття суспільних, політичних, військових, економічних структур або етносів у рамках однієї чи кількох держав із метою протидії деструктивним внутрішнім і зовнішнім чинникам» [219, с. 114].

Американські вчені Дж. Плено, Р. Ріггз та Х. Робін, розглядають це явище як «процес, за допомогою якого дві або більше політичних одиниць посилюють

між собою контакти в напрямку взаємної співпраці». Один із засновників школи неофункціоналізму Е. Хаас розглядав політичну інтеграцію як «процес, у ході якого громадян переконують переорієнтувати свою політичну лояльність і активність із держави на новий центр, інститути якого володіють або претендують на володіння вищою юрисдикцією над присутніми національними державами» [Цит. за: 308, с. 101].

Міжнародні інтеграційні процеси впливають на формування й регіональних міжнародних систем, і становлення нового порядку на міжнародному рівні, й на долю окремих суспільств і держав, впливаючи на їхню внутрішню політику, та відповідно на життя їх громадян. Інтеграційні процеси становлять складне й суперечливе явище, яке розвивається внаслідок співпраці з одними і конфронтації з іншими державами, сприйняттям або заперечуванням їхніх цінностей, інтересів, що формуються в процесі пошуку політичного компромісу. У зазначених процесах суперечності «відіграють роль джерела розвитку інтеграції. Кожна спіраль ускладнень дає поштовх, суттєвий імпульс до зростання інтелектуального, наукового й політичного потенціалу учасників співтовариства з метою подолання наявних бар'єрів. Вирішення суперечливих моментів стимулює вихід країн-учасниць на новий рівень політичного мислення. Отже, дослідження інтеграційних процесів сприяє можливості виявлення основних перешкод, що гальмують інтеграційний розвиток, дозволяє усвідомити асиметричні позиції у тенденціях до об'єднання та цим попередити затримку соціально-політичного розвитку» [308, с. 100].

Федералізм, який сформувався наприкінці Другої світової війни, виступає за інтеграцію в правовому й інституційному значеннях. Представники федералізму відстоюють думку, що в основі відносин між інтегрованими країнами має бути модель союзної держави, утворення якої одночасно розглядається й як кінцевий продукт, й як результат інтеграції. Як зазначав Ч. Пентланд у праці «Міжнародна теорія та європейська інтеграція» (1973), кінцевою метою інтеграції є створення наднаціональної держави відповідно до принципів централізації і передання політичних повноважень на найвищий

рівень». Учений виділяє дві особливості федералістського підходу: соціологічний, детермінований соціальною активністю людей, і конституційний, що передбачає встановлення конституційного «проекту» для пом'якшення централізованих дій держави. Він зауважує, що саме з них і почався розвиток різних напрямків в інтеграційній теорії [Цит. за: 10, с. 12].

Прихильники федералізму обґрунтовують необхідність існування інституційного утворення, яке впливає як на взаємовідносини між країнами, що інтегруються, так і на розподіл повноважень між ними, з одного боку, і над інституційним утворенням – з іншого. Стає очевидним, що сутність федералізму полягає в децентралізації влади всюди, де це необхідно. На думку українського науковця Ю. Тиркуса, основним недоліком класичного федералізму є те, що його прихильники вважали можливим швидке інституційно-конституційне оформлення об'єднання держав [308, с. 100–104]. Кінцева мета федералістської теорії – утворення федерації чи конфедерації європейських держав, яку водночас проголошують як необхідну умову для початку інтеграційного процесу.

З іменем британського політолога Д. Мітрані пов'язана ґрунтовне розроблення підходу, що отримав назву *функціоналізм*. Учений визначив необхідність трансформації й оновлення уявлень про систему міжнародних відносин і запропонував так звану «функціональну альтернативу», що передбачає створення світової спільноти. Д. Мітрані виступав проти ідеї створення федерації та управління континентального масштабу й доводив недоцільність утворення статичного й штучного, територіально обмеженого федеративного об'єднання, трактуючи це як «оману федералізації». Він стверджував, що міжнародні організації набувають вагомої ролі та значення й стають новими суб'єктами відносин між державами, формуючи мережу в контексті динамічної трансформації системи міжнародної співпраці [Цит. за: 10, с. 12].

Спроби пояснити унікальність ЄС, знайти відповіді на запитання, які виникають у процесі інтеграції і на які не могли відповісти прихильники

класичного федералізму та функціоналізму, сприяли появі в 60–70-х рр. ХХ ст. *неофункціоналізму*. Цікаві в цьому напрямку узагальнення Е. Хааса. Він не тільки підкреслив визначальну роль політичного чинника в процесі інтеграції як способу творення постнаціональних політичних спільнот, поступової інтеграції у сферах «низької» та «високої» політики, але й визначив європейську інтеграцію як цілком якісне явище, яке не можна ототожнювати з міждержавною чи міжурядовою співпрацею. Невід’ємною складовою теорії неофункціоналізму залишилася ідея «переливання» повноважень, але вже значно модифікованою до реалій євроінтеграційного процесу [Там само, с. 12–13].

У рамках *транснаціонального підходу* (К. Дойч, Р. Коохейн, Дж. Най) стверджується наявність багат шарової поліцентричної системи глобального управління, в якій провідними акторами міжнародних відносин постають, окрім національних держав, міжнародні урядові та неурядові організації, транснаціональні корпорації, інші організації та рухи [307, с. 8].

Ліберальний міжурядовий підхід (С. Хофман, А. Мілуорд, Р. Дарендорф, В. Воллес та ін.) ґрунтується на тому, що національний вибір (преференції) визначається насамперед внутрішньополітичними процесами, де вирішальну роль відіграє економічний лобістський тиск. Ліберальна модифікація міжурядового підходу відкидає риторику про так звані національні інтереси і натомість фокусується на групах, які визначають конкретну політику держави стосовно зовнішньополітичних партнерів, при цьому підкреслюється роль внутрішньополітичної конкуренції за реальну можливість формулювати «інтереси держави» [1, с. 3].

Теоретичний вимір міждержавних відносин загалом та України й РП зокрема, передбачає аналіз окремих наукових шкіл, концептуальних моделей, чинників тощо, які сприяють налагодженню добросусідських, взаємовигідних міждержавних відносин, спрямованих на стратегічну перспективу. Процеси євроінтеграції, що відбуваються зараз в Європі, уписуються у контекст теоретичних засад *антропологічної школи геополітики* першої чверті ХХ ст.,

фундатором якої був французький вчений П. Відаль де ля Бланш. На його переконання, не географічні або будь-які чинники є вирішальними у розбудові держави, а людина. Провідним у цивілізаційному процесі за де ля Бланшем є суб'єктивний чинник і головну роль тут відіграють комунікації. Політична історія має просторову (географічну) та часову (історичну) складові. Географічне середовище, клімат, ґрунт є певною «можливістю» – потенціалом, який може стати реальним політичним чинником, а може залишатися нейтральним – це залежить від людини, що проживає в межах цього простору. Тож, людина, на відміну від пасивного природного чинника, є чинником активним, що перетворює географічний світ [131, с. 924–925].

Послідовник П. Відаля де ля Бланша А. Деманжон, прихильник ідеї європейської інтеграції, наголошував, що після Першої світової війни в Європі утворилася велика кількість держав, що призведе до автаркії і численних конфліктів. Над Європою нависла загроза бути периферією глобальної політики. Оскільки геополітична структура світу, на думку вченого, має бути триполюсною (США, Японія, й об'єднана Європа), то саме за умов кооперації Європа здатна запобігти своєму занепаду і, таким чином, збереже світовий баланс сил. Першочерговим завданням в цьому напрямі стали подолання існуючих на той час франко-німецьких протиріч. Тож, лише у врівноваженому геополітичному просторі, у європейському союзі зі своїм колишнім супротивником Німеччиною, вченому бачилося майбутнє могутності Франції [131, с. 924–925].

Реалістична школа міжнародних відносин пояснює поведінку країн об'єктивними законами зумовленими природою людини. У вузькому розумінні формулювання реалістичного підходу зводиться до двох тез. По-перше, відсутність у світі центральної влади – це основний чинник для держав, який змушує їх орієнтуватися в першу чергу на свій власний захист, безпеку і повне забезпечення власних інтересів. По-друге, співпраця різних країн – це результат подібності національних інтересів, а протистояння – наслідок їх відмінностей. Вони також стверджують, що «універсальні моральні принципи не можуть

застосовуватися до дій держав». Реалізм як наукова школа підкреслює роль національних інтересів і принцип сили. Реалісти вважають, що зовнішня політика має керуватися лише національними інтересами, а національні інтереси повинні визначатися міркуванням сили й безпеки [67, с. 49].

Неореалізм або *структурний реалізм* – напрям у політичному реалізмі, який при збереженні ключових постулатів цієї теорії (наприклад, особливого розуміння провідної ролі національного інтересу), вводить до аналізу світової політики положення про систему міжнародних відносин як чинник впливу на державу, що створює обмеження, або навпаки сприятливі умови для його зовнішньополітичної поведінки. Проблема, яку це твердження порушує, є дуже важливою для українсько-польських відносин. На сучасному етапі РП користується гарантіями безпеки НАТО, в той же час, як безпека України залежить від перебування в буферній зоні між Сходом (РФ) і Заходом (Європою) без будь-яких формальних заходів захисту. У зв'язку з цим, на основі засад реалістичної школи можна дати пояснення деяким аспектам дослідження, зокрема розглядати безпеку Польщі крізь призму необхідності України як буферу між РП та РФ, яка формально претендує на те, що не воює, але реально веде військові дії проти нашої держави.

Аргументи реалістів часто зміцнюються аргументами *релятивістів*, які вважають, що моральні цінності є історично або культурно обумовленими, а не універсальними. Наприклад, Дж. Кенан стверджував, що «немає загальноприйнятих стандартів етики, яких американський уряд міг би дотримуватися при бажанні діяти на моральних засадах» [67, с. 51].

Теорія клубів у рамках ліберального інституціоналізму пропонує пояснення впливу міжнародних структур на стосунки між державами-членами і не членами європейського об'єднання, яка більш відома як динаміка «включення-виключення» в ЦСЄ. Вона пов'язана з процесами розширення ЄС і НАТО й означає, що міжнародні організації будуть поповнюватися новими членами лише тоді, коли кожна держава-член отримає чисту позитивну вигоду від цього процесу [398, р. 397–416]. Згідно з цією логікою варто очікувати, що члени ЄС

будуть намагатися стримувати країни Східної Європи від вступу до Європейської Співдружності в найближчій перспективі. Водночас простежується тенденція, що як тільки країни ЦСЄ стають «членами клубу», вони відразу ж «відвертаються» від решти держав Східної Європи і не поспішають сприяти їхньому вступу до ЄС. У випадку з українсько-польськими відносинами ця теорія себе не виправдовує, оскільки Польща упродовж останніх років послідовно виступала в ролі захисника інтересів України на європейських політичних майданчиках, попри те, що мала власний інтерес. Зазначена позиція РП по відношенню до України пояснюється відомою формулою видатного польського публіциста Єжи Гедройця: «Не може бути вільної Польщі без вільної України» [152, с. 76].

Отже, обираючи європейський вибір, ми прагнемо максимально використати теоретичний і практичний доробок країн розвиненої демократії. Огляд наявних теоретичних підходів міжнародних відносин показав, що практично відсутня теорія, яка б узагальнювала й пояснювала характер і напрями розвитку українсько-польських міждержавних відносин у гуманітарній сфері. Відповідно, в практичній діяльності слід послуговуватися сукупністю теоретичних надбань зарубіжної й вітчизняної політичної науки, практично-політичним досвідом успішних європейських країн за умови врахування національних інтересів України, які базуються на загальноновизнаних нормах моралі та міжнародного права.

1.3. Висвітлення проблеми українсько-польських міждержавних відносин у науковій літературі

Кінець ХХ – початок ХХІ ст., зміст яких визначають розпад світової системи соціалізму, сучасні процеси глобалізації та євроінтеграції, позначені політичними реаліями й викликами, з якими стикнулися країни Центральної і Східної Європи. Українсько-польські міждержавні відносини за таких умов наповнилися новим змістом, якій потребує осмислення й наукової рефлексії. Спрямованість

інтеграційних процесів, їх еволюцію, суб'єктно-об'єктний характер відносин між його учасниками, а також чинники, що їх зумовлюють, є предметом уваги зарубіжних і вітчизняних учених різних спеціальностей.

Дослідження процесів інституалізації українсько-польських міждержавних відносин у гуманітарній сфері в умовах євроінтеграції передбачає аналіз наукової літератури і джерел за декількома блоками або розділами, які сукупно дають відповіді на поставлені у вступі завдання. Пропонується така послідовність аналізу наукової літератури: видання, де здійснено аналіз теоретичних засад і практик демократичної трансформації та євроінтеграції України й РП; студії українських і польських авторів щодо аналізу українсько-польських міждержавних відносин загалом; наукова література, де висвітлено проблеми дослідження українсько-польських відносин у гуманітарній сфері, галузях освіти, науки й культури; наукові доробки з питань транскордонної й регіональної співпраці, включно процеси міграції, візової політики тощо; огляд публікацій із питань історичної пам'яті; автореферати кандидатських і докторських дисертацій тощо.

Теоретичні засади інституалізації українсько-польських відносин в умовах «третьої хвилі» демократизації, а також їх євроінтеграційний контекст відображені в роботах таких авторів, як О. Бабкіна, І. Баркалова, Зб. Бжезінський, А. Вахудова, Б. Война, І. Головка, В. Горбатенко, Є. Горюнова, Д. Даффілд, О. Євсюкова, Г. Зеленько, А. Зленко, О. Калакура, Є. Коваленко, В. Копійка, Н. Лепська, В. Литвин; М. Мальський, Е. Моравчик, Д. Норт, Я. Онишкевич, Ч. Пентланд, А. Романюк, Т. Сидорук, Е. Терещенков, Ю. Тиркус, Е. Хаас, С. Хантингтон, Х. Хауккала, З. Цесаж, А. Чернова, О. Чорний, Ф. Шіммельфенніг [6–7; 10; 13–14; 20; 30; 41; 42; 44; 380; 76; 87–88; 90–91; 105; 111; 123–124; 131; 138; 153; 389–390; 206; 402–403; 404; 277; 284–285; 305; 307–308; 384; 350–352; 353; 357; 359; 363; 412].

Для розуміння місця України в глобальній системі міжнародних відносин важливе значення мають роздуми Зб. Бжезінського, висловлені ним у книзі «Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи» (2000)

про те, що стратегічні польсько-українські відносини є найголовнішими для міжнародної стабільності і безпеки на європейському континенті [14, с. 8–9].

Із вітчизняної монографічної літератури останніх років значний науковий інтерес викликає монографія А. Романюка та В. Литвина «Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи» (2016), де проаналізовано основні тенденції розвитку політичних інститутів у країнах Вишеградської групи й інших країнах ЦСЄ за період після падіння «Берлінського муру». Авторами напрацьовано механізми адекватної оцінки національних політичних інститутів (глави держави, парламенту, уряду, виборів, партій тощо) у форматі порівняльного аналізу. Розглянуто особливості переходу країн від авторитаризму до демократії. З'ясовано головні особливості інтеграції країн Вишеградської групи й інших країн ЦСЄ до Євросоюзу та НАТО [277].

Науковий інтерес викликає спільна колективна монографія провідних вітчизняних і польських політологів «Трансформація в Польщі та Україні» (2010). У книзі узагальнено польський і вітчизняний досвід переходу від авторитаризму до демократії, зокрема й у сфері міждержавних відносин між РП та Україною. Це видання – наочне свідчення плідної співпраці в гуманітарній сфері українських і польських вчених, які є представниками восьми наукових осередків: двох польських (Вроцлав, Щецин) і шести українських (Донецьк, Київ, Луцьк, Львів, Харків, Чернівці) [310].

Колективна монографія вітчизняних науковців «Європейська інтеграція: досвід Польщі та України» (2013) підготовлена за результатами науково-дослідницьких робіт СНУ імені Лесі Українки: «Розроблення теоретико-методологічних засад регіональної політики сталого просторового розвитку в умовах європейської інтеграції» та «Єврорегіон Буг: ринкова трансформація в умовах міжрегіональної інтеграції». У книзі розкрито процеси адаптації інституційного середовища Польщі й України до вимог ЄС, специфіку національних програм європейської інтеграції обох країн, висвітлено особливості входження дружніх країн у спільний інформаційний, культурний, освітній та науковий простір [72].

У монографії Т. Сидорук «Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства» (2012) корисними для дисертації є дослідження теоретичних засад Європейської політики сусідства (ЄПС) і практики її імплементації у країнах Східної Європи включно Україну й РП. У книзі проаналізовано низку фундаментальних проблем, пов'язаних із концептуальними, правовими та інституційними аспектами ЄПС. Розглянуто її генезу, нормативно-правову, функціональну й інституційну природу, основні системні обмеження тощо [284].

Серед робіт, де здійснено аналіз польського досвіду демократичної трансформації та його використання в Україні, слід відзначити монографію Г. Зеленько «Навздогінна модернізація: досвід Польщі та України» (2003), у якій авторка стверджує, що «те, що мало позитивні наслідки в Польщі, не конче матиме подібні наслідки в Україні, де склалися інші історичні передумови, традиції, ментальність населення, характер взаємовідносин еліти, влади та суспільства» [87, с. 31]. Щодо ролі інституцій громадянського суспільства в розвитку українсько-польського міждержавного діалогу, інтерес викликає друга книга Г. Зеленько «Політична “матриця” громадянського суспільства: досвід країн Вишеградської групи та України» (2007). Тут важливим є зауваження авторки про те, що «становлення інститутів громадянського суспільства у країнах Вишеградської групи було безпосередньо детерміноване необхідністю виконання критеріїв щодо набуття членства в ЄС та НАТО» [88, с. 218].

Із точки зору аналізу перспектив інтеграції України до ЄС і вивчення досвіду Польщі з цього питання, заслуговує на увагу видання: «Україна на шляху до Європейського Союзу. *VADEMEKUM*» (2006). У ньому, зокрема розкриваються особливості інституційної структури неурядових організацій, діяльність яких спрямована на інтеграцію України й РП до Євросоюзу, напрями регіональної політики двох держав, а також висвітлена участь польських студентів у навчальних програмах ЄС [333].

Дослідженню різних аспектів українсько-польських міждержавних відносин присвячено сотні публікацій різного жанру й спрямованості зарубіжних і вітчизняних учених. Натомість увагу дисертанта зосереджено на виданнях, де

розкривається інституційна складова зазначених відносин. Серед них слід назвати публікації таких дослідників, як Д. Батутер, С. Буррант, Ш. Гарнетт, Б. Геремек, В. Гілл, Н. Гілл, П. Журавський вел Граєвський, О. Знахоренко, М. Зюлковські, Б. Кавалько, Є. Макаренко, Ю. Окуньовська, Т. Ольшанський, С. Рудницький, Ю. Савіцький, Б. Сурмач, В. Трофимович, З. Цесаж, М. Чієшлик, М. Янків [374; 372; 382; 40; 383; 430; 93; 96; 386; 135; 207; 400–401; 278–279; 281; 418; 311; 357; 376–377; 371].

Вагомий внесок у дослідження українсько-польських відносин зроблено вітчизняною дослідницею Л. Стрільчук. У її монографії «Україна – Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» (2013) досліджено процес становлення й розвитку українсько-польських міждержавних відносин, їх вихід на рівень стратегічного партнерства. На основі значного документального й фактологічного матеріалу проаналізовано їх інституційне забезпечення, договірно-правову базу, транскордонне співробітництво, співпрацю в гуманітарній сфері, роль українських меншин у РП та польських – в Україні. Як зазначає автор монографії, «безсумнівим є факти певної упередженості, негативних стереотипів, які існують в свідомості українського і польського народів, породжених частими конфліктами та драмами історичної минувшини. І хоча на сьогодні можна впевнено стверджувати, що на шляху подолання цих стереотипів зроблено чимало успішних кроків, однак їх існування перешкоджає повному примиренню і порозумінню двох націй, навіть, незважаючи на здійснюване на найвищому рівні налагодження міждержавних контактів» [303, с. 9].

Проблематика життєдіяльності польських меншин у політичній сфері в Україні в монографічному дослідженні розкрита вітчизняним політологом С. Рудницьким у книзі «Суспільно-політичні інтереси поляків в незалежній Україні» (2014). Автор виходив з того, що громадські організації польської національної меншини в Україні приводять у рух інші складові механізму – державні органи, органи місцевого самоврядування, неурядові організації Польщі і України, інші державні і недержавні інститути політичної системи, які реалізують (чи за допомогою яких реалізуються) інтереси польської меншини в

Україні [279, с. 6–7]. Дійсно, як показує практика, саме громадські об'єднання часто є «локомотивом» і спонукальним середовищем у розв'язанні важливих для українсько-польських міждержавних відносин проблем.

У контексті дослідження генези українсько-польських стосунків у пострадянський період значний науковий інтерес становлять праці польських науковців 90-х рр. ХХ-го та початку ХХІ ст., предметом дослідження яких є зовнішньополітична діяльність РП у нових геополітичних умовах. У цьому контексті слід відзначити одну із перших монографій за авторством В. Гілл, Н. Гілл «Відносини Польщі з Україною у 1989–1993 роках» (1994), де автори здійснили глибокий аналіз двосторонніх відносин та відстежили становище українців у Польщі та поляків в Україні на зламі комуністичних політичних режимів [383]. Заслуговує на увагу і монографія Б. Сурмач «Сучасні польсько-українські відносини. Політичний аналіз договору про добросусідство» (2002), у якій дослідниця аналізує перебіг співпраці України і Польщі в політичній сфері [418.]. Серед інших публікацій польських дослідників, які вивчали період становлення українсько-польських стосунків в умовах лібералізації польської та української політичних систем, слід згадати таких авторів, як Я. Онишкевич [402–403], М. Чієшлик [376–377]. Основні чинники та передумови здійснення двосторонньої гуманітарної співпраці між Польщею й Україною досліджувалися такими авторами, як колишній посол Польщі в Україні М. Зюлковські [96].

Як зазначає З. Цесаж, незалежність України польська влада вважає однією із головних запорук власної безпеки, вважаючи, що без України з її потенціалом та геополітичним розташуванням, РФ не здатна відновити своє імперське становище та здійснювати імперську політику. Тому Польща прагне, щоб Україна була стабільною, демократичною державою, тісно пов'язаною із структурами Заходу. Зважаючи на це, польська дипломатія бере активну участь у підтримці українських ініціатив для досягнення тих цілей [357, с. 729].

Д. Батутер у статті «Перспективи співпраці Польщі з Україною» розкрив динаміку розвитку українсько-польських двосторонніх відносин з початку 1990-х рр. до початку ХХІ ст. і визначив їх політичну складову, сформулював роль Польщі у зовнішній політиці України та проаналізував вплив процесів

розширення НАТО та ЄС на динаміку та перспективи розвитку діалогу між Україною та РП. Особливу увагу приділено ролі Польщі у вирішенні політичної та економічної кризи в Україні, яка розпочалася в листопаді 2013 р., після відмови українського уряду підписати Угоду про асоціацію з ЄС. У дослідженні показано основні тенденції, прогнози та перспективи подальшого розвитку українсько-польських міждержавних відносин [374].

Б. Кавалько у статті «Вибрані проблеми польсько-української транскордонної співпраці» здійснює аналіз проблем та умов співпраці між двома польськими та трьома українськими регіонами, які безпосередньо межують один з одним та розташовані уздовж східного кордону Шенгенської зони. Виходячи з виявлених проблем, а також можливостей і загроз, автором виокремлено основні напрями діяльності та висловлено рекомендації щодо використання транскордонного потенціалу розвитку обох країн на перспективу до 2025–2030 рр. [386].

Серед досліджень українсько-польських відносин останніх років викликає інтерес публікація радника глави МЗС РП П. Журавського вел Граєвського «Специфіка польсько-українських відносин після 2015 року». Автор, аналізуючи основні сфери українсько-польських відносин (військову, транспортну, енергетичну, банківську та гуманітарну), зазначає, що після 2015 р. вони значно активізувалися. Однак суперечки через обопільне суб'єктивне тлумачення історії створюють погану атмосферу між двома державами і впливають на суспільне сприйняття дійсності. Автором статті здійснено спробу визначити причини такої ситуації, загрози, які вона створює і шляхи виходу із неї [430].

Серед польських авторів варто відзначити також праці Т. Ольшанського, експерта українського відділу варшавського Центру східних досліджень, в яких він аналізує політичну ситуацію в Україні й розкриває деякі аспекти розвитку українсько-польських відносин у гуманітарній сфері [400–401].

Із-поміж інших західних дослідників, які вивчали українсько-польські відносини, слід назвати С. Бурранта, аналітика американського держдепартаменту, який здійснив аналіз розвитку польсько-українських відносин у 1991–1993 рр. Автор статті стверджував, що Польща відіграє дуже важливу роль

у формуванні зовнішньої політики України, оскільки Україна розглядається Польщею в аспекті противаги впливу Росії [372]. Інший американський вчений Ш. Гарнетт розглядав Україну як ключову країну у створенні «нового порядку безпеки» в Європі. Він зазначив, що Польща й Україна є найважливішими партнерами з великим потенціалом для стратегічної співпраці. На спрямування польсько-українського співробітництва значно вплинули такі зовнішні чинники, як розширення на схід НАТО і участь США в розвитку ЦСЄ [382].

Історіографічний і політологічний аналіз наукової літератури з питань українсько-польських міждержавних відносин на сучасному етапі державотворення здійснено у статтях В. Гевко, І. Ільчук, А. Олещук, Н. Черної, які зробили не лише екскурс в історію цих відносин, а й окреслили окремі аспекти їх інституційної складової [37–38; 100–102; 208; 361–362].

Гуманітарна сфера українсько-польських міждержавних взаємин у широкому контексті, як специфічна сфера суспільних відносин, є предметом уваги вітчизняних і зарубіжних учених, таких як Є. Громогласова, О. Дніпров, С. Здіорук, І. Мудрієвська П. Петровський, В. Скуратівський, В. Трошинський, І. Черничко, С. Чукут, які у своїх працях здійснили її теоретичний аналіз, висвітили тенденції й стан розвитку, концептуальне бачення державної гуманітарної політики та механізми її реалізації [129; 196; 215; 289]. Особливості українсько-польського міжкультурного діалогу розкрито в публікаціях О. Бучковської, А. Васюка, О. Коваленко, Р. Милян [19; 21; 112; 148] та ін. Питання розвитку українсько-польських науково-освітніх зав'язків на сучасному етапі у своїх дослідженнях розглядали О. Круглій, М. Литвин, Світящук, М. Середюк, І. Стадний, П. Федорчак [126; 132; 282; 283; 294; 343] та ін.

Одне із останніх видань з цієї проблеми – монографія Є. Громогласової «Гуманітарна дипломатія в сучасних міжнародних відносинах: досвід системного дослідження» (2018) присвячено дослідженню ролі гуманітарної дипломатії у зовнішній політиці сучасних держав. Відносно нове поняття «гуманітарна дипломатія» дає змогу вивчати не стільки традиційні напрями міжнародної гуманітарної співпраці, такі як відносини у сферах культури, науки, освіти та ін., скільки питання гуманітарної безпеки та реагування на кризові ситуації

транснаціонального масштабу. У книзі також розкриті можливості й межі двосторонньої і багатосторонньої гуманітарної дипломатії [46].

Серед праць із гуманітарної проблематики теоретичного спрямування на особливу увагу заслуговує колективна монографія за редакцією С. Здіорука «Гуманітарна політика Української держави в новітній період» (2006). Характерною особливістю методологічного підходу авторського колективу є акцентування на духовності, духовному потенціалі особистості як неодмінній складовій гуманітарної сфери, на важливості державно-церковних відносин. У книзі зазначено, що гуманітарний розвиток суспільства – це процеси зростання можливостей людини, її добробуту, безпеки, здоров'я та духовності. При цьому гуманітарна політика держави виявляється у послідовному вжитті заходів, спрямованих на підтримку й інтенсифікацію цих процесів згідно з визначеними пріоритетами та загальнонаціональними інтересами, а її сутністю має стати створення умов для виявлення, формування й розвитку творчого потенціалу особи та суспільства загалом [47, с. 13].

Гуманітарна сфера політики охоплює широке коло проблем життєдіяльності людини й суспільства, а тому управління нею передбачає певну сукупність знань та навичок. Це своєю чергою вимагає від дослідників використання відповідної методології дослідження. Зазначені аспекти знайшли відображення у монографії вітчизняного науковця П. Петровського «Гуманітарна парадигма в системі державного управління» (2008). Автор видання провів системне дослідження державного управління у контексті можливостей застосування в ньому цілісної гуманітарної методології [215].

Згадані праці становлять значний науковий інтерес у дослідженні сфери гуманітарної політики, проте в них приділено недостатньо уваги дослідженню інституційної складової міждержавних відносинах між Україною та РП у контексті процесів євроінтеграції.

Модернізація українсько-польських міждержавних відносин у гуманітарній сфері була б неможливою без належного інституційного забезпечення транскордонного й міжрегіонального співробітництва, спрямованого на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних,

екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, місцевими органами виконавчої влади та відповідними органами влади України та РП. Зазначена проблема є предметом уваги значної кількості зарубіжних і вітчизняних учених. Проте увагу автора дисертації зосереджено на інститутах, механізмах і процесах співробітництва в контексті сприяння розвитку двосторонніх відносин саме в гуманітарній сфері, де вагомим є доробок таких дослідників, як І. Артёмов, Н. Буглай, М. Долішній, М. Іжа, Р. Коцан, П. Луцишин, О. Лютак, Н. Мікула, А. Михайленко, Л. Поліщук, Є. Рябінін, О. Степанко, С. Троян [5; 17; 66; 98; 125; 133; 134; 146–147; 150; 220; 280; 298; 312] та ін.

У колективній монографії вітчизняних дослідників «Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи» (2012) досліджено нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва як напряму євроінтеграційних процесів в Україні, важливого чинника зміцнення міждержавних відносин України з країнами ЄС. Розкрито механізми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у прикордонних регіонах України в умовах реалізації її євроінтеграційних прагнень, проблеми оцінювання їх ефективності тощо. Значну увагу приділено зміцненню українсько-польських прикордонних зав'язків у гуманітарній сфері [309].

Багато корисної інформації щодо методології вивчення проблем світового регіонального розвитку знаходимо в монографії М. Іжі «Система регіонального управління: світовий досвід і Україна» (2011). За визначенням ученого, поняття «регіон» із точки зору політології може розглядатися «як комплексна взаємодія між набором ідей, установок, політичних інститутів і сил середовища». У більш загальному вигляді регіон – «це інститут або система інститутів і організацій, які діють на певній території, що являє собою фрагмент території держави. Для нього характерний масовий рівень політики, який безпосередньо пов'язаний з діяльністю суспільства, тут прямо здійснюється взаємодія влади і населення. Із точки зору політичної проблематики, поняття і суть регіону являють собою як рівень, так і суб'єкт політики» [98, с. 11].

Цінним джерелом з проблеми вивчення українсько-польського транскордонного співробітництва є щорічні науково-аналітичні доповіді Інституту регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, які базуються на даних соціологічних досліджень. Так, автори доповіді «Розвиток прикордонного співробітництва» (2016) доводять, що першочерговими кроками, які сприятимуть активізації транскордонного співробітництва на інституційному рівні є такі: формування та представлення широкому загалу моделі розвитку України з деталізацією механізмів її реалізації, інструментів, розробки плану заходів тощо; децентралізація прийняття рішень; більша самостійність регіонів щодо порядку ведення інвестиційної діяльності, встановлення бази оподаткування та пільг з оподаткування; підвищення інституційної спроможності суб'єктів транскордонного співробітництва в частині підготовки та реалізації спільних транскордонних ініціатив; організація влади та управління в країні на основі принципу «субсидіарності» [273, с. 32–33].

У іншій науково-аналітичній доповіді цього інституту «Конвергенція в українсько-польському транскордонному регіоні» (2017) експерти зазначають, що суспільно-психологічний контекст подолання інституційних проблем транскордонного співробітництва передбачає максимальне спрощення процедури перетину кордону між Україною та Польщею. Адже частота соціальних контактів, а також їх глибина, залежать від спроможності учасників транскордонного співробітництва легко перетинати кордон у будь-якому напрямі і в будь-який час. Тобто надання Україні безвізового режиму з ЄС, розбудова й модернізація мережі міжнародних пунктів пропуску на українсько-польському кордоні «стають життєво важливими кроками з погляду трансформації інституційних механізмів транскордонної конвенції на основі підвищення їх ефективності» [115, с. 79–80].

За висновками авторів доповіді пріоритетним напрямом стимулювання конвергентних процесів у транскордонному регіоні є удосконалення інституційного середовища з метою зближення формальних і неформальних інститутів, що діють по різні боки кордону. Інституційні зміни, спрямовані на поглиблення соціально-економічної конвергенції в українсько-польському транскордонному регіоні, повинні розвиватися в трьох ключових напрямках:

формування спільного інституційно-правового поля, активізація діяльності транскордонних інституцій і підвищення якості інституційного забезпечення транскордонних ринків [115, с. 84].

Змістовну характеристику проблем міжнародної міграції в Європі й світі дано в публікаціях С. Білошицького, В. Горбатенка, В. Засадко, Л. Кузьменко, Н. Пархоменко, Б. Юськіва, де автори здійснюють різнобічний аналіз зазначених процесів і прогнозують збільшення трудових та інших міграційних потоків з України до РП у найближчі роки [16; 43; 84; 127; 214; 366–367].

Важливою складовою частиною співпраці в сфері гуманітарних відносин європейських країн є розв'язання низки проблем, пов'язаних із зростанням потоків мігрантів, вирішенням проблеми їх впорядкування. У цьому контексті значний науковий інтерес представляє монографія вітчизняного вченого-політолога Б. Юськіва «Глобалізація і трудова міграція в Європі» (2009), де досліджується зв'язок міжнародної трудової міграції і глобалізації, аналізуються особливості сучасної міграції, її рушійні сили і тенденції, механізми політичного впливу на міграційні процеси на національному й наднаціональному рівнях. Особливу увагу зосереджено на європейському регіоні як одному з головних полюсів глобальної трудової міграції [366].

Ґрунтовний аналіз проблеми сучасних тенденцій міграції дав підстави згаданому досліднику доповнити чотири тенденції, визначені американським вченим М. Міллером, ще двома тенденціями, які сукупно сформовано в такій послідовності:

1) *глобалізація* – повсюдне зростання числа країн, куди переміщуються мігранти; одночасно збільшується число регіонів походження мігрантів, так що більшість країн міграції має на своїй території представників із широкого спектра економічних, соціальних і культурних середовищ;

2) *акселерація* – означає збільшення обсягів міграції у всіх регіонах; зрозуміло, що це кількісне зростання збільшує як невідкладність, так і труднощі вироблення відповідних урядових політик;

3) *диференціація* – полягає у тому, що більшість країн мають справу не з одним різновидом імміграції, наприклад трудовою, а одночасно з цілою низкою

їх; зазвичай міграційний ланцюг розпочинається з одного різновиду переміщення і продовжується в інших формах, незважаючи на урядові зусилля (або часто всупереч їм) спинити або хоча б контролювати міграційні рухи; диференціація є головною перешкодою для здійснення національних і міжнародних політичних міграційних заходів;

4) *фемінізація* – пов’язана з тим, що роль жінки в міграційних рухах зростає в усіх регіонах і всіх різновидах міграції; зазначимо, що вже від початку 1960-х рр. жінки почали поступово домінувати в трудовій міграції, що вносить нові проблеми й для політиків, які розробляють міграційну стратегію, й дослідників міграції.

До цих тенденцій, на думку українського вченого, слід додати ще дві:

5) *інтелектуалізація* – полягає у підвищенні значущості висококваліфікованої (інтелектуальної) міграції, яка зростає повсюдно і яка безпосередньо пов’язана з глобалізацією.

б) *нерегульованість* міграції – полягає в зростанні кількості нелегальних іммігрантів, насамперед низькокваліфікованих, що є відповіддю на намагання урядів країн обмежувати легальні переміщення іноземців або спрямовувати міграційні потоки в потрібне русло [366, с. 178].

Одним із напрямів покращення транскордонної співпраці є процес розширення прав і можливостей органів місцевого самоврядування, яке можливе на шляху децентралізації. У цьому контексті інтерес викликає аналітична доповідь фахівців Національного інституту стратегічних досліджень «Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу» (2019). У тексті доповіді надано підсумки впровадження першого етапу децентралізації влади в Україні (станом на квітень 2019 р.) та схарактеризовано порядок денний цієї важливої реформи на середньострокову перспективу. Комплексно оцінено процес формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади задля створення й підтримки повноцінного життєвого середовища в Україні, підвищення ефективності системи влади, створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення надання якісних і доступних публічних послуг. Реформу децентралізації

проаналізовано в контексті її впливу на демократичні перетворення та консолідацію суспільства, загальнонаціональну та локальну ідентичність, зміцнення державності й згуртованості країни, підвищення дієздатності громад та управлінської ефективності органів місцевого самоврядування [57].

Окрему групу джерел і наукової літератури, що стосується предмета дослідження, складають видання, де розкрито проблеми прав і свобод людини, як ключового питання здійснення гуманітарної політики. Серед публікацій на цю тему слід відзначити монографії, статті та збірки документів. Серед робіт зарубіжних і вітчизняних авторів, дотичних до теми дисертації, слід назвати публікації таких учених, як Р. Белламі, Д. Донеллі, Р. Маккоркводейл, А. Олійник, В. Осятинські, Р. Фсарбразер, П. Присяжний, В. Тімашов, І. Яковюк [12; 67; 136; 209; 211; 235; 306; 369] та ін.

Значне місце в роботі займає аналіз діяльності української і польської влади щодо здійснення політики в сфері історичної пам'яті, пов'язаної зокрема з інтерпретацією складних історичних тем ХХ ст., що мали вплив на сучасні двосторонні відносини. Особливої гостроти пам'ятевий дискурс набув у 2016–2018 рр., коли історичні події минувшини стали інструментом політичних маніпуляцій з боку певних політичних сил обох країн. Відповідно зазначена тематика стала предметом обговорення й аналізу на різних рівнях. Ідеться про монографічну літературу, статті й диспути на наукових форумах, обмін думками на сторінках преси, в інтернет-виданнях і веб-сторінках різних громадських об'єднань. Серед напрацювань останніх років з цього питання слід виділити праці вітчизняних і польських учених, таких, як Д. Веденєєв, В. В'ятрович, О. Дніпров, К. Єндращик, О. Зінченко, О. Каліщук, В. Кіпіані, Б. Максимець, С. Махун, С. Набок, Л. Нагорна, О. Розумний, В. Солдатенко, І. Цепенда [22; 36; 61; 78; 89; 106; 110; 137; 139; 198; 199; 274; 293; 355] та ін.

Поняття «історична пам'ять», як будь-яка інша наукова категорія, потребує свого наукового осмислення та пояснення. У цьому контексті заслуговують на увагу роздуми вітчизняної вченої Л. Нагорної, викладених нею в монографії «Історична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал» (2014). Аналіз світових тенденцій розгортання дискурсу історичної пам'яті

приводить її до висновку про викривлення історичного нарративу на користь його актуалізації. Із цього приводу в книзі наводяться міркування французького вченого П. Нора, який вважає, що під впливом процесів глобалізації, демократизації, деколонізації, медіатизації, «сам спосіб історичного сприйняття... поступово розпався, підмінивши пам'ять, що обмежувала свій спадок найзаповітнішим, ефемерною фотографією актуальності» [199, с. 196].

За висновками Л. Нагорної, у конструюванні моделей історичної пам'яті надзвичайно важливо забезпечити функціональну рівновагу гуманітарних, соціальних і патріотичних завдань. Кожен здоровий соціум дбає про те, щоб історична правда допомагала виховувати громадянина й патріота, щоб вона слугувала засобом легітимації існуючого державного устрою та водночас забезпечувала непорушність канонів універсалістської, загальнолюдської етики [199, с. 197].

Зацікавленість викликає й книга відомого вітчизняного історика В. Кіпіані «Війна двох правд. Поляки і українці у кривавому ХХ столітті» (2017), що містить п'ять розділів: Міжвоєння, Війна, Війна по війні, Постаті та Війна правд. Це дискурс вчених, публіцистів, діячів культури та мистецтва, факти, результати досліджень і міркувань провідних спеціалістів із дискусійних проблем історії українсько-польських взаємин. Особливу цінність для дисертації складає останній розділ, де фактично йдеться про політику пам'яті, пошук шляхів до історичного примирення між двома народами [110].

Польська дослідниця К. Єндрашик у статті «Історичні проблеми та політика пам'яті в українсько-польських стосунках (1991–2017)» простежила динаміку еволюції дискурсу історичної пам'яті у двосторонніх відносинах між Україною й Польщею: від взаєморозуміння – до сучасного загострення. Корисними у практично-політичному і науковому значеннях є її пропозиції щодо вироблення «зразкової моделі» зовнішньої політики в контексті історичної політики, які зводяться до такого: по-перше, потрібно уникати інструментального використання історії та застосування її для поточних та короткострокових інтересів; по-друге, політики повинні усвідомлювати, що в епоху гібридних війн різні погляди на історію можуть бути інструментом ворожої пропагандистської діяльності та, як

наслідок міжнародних конфліктів; по-третє, обидві сторони мають усвідомлювати, що інша сторона у питанні створення своєї власної політики пам'яті не повинна приймати погляди та інтерпретацію, встановлені партнером, і фактично будь-яка спроба нав'язування власної думки буде сприйматися як зазіхання на героїв та предків; по-четверте, узгодження позицій щодо тлумачення історії має передбачати відкритість на дослідження та інші точки зору. Це дозволить уникнути фальсифікування історії та приховування складних аспектів [78, с. 250–251].

Важливим етапом співпраці між Україною й РП стало проведення міжнародних наукових конференцій і семінарів учених, публіцистів, громадських діячів тощо, присвячених українсько-польським відносинам в ХХ–ХХІ ст. Наслідком цього стало видання низки томів матеріалів «Україна – Польща: важкі питання», котрі є результатом копіткої багаторічної дослідницької роботи українських і польських вчених, присвячених аналізу подій часів Другої світової війни [334]. Нагальні проблеми історичної пам'яті розглядалися на наукових конференціях, зокрема, той, що відбулася в Луцьку влітку 2013 р.: «Волинська трагедія: через історію до порозуміння» [31]. Як зазначали учасники іншої міжнародної науково-практичної конференції – «Українсько-польське партнерство: сьогодення та перспективи», яка проходила в Луцьку і на о. Світязь у червні 2017 р., історію українсько-польського пам'яттєвого дискурсу липень 2016 р. увійде розмежувальною віхою розбитих сподівань, перекресливши чверть столітній діалог інтелектуальної та політичної еліти двох країн. Ухвала сейму «перекреслила усі напрацювання науковців та політичних еліт двох країн за чверть століття...» [302, с. 98]. Характеризуючи наслідки погіршення українсько-польських відносин останніх років, вітчизняні історики зазначають, що питання українсько-польського історичного дискурсу використовують політики обох країн: «настрої по обидва береги Бугу радикалізуються, а рішення польських парламентарів примушують українців говорити відверто ті речі, про які до цього намагалися не нагадувати» [106, с. 92].

Як зазначив професор Коледжу Європи (м. Натолін, Польща) Ж. Мінк улітку 2016 р., інструменталізація болісної пам'яті населення, етнічна тональність щодо

жертв репресивних акцій задля суто політичних цілей є більш вигідним та рентабельним, ніж пошук компромісу й консенсусу. Це поширене й універсальне явище. Воно переважає в періоди послаблення демократії, домінування авторитарної влади, яка використовує історію в своїх цілях та вдається до її ревізії задля зосередження влади й знищення політичних супротивників. Саме це нині відбувається в Польщі. Така політика негативно позначиться на польсько-українських відносинах у середньостроковій перспективі, попри велику кількість друзів України з-поміж польських інтелектуалів [32].

Окремі аспекти проблеми дослідження українсько-польських міждержавних відносин в умовах євроінтеграції висвітлено в кандидатських і докторських дисертаціях. Серед них слід назвати доробок Т. Андрущенко, С. Байрака, Н. Буренко, А. Васюка, В. Гевко, В. Дзоз, Н. Завітневич, І. Ільчук, С. Кіндзерського, В. Копійки, П. Поспешної, Ю. Тиркуса, Н. Чорної, О. Яніної [4; 9; 18; 21; 37; 59; 80; 102; 109; 123; 407; 307; 360; 370] та ін.

Політико-правові аспекти міждержавних відносин України та Республіки Польща в роботі розкрито і через аналіз нормативно-правових актів, зокрема: міжнародних пактів, конвенцій, договорів, протоколів, законів, указів, постанов, урядових програм та ін., що стосуються гуманітарних аспектів міждержавної співпраці України й РП, ЄС тощо, які реалізуються через органи державної влади, науково-технічне, культурно-освітнє та міжрегіональне співробітництво, прикордонний рух, міграційні процеси, візові домовленості тощо.

Проаналізовано і використано також матеріали друкованих та інтернет-видань. Зокрема сайтів органів державної влади, установ, організацій і громадських об'єднань України та Польщі: Верховної Ради України; Інформаційного управління Апарату Верховної Ради України; Адміністрації й Офісу Президента України; МЗС України; МЗС Польщі; Посольства України в РП; Посольства РП в Україні; Генерального консульства РП у Львові; Канцелярії Президента РП; Сейму Польщі; Українського інституту національної пам'яті; Урядовий портал КМУ; Польсько-український портал *PolUkr*; *UP-STUDI*. Центр польської освіти *CEDOS* та ін. Значний обсяг інформації за темою дисертації здобувачем отримано із матеріалів друкованих ЗМІ й інтернет-видань.

Разом з тим, незважаючи на розмаїття та багатогранність аналізу польсько-українських відносин, не вистачає системних наукових досліджень інституційного складника міжнародної співпраці та стратегічного партнерства між Україною й РП у гуманітарній сфері в умовах європейської інтеграції.

Висновки до розділу 1

На шляху до ЄС Україна здійснила вагомі кроки й пройшла шлях від суб'єкта Європейської політики сусідства до підписання асоційованого членства з ЄС. Значну роль у цьому зіграла Польща, яка виступила в ролі адвоката України в Євросоюзі. Розвиток стратегічного партнерства продовжує залишатися одним із спільних пріоритетів як зовнішньої політики України, так і зовнішньої політики РП. Обидві країни суттєво збільшують свій внесок у формування ЦСЄ як стабільного та економічного розвинутого регіону.

РП є однією з небагатьох країн-членів, які відкрито і послідовно підтримують Україну всередині ЄС, особливо в контексті об'єктивного усвідомлення нею масштабів викликів і загроз з боку РФ. Офіційна Варшава, яка зацікавлена в досягненні Україною прогресу на євроінтеграційному напрямі, в здійсненні своєї зовнішньої політики акцентує особливу увагу на переконанні країн-скептиків у подальшому розширенні ЄС та необхідності надання Україні перспективи повноправного членства в Євросоюзі. Особливо помітним це було на етапі переговорного процесу з підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, просування питання швидкої ратифікації Угоди про асоціацію Україна–ЄС та запровадження безвізового режиму поїздок громадян України до ЄС. Для Польщі успішна реалізація зазначених завдань мала неабияке значення ще і з точки зору зміцнення позиції РП в ЄС, а також збереження за нею статусу ключового гравця спільноти щодо східного виміру політики ЄС. Успіх нашої держави на євроінтеграційному напрямі є для Польщі свідченням дієвості українсько-польського стратегічного партнерства та зростання його ваги в загальноєвропейському вимірі.

Наразі ЄС трактує Україну як державу сусіда, а не як реального кандидата у члени у найближчу перспективу. У зв'язку з тим, що Україна ще не виконала всіх умов вступу до Євросоюзу, те, чи стане Україна членом ЄС, залежить головним

чином від самої України, де вирішальну роль грає створення інституційного середовища, яке б відповідало європейським вимогам.

Єдиної теорії, яка би узагальнювала і пояснювала зміст і дію інституційних чинників модернізації українсько-польських міждержавних відносин у гуманітарній сфері в умовах євроінтеграції, немає. Відповідно, для їх розкриття слід використовувати інтегративний підхід, основу якого складає методологія неінституціоналізму з врахуванням надбань сучасної теоретичної думки та шкіль міждержавних відносин.

Огляд джерел і наукової літератури до дисертації засвідчив наявність вагомих наукових здобутків вітчизняних і зарубіжних авторів у дослідженні українсько-польських міждержавних відносин загалом, а також у частині аналізу транскордонного співробітництва, процесів євроінтеграції тощо. Водночас проблема інституційних чинників модернізації міждержавних стосунків України й РП в гуманітарній сфері залишається мало дослідженою, а тому потребує додаткових зусиль щодо їх вивчення.

Основні наукові положення розділу викладено автором у таких публікаціях: [155; 157; 158; 161; 164; 166; 167; 170; 171; 176; 178; 180; 181; 185; 194; 253].

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН У ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

2.1. Джерела, принципи та норми міжнародного права в гуманітарній сфері як важливий складник розвитку українсько-польських відносин

Сучасний міжнародний порядок характеризує зростаюча тенденція до зближення інтересів держав і народів обумовлених потребами розвитку, процвітання, а інколи й виживання. Зазначена тенденція унаочнюється в процесах міжнародної інтеграції і глобалізації. Численні проблеми міжнародної політики, безпеки, економіки, розподілу енергетичних ресурсів, екології, міграції, подолання бідності тощо виходять за межі державних кордонів і перетворюються на глобальні та потребують нагального вирішення. Розв'язання цих проблем, які забезпечення сталого розвитку, попередження війн і виживання людської цивілізації, вимагають значних зусиль із боку міжнародного співтовариства. Відповідно сьогодні держави мають спрямувати свої зусилля на поглиблення та розвиток міжнародного співробітництва, насамперед у гуманітарній сфері.

Україна й РП у своїй внутрішній і міжнародній політиці, процесі міждержавного співробітництва в гуманітарній сфері тощо, неухильно дотримуються норм міжнародного права, яке є запорукою здійснення такого співробітництва в цивілізованій спосіб на благо власних народів і всього людства загалом.

Центральне місце в міжнародному праві, національному праві демократичних, правових держав, включно й Україну, займає принцип «поваги прав людини й основних свобод». Його вперше сформульовано як самостійний принцип у Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі в 1975 р. У свою чергу, Статут ООН визначає в якості мети цієї організації «заохочування та розвиток поваги до прав людини й основних

свобод для всіх» (п. 1 ст. 1, ст. 55) [295]. Принцип поваги прав людини й основних свобод належить до загально визнаних принципів міжнародного права. Його дотримання – наріжний камінь життєдіяльності сучасних демократичних держав у середині країни, а також у міждержавних відносинах.

Базовим для розуміння меж застосування міжнародного права у гуманітарній сфері є поняття «гуманізм» (від лат. *humanus* – людський, людський). Гуманізм, відповідно до українського тлумачного словника, – це «світогляд, заснований на ставленні до людини як до найвищої цінності, на захисті права особистості на свободу, щастя, всебічний розвиток і вияв своїх здібностей» [205, с. 135]. Сутність гуманізму уособлюють такі соціальні цінності, як свобода, рівність, справедливість. Це водночас і система поведінкових стандартів за якими члени суспільства мають діяти у відповідних ситуаціях, щоб їхні інтереси узгоджувалися з інтересами та потребами інших людей, державними і громадськими інтересами [368, с. 564; 230, с. 253]. Отже, центральною ідеєю гуманізму є визнання самоцінності людини, її прав і свобод, що узгоджуються з інтересами суспільства. За твердженням вітчизняних учених, гуманітарна сфера – це особливий зріз суспільної цілісності, а саме – «зріз перетину й забезпечення людських інтересів» [128, с. 487].

Міжнародне право в гуманітарній сфері є похідним від прав і свобод людини, які у широкому контексті забезпечують їй достойне існування й процвітання упродовж усього життя. Витоки/джерела цього права містяться у природних правах людини, правах, що унормовують життя людини у всіх сферах життєдіяльності: економічній, соціальній, політичній, культурно-духовній і, зрештою, міжнародній. Права людини є універсальними моральними правами. Вони мають фундаментальну природу і належать кожній особі в її відносинах з державою. Поняття прав людини передбачає три передумови: перша, що всяка влада є обмеженою; друга, що всяка особа має сферу автономії, до якої не може втручатися жодна влада; третя, що будь-яка особа може подавати обґрунтовані позови проти держави на захист своїх прав [211, с. 174]. У законному порядку захищати права людини зобов'язані не лише

держави, а й міжнародні інститути, які також мають обов'язок захищати ці права, насамперед тому, що вони значною мірою складаються саме з держав. Права людини водночас є частиною глобалізації і відокремлені від неї [136, с. 101].

Міжнародне право акумулює найкращі зразки та досвід правового регулювання сукупності суспільних відносин у які вступає людина і громадянин у країнах світового співтовариства. Уперше на конституційному рівні основні права й свободи людини закріплено у так званому Біллі про права (*Bill of Rights*) – неофіційна назва перших десяти поправок до Конституції США, запропоновані Д. Медісоном 1789 р. [118, с. 29–49]. Водночас це право є своєрідним стандартом для міждержавних відносин цивілізованих країн і народів. Так, іноземні фахівці й міжнародні організації (ООН, ОБСЄ, ЄС, Рада Європи та ін.) у своїх документах особливо наголошують на забезпеченні прав і свобод людини й громадянина як базовому параметрі успішного вирішення проблем гуманітарної сфери. Гарантом цього може бути тільки правова держава, що характеризується не просто формальною законністю, а й справедливістю, заснованою на визнанні та цілковитому прийнятті людської особистості як найвищої цінності [232, с. 236]. Тобто йдеться про своєрідний організаційно-правовий підмурівок гуманітарної політики, провідна роль якого у сучасному світі не викликає заперечень.

До першої групи необхідно відносити універсальні договори, що мають фундаментальний характер: Загальна декларація прав людини (1948); Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950); Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966) і два факультативних протоколи до нього; Міжнародний пакт про економічні соціальні та культурні права (1966) та факультативний протокол до нього.

Міжнародне співтовариство стало звертати увагу на питання захисту основних прав і свобод людини на початку ХХ ст. У Лізі Націй, створеної після закінчення Першої світової війни, було зроблено спроби закласти основи міжнародного правового механізму захисту меншин, а також створення

інститутів їх реалізації. Злочини, вчинені під час Другої світової війни, змусили міжнародне співтовариство вжити заходів до того, щоб вони ніколи не повторювалися, й стали підставою для початку роботи над створенням міжнародної системи захисту прав людини, що має обов'язкову силу. Із цією метою було створено Організацію Об'єднаних Націй.

У Статуті ООН, підписаному в Сан-Франциско 26 червня 1945 р., накреслено цілі й принципи організації: «Здійснювати міжнародне співробітництво в сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру й у заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії» (ст. 1, ч. 3).

Термін «права людини» вказує на їх природу, і на джерело – це права, які кожен має лише тому, що він людина. Ними володіють усі люди, незалежно від будь-яких прав чи обов'язків, які особи можуть (або не можуть) мати як громадяни, члени сімей, працівники або члени будь-якої державної установи або приватної організації чи об'єднання. Це – універсальні права [67, с. 33].

Кульмінацією процесу утворення міжнародних базових засад прав і свобод людини стало проголошення Генеральною Асамблеєю ООН (ГА ООН) Загальної декларації прав людини 10 грудня 1948 р. У цьому документі в якості завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і держави, викладається широкий спектр прав, що охоплює всі важливі сфери життя суспільства. Зокрема ст. 1 Декларації ООН проголошує, що «...всі люди народжуються вільними й рівними у своїх гідності та правах». Декларація починається з преамбули, у якій окреслено загальні засади, що визначають причини її проголошення. Ст. 1 та 2, закладаючи фундамент, наголошують на принципах рівності, свободи, гідності та братерства. Основний текст Загальної декларації прав людини ООН складається із чотирьох блоків. Перший блок (ст. 3–11) проголошує права індивіда на життя й заборону рабства. Другий блок (ст. 12–17) проголошує права індивіда в громадянському й політичному житті. Третій блок (ст. 18–21) проголошує духовні, публічні та політичні свободи

віросповідання й свободу асоціацій. Четвертий блок (ст. 22–27) визначає економічні, соціальні та культурні права. Останні три статті Загальної декларації прав людини ООН присвячено обов'язкам індивіда перед суспільством, вони накладають заборону на зловживання правами, що завдає шкоду тій меті, яку заклала в них ООН [81].

Таким чином, Загальна декларація прав людини вперше сформулювала права, які повинна мати кожна людина. Вона надала громадянським, політичним та соціальним правам значення універсальних стандартів поведінки в усьому світі. Загальна декларація носила рекомендаційний характер і складалася з 30 статей, зміст яких уточнено через інститути міжнародних угод, регіональних та національних конституцій і законів.

Хоча Декларація, як випливає з її назви, не була договором прямої юридичної дії – це резолюція Генеральної Асамблеї ООН, її значення не слід недооцінювати. Перш за все, для того історичного періоду вона мала велике моральне значення, оскільки містила перше узгоджене на міжнародному рівні визначення прав усіх людей. У Декларації також було безпосередньо закладено базові засади правових норм, які були розвинуті й прийняті в наступні десятиліття. Не менш важливим є і те, що в Декларації зведено воєдино різні види прав людини й підкреслюється їх спільність, взаємопов'язаність і взаємозалежність.

Дуже важливим з точки зору універсальності положень Декларації та імплементації її норм у вітчизняні законодавства усіх цивілізованих країн є висновок Комісії з прав людини ООН, яка у березні 1987 р. у своїй спеціальній доповіді стосовно ситуації в Ірані наголосила: «Права і свободи, закріплені в Загальній декларації, стали міжнародним звичаєвим правом завдяки практиці держав і *opinion juris*» [385, р. 8–9].

Знаковою подією щодо забезпечення прав людини в Європі стало прийняття Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Її прийнято відповідно до Загальної декларації прав людини з метою додержання країнами-підписантами (учасниками Ради Європи) та забезпечення на своїй

території прав та основоположних свобод людини. Конвенція була відкрита для підписання 4 листопада 1950 р., набула чинності 3 вересня 1953 р. Для України Конвенція набула чинності 11 вересня 1997 р. [114]. Зокрема там запроваджено судовий механізм захисту визнаних міжнародним правом загальних стандартів політичних, економічних, соціальних і культурних прав та свобод людини в країнах-членах Ради Європи.

Більш повне утвердження міжнародного права в гуманітарній сфері відбулося після укладання двох нормативно-правових актів: Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [143] та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [142] й факультативних протоколів до них. Процес підготовки юридично обов'язкових документів, що закріплюють права, проголошені в Загальній декларації прав людини, почався відразу ж після прийняття декларації у 1948 р. На початку пропонувалося розробити єдиний пакт, що охоплював би усі права людини. Однак після тривалих дискусій ГА ООН запропонувала Комісії з прав людини розробити два окремих документи, вказавши при цьому, що вони повинні містити якомога більше аналогічних положень для «виявлення єдності цілей». Обидва пакти ГА прийнято в грудні 1966 р. і вони набули чинності в 1976 р. Разом із Декларацією зазначені пакти складають Міжнародний біль про права людини [209, с. 26].

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права складається з преамбули й 31 статті. Основними правами він закріпив: право на недискримінацію, право на працю, право на справедливі і сприятливі умови праці, профспілкові права, право на соціальне забезпечення, право на захист сім'ї, право на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я, право на освіту, право на участь у культурному житті тощо. Прийнятий 10.12.2008 р. резолюцією 63/117 ГА ООН Факультативний протокол до Пакту надає державам-учасницям можливість приймати додаткові процедури. У ньому передбачена повномасштабна процедура прийому та розгляду скарг, включаючи індивідуальні петиції, розслідування та міждержавні суперечки, за умови, що обидві сторони є учасниками протоколу.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права складається з преамбули та 53 статей. У ньому розвинуто громадянські і політичні права, викладені в Декларації, за винятком права володіти майном і права на притулок (якому була окремо присвячена Конвенція про статус біженців 1951 р.). Він містить також додаткові права, наприклад права осіб позбавлених волі (ст. 10), і положення про захист національних меншин (ст. 27). Пакт доповнюють два факультативних протоколи, що дозволяють державам прийняти на себе додаткові зобов'язання. Перший факультативний протокол, прийнятий у 1966 р., передбачає право на подання петицій; другий факультативний протокол, прийнятий в 1989 р., спрямовано на скасування смертної кари [286, с. 7–11].

Відмінність між двома пактами пов'язана з принципом поступового здійснення, передбаченим в частині другій Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. У ст. 2 (1) вказується, що держава-учасник «зобов'язується ... прийняти в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повну реалізацію визначених прав». Принцип поступового здійснення визнає ті фінансові труднощі, з якими можуть зіткнутися держави-учасники. Разом з тим він також накладає безпосереднє зобов'язання щодо прийняття продуманих, конкретних і цілеспрямованих кроків, спрямованих на повне здійснення прав, закріплених в пакті [306, с. 195].

Таким чином, ухвалення у 1966 р. зазначених пактів про права людини стало новою віхою в розвитку міжнародного права. Уперше індивід став суб'єктом не лише внутрішньодержавного, але й міжнародного права. Відповідно до положень пактів, всі особи, які проживають у державах-учасницях пактів або на яких поширюється юрисдикція цієї держави, отримують можливість користуватися правами, передбаченими пактами, без розрізнення за ознакою статті, раси, мови, кольору шкіри, релігії, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового чи іншого становища. Усі держави-учасники зобов'язані привести національне законодавство у відповідність з нормами пактів. Крім того,

відповідно до факультативного протоколу до Пакту про громадянські і політичні права, громадянин будь-якої держави-учасниці Пакту, яка підписала протокол, може звертатися безпосередньо до Комітету з прав людини за захистом своїх прав.

Україна ратифікувала ці пакти в 1973 р. Те ж саме зробили понад 100 інших країн світу, чим зобов'язалися узгодити національне законодавство з міжнародними стандартами. Міжнародно-правові акти отримали верховенство над внутрішнім законодавством, що надало можливість громадянину, чий громадянські або політичні права порушено, звернутися за захистом безпосередньо до Комітету з прав людини при ООН за умови, якщо було вичерпано можливості захисту, що дозволяє національне законодавство. Якщо певне право людини не отримало законодавчого закріплення з боку окремої держави, воно визнається таким на основі міжнародних актів.

Багатостороння, двостороння й неурядова діяльність щодо прав людини продовжувала свій сталий розвиток у 1980-х рр. У грудні 1979 р. була відкрита для підписання та ратифікації Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Станом на 1 липня 2019 р. її учасниками стали 189 держав світу. У 1984 р. була прийнята Конвенція проти катування й іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. У 1986 р. ГА ООН прийняла Декларацію про право на розвиток. У 1989 р. прийнято Конвенцію про права дитини [67, с. 25]. У 1992 р. ГА ООН прийняла Декларацію про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин. У ній, зокрема, наголошено, що заохочення та захист прав згаданих меншин сприяє політичній та соціальній стабільності держав, в яких вони проживають [51].

В умовах поширення процесів глобалізації загалом і європейської інтеграції, зокрема, важливим є прийняття міжнародним співтовариством Міжнародної конвенції про захист прав всіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей (1990), яка гарантує трудящим-мігрантам та членам їх сімей забезпечення прав і свобод відповідно міжнародного права. Зокрема в конвенції дається

визначення трудящих мігрантів і наводиться їх класифікація: «трудящий-мігрант», «прикордонний трудящий», «сезонний трудящий», «моряк», «трудящий, що працює по найму» та ін., усього 13 категорій [141].

Систему права, яка визначає міжнародну співпрацю України в гуманітарній сфері, складають міжнародні нормативно-правові акти і законодавство України. Процес інтегрування України в європейське співтовариство визначається, передусім, успішністю імплементації у вітчизняне законодавство основних вимог щодо дотримання прав людини у сфері судочинства, економічних свобод, соціальних гарантій, екологічної безпеки, свободи совісті та права на вільний культурний розвиток.

Знаковим документом у закладенні правового фундаменту міждержавних відносин і зовнішньої політики України загалом стало Звернення Верховної Ради «До парламентів і народів світу» від 5 грудня 1991 р., що мало місце після проведення референдуму на підтвердження Акту проголошення незалежності України і в день інавгурації новообраного Президента України Л. Кравчука. У ньому заявлено, що Україна будує демократичну, правову державу, першочерговою метою якої є забезпечення прав і свобод людини, що Україна буде неухильно дотримуватися норм міжнародного права, керуючись Загальною декларацією прав людини, міжнародними пактами про права людини, які Україна ратифікувала, та іншими відповідними міжнародними документами і що Україна готова приєднатись до європейських інституцій з прав людини, в тому числі до Європейської конвенції про права людини. Принципово важливим було те, що Україна підтвердила свої міжнародні зобов'язання і, відповідно до Закону «Про правонаступництво України», схваленого 12 вересня 1991 р., виконуватиме всі зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними колишнім Союзом РСР, які не суперечать Конституції та національним інтересам України [68].

Положення про неухильне дотримання прав людини містилося й в Постанові Верховної Ради України «Основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 р. У нормативному акті, який мав принципове

значення і для українців, і для світової спільноти, заявлено, що Україна неухильно дотримується міжнародних стандартів прав людини, забезпечує права національних меншин, які проживають на її території, і вживає належних заходів до збереження національної самобутності зарубіжних українців згідно з нормами міжнародного права. Україна виходить із того, що в сучасних умовах додержання прав людини не є лише внутрішньою справою окремих держав. Задекларовано, що Україна керується принципом примату права в зовнішній політиці, визнаючи пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права (розд. II, ст. 6, 7, 9) [256].

Отже, з перших кроків існування як незалежної держави, Україна задекларувала прихильність до виконання усіх міжнародних норм і зобов'язань щодо забезпечення прав і свобод людини, їх неухильного дотримання у внутрішній і зовнішній політиці. У листопаді 1995 р. Україна стала членом Ради Європи, чим приєдналася до багатосторонніх європейських конвенцій у галузі прав і свобод людини й взяла на себе зобов'язання щодо імплементації їх норм у національне законодавство.

Свідченням сталості гуманітарного розвитку України стало прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. Суттєві зрушення у формулюванні прав та свобод людини і громадянина, які були закріплені в новій Конституції, свідчили про незворотне бажання долучитися до світових гуманітарних стандартів. Основний Закон України імплементував усі основні положення міжнародно-правових актів що стосувалися прав людини і які є надбанням людства у гуманітарній сфері. Також було визначено систему прав і свобод у політичній, громадянській, соціальній, економічній і культурній сферах [117].

Включення норм про права людини до конституцій є загальноприйнятою практикою нормотворчості. Проте чимало конституцій лише декларують певні права без забезпечення механізмів їх здійснення. Основна боротьба за права людини у нинішньому світі точиться саме навколо того, яким чином

перетворити конституційні та правові обіцянки на ефективний інструмент захисту прав [211, с. 177].

У контексті імплементації міжнародних правових норм у вітчизняне законодавство, знаковим є затвердження Україною Стратегії інтеграції України в ЄС (1998) [299]. Стратегія визначила державні структури України, відповідальні за забезпечення інтеграційного процесу, а також його основні напрями. Кабінет Міністрів України (КМУ) забезпечує організовує і здійснює провадження міжнародної політики, реалізацію Стратегії інтеграції України до ЄС. Прем'єр-міністр України є головою української частини Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС, Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Діяльність керівництва КМУ у сфері європейської інтеграції забезпечує Департамент з питань асоціації та інтеграції в ЄС Секретаріату КМУ. Департамент забезпечує організацію роботи українських частин Ради та Комітету з питань співробітництва України з ЄС.

Провідну роль у сфері європейської інтеграції відіграють Міністерство закордонних справ та Міністерство юстиції. Перше бере участь у формуванні та реалізації державної політики, спрямованої на інтеграцію України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС. Міністерство юстиції своєю чергою є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Міністр юстиції України разом з міністром внутрішніх справ України очолює українську делегацію на щорічній міністерській зустрічі Україна – ЄС з питань юстиції, свободи та безпеки. У центральних органах виконавчої влади створено структурні підрозділи, до компетенції яких віднесені питання європейської інтеграції, а також питання адаптації національного законодавства до законодавства ЄС та підготовки і реалізації проектів технічної допомоги. У місцевих органах виконавчої влади визначено структурні підрозділи, до компетенції яких належать питання євроінтеграції та імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [300, с. 48–49].

Постановою Кабміну у листопаді 1998 р. затвержене Положення про Міжвідомчу координаційну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Основними завданнями Міжвідомчої ради є: координація діяльності міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення адаптації законодавства України до законодавства ЄС; вироблення пропозицій щодо стратегії адаптації законодавства України до норм і стандартів ЄС; розроблення рекомендацій до проектів законів, інших нормативно-правових актів щодо реалізації положень Угоди про партнерство та співробітництво між Європейськими Співтовариствами та Україною, забезпечення реалізації основних документів Міжвідомчої ради з питань співробітництва між Україною та ЄС; підготовка рекомендацій із забезпечення виконання Україною міжнародних програм та проектів з реформування українського законодавства; підготовка пропозицій щодо директив делегаціям України з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС тощо [223].

Після прийняття Програми інтеграції України до Європейського Союзу (2000), прийнято Закон України «Про Концепцію загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (2002), де визначено мету Загальнодержавної програми: «створення передумов до підготовки законодавчого поля для входження України в Європейський Союз» [121]. Відповідно до згаданої концепції, створено Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС (2003). Наступного року схвалено Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів ЄС (2004) [119]. Усе це що стало важливими кроками впорядкування вітчизняного законодавства відповідно до вимог і стандартів Об'єднаної Європи.

В узагальненому вигляді принципи, яких Україна дотримується у здійсненні внутрішньої і зовнішньої політики в гуманітарній сфері викладено в Законі України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» (2010 р., зі змінами 2014, 2015, 2017, 2018 рр.) [243]. Внутрішня та зовнішня політика

України базується на безумовному додержанні Конституції України, забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права, забезпеченні соціальної спрямованості економіки України та її сталого соціально-економічного розвитку України, зміцненні демократичних засад суспільного і державного життя, забезпеченні верховенства права, економічної і політичної незалежності держави, захисту її національних інтересів, утвердження України як повноправного і авторитетного члена світового співтовариства (ч. 1, ст. 2). Отже, основні принципи, права і свободи людини, задекларовані у міжнародних базових нормативно-правових актах, знайшли відображення у згаданому законі.

Важливими кроками на шляху імплементації міжнародних норм у гуманітарній сфері стало закріплення основних політичних, громадянських, соціальних та економічних прав людини і громадянина у законах України «Про власність», «Про підприємництво», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про громадянство України», «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», «Про скасування кримінального покарання у вигляді вигнання», «Про правовий статус іноземців» тощо. Серед інших, важливих документів, які тією чи іншою мірою визначають міжнародну співпрацю України у гуманітарній сфері, можна визначити низку законів України та інших нормативно-правових актів. Наприклад, Закон України «Про культуру» (2011) гарантує державне сприяння міжнародному культурному співробітництву (ст. 33), передбачає унормування міжнародних культурних зав'язків, а також переміщення культурних цінностей через державний кордон (ч. 2, ст. 2) [251].

Закон України «Про освіту» (2017) наголошує, що «державна політика у сфері освіти формується і реалізується на основі наукових досліджень, міжнародних зобов'язань, вітчизняного та іноземного досвіду...» (ч. 3, ст. 5). Держава зобов'язується сприяти міжнародному співробітництву у сфері освіти шляхом: здійснення заходів щодо розвитку та зміцнення міжнародного співробітництва; створення належних правових та фінансово-економічних умов

для міжнародного співробітництва, зокрема, встановлення відповідних бюджетних призначень у державному бюджеті та фінансування внесків за членство в міжнародних організаціях, відрядження за кордон учасників міжнародних проектів і програм відповідно до умов договорів; сприяння залученню коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій тощо для виконання наукових, освітніх та інших програм і проектів; популяризації та координації діяльності, пов'язаної з міжнародним співробітництвом, створення відповідних інформаційних центрів, у тому числі за кордоном; надання консультативної підтримки з питань міжнародного співробітництва у сфері освіти і науки тощо (ст. 82) [255].

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019) гарантує пріоритет для української мови у понад 30 галузях суспільного життя, в тому числі у державному менеджменті, галузях культури, освіти, науки, ЗМІ, рекламі, послуг тощо. Одночасно він не обмежує свободу застосування інших мов і не стосується приватного спілкування. Законом створюються два важливих інститути – Уповноважений із захисту державної мови та Національна комісія із стандартів державної мови. Уповноважений відповідає за дотримання положень закону, а Комісія, як центральний орган виконавчої влади, займається опрацюванням й утвердженням стандартів української мови як державної [241].

Помітним кроком у напрямі вдосконалення нормативно-правової бази гуманітарної сфери українського суспільства на сучасному етапі державотворення стало прийняття Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України [244]. На виконання указу глави держави розпорядженням Кабінету Міністрів України у листопаді 2015 р. розроблено та затверджено План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р. Водночас, права людини загалом і громадян зокрема, потребують відповідного набору соціальних інститутів, правил й умов здійснення – інакше ними не можна буде користуватися й вони так і залишаться на папері. Тому, усі декларовані права людини у національних

законодавствах так чи інакше доповнюються низкою підзаконних актів, які мають різні назви, але їх сутність полягає у тому, щоб створити відповідні інституційні умови для успішної імплементації зазначених прав у життя.

Отже, можна стверджувати, що в Україні активізувався процес вироблення концептуальних положень на довгострокову перспективу гуманітарного розвитку, що надає можливість визначити стратегію дій у здійсненні реформ на національному та міждержавному рівнях. У її основі лежить міжнародно-правові зобов'язання, що ґрунтуються на міжнародних політико-правових актах з прав людини, стороною яких є Україна і які є частиною національного законодавства нашої країни. Україна на конституційному рівні визнає частиною національного законодавства чинні міжнародні договори, в яких закріплюються загальновизнані принципи і норми міжнародного права. Міждержавні відносини України в гуманітарній сфері базуються на сукупності чинних правових норм які, не порушуючи національних інтересів, відповідають європейським стандартам і міжнародним зобов'язанням країни. Водночас Україна створює відповідні інституції для адаптації вітчизняного законодавства до вимог і стандартів ЄС.

2.2. Трансформація нормативно-правової бази українсько-польських відносин у гуманітарній сфері

Основою українсько-польських міждержавних відносин у гуманітарній сфері є договірно-правова база та організаційно-правові механізми її забезпечення. Систему законодавчого й нормативно-правового врегулювання відносин складають двосторонні договори, універсальні та багатосторонні міжнародні договори, сторонами яких є Україна й РП, угоди та інші нормативно-правові акти, які регламентують співпрацю й побудову інститутів українсько-польського співробітництва в цій сфері (консультативних комітетів, парламентських груп, форумів, комісій та ін.).

Зважаючи на об'єкт і предмет дослідження основну увагу приділено двостороннім політико-правовим актам (договори, угоди, протоколи, закони, спільні заяви, декларації, меморандуми та ін.), які визначають характер відносин України та РП у гуманітарній сфері. Еволюція договірно-правової бази в українсько-польських відносинах наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. є результатом демократичних змін, що відбулися в Європі загалом й Україні та Польщі зокрема. Початок наукового аналізу формування нормативно-правової бази міжнародних відносин двох держав в гуманітарній сфері правомірне починати з кінця 80 – початку 90-х рр. ХХ ст. Адже саме у цей час розпочалася системна демократична трансформація Польської Народної Республіки, а СРСР перебував на межі розпаду.

Важливим моментом у напрямі розбудови двосторонніх відносин України та РП стало прийняття 26 квітня 1990 р. Верховною Радою СРСР Закону «Про розмежування повноважень між Союзом РСР і суб'єктами федерації», відповідно до якого УРСР отримала право укладати міжнародні договори з іншими державами [262]. Наступним кроком у набутті правосуб'єктності та національної незалежності Української держави стало проголошення Верховною Радою України 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України, де проголошувався державний суверенітет України «як верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах». Відлунням заперечення марксистської політико-правової доктрини, яка надавала перевагу інтересам класів, стало положення, що Українська РСР «визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права [50]. Прийняття зазначеної декларації стало знаковою подією у процесі здобуття Україною незалежності й ознаменувало початок формування її відносин з іншими державами як повноцінного суб'єкта міжнародних відносин.

13 жовтня 1990 р. між УРСР і РП підписано важливий міжнародний документ – Декларацію про принципи та основні напрями розвитку українсько-

польських відносин. Цей нормативно-правовий акт містив елементи державного договору, оскільки у ньому сторони декларували своє прагнення до утвердження між ними як суверенними державами добросусідських відносин, підтримання і розвитку взаємного співробітництва, що відповідають їхнім національним інтересам. Принципового значення набувало положення декларації про те, що УРСР і РП не мають одна до одної жодних територіальних претензій і не будуть висувати таких претензій у майбутньому (ч. 3). Сторони визнавали, що всебічний розвиток мирних добросусідських відносин є конкретним внеском у зміцнення регіонального співробітництва та будівництва Європейського дому (ч. 1), задекларовано намір розвивати добросусідські відносини та взаємовигідне співробітництво в економічній, політичній, екологічній, науково-технічній, гуманітарній, інформаційній, культурній та інших сферах. Наголошено, що особливу увагу буде приділено охороні пам'ятників польської історії та культури в Україні і української історії та культури в Польщі (ч. 9). Домовлено про створення центрів інформації та культури, відповідно польського в Києві та українського у Варшаві [52].

Підписанням Декларації – першої офіційної угоди України з РП, започатковано формування принципово нової моделі українсько-польської співпраці на рівні двох незалежних держав. Іншим важливим моментом було те, що підписання угоди стало першим справжнім досвідом України у її зовнішньополітичній діяльності. Водночас розпочато процес формування договірно-правової бази в гуманітарній сфері¹. Із прийняттям цього акту розвиток відносин України та РП вийшов на принципово інший – вищий рівень. Як зазначають історики: «Варшава була однією з перших східноєвропейських столиць, яка почала інтенсивно розвивати договірно-правову базу двосторонніх відносин із Києвом» [94, с. 268].

---

¹ Здобувач, на той час перший секретар Договірно-правового відділу МЗС УРСР, на доручення керівництва МЗС, підготував текст проекту Декларації і брав активну участь у переговорах з польською стороною щодо погодження проекту.

Наступний крок у зближенні України та Польщі було здійснено у червні 1991 р., коли голова Верховної Ради УРСР Л. Кравчук прийняв делегацію Сейму РП, що перебувала в Україні з офіційним візитом [94, с. 269]. У результаті плідного обговорення питань поглиблення двосторонніх міждержавних відносин у червні 1991 р. між урядовими делегаціями України та РП підписано Угоду про співробітництво молоді і молодіжні обміни [322].

Реальну можливість вступати у міжнародні й міждержавні відносини в якості самостійного і рівноправного учасника Україна отримала після прийняття Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. і затвердження його на всенародному референдумі 1 грудня цього ж року. Із офіційним визнанням Республікою Польща незалежності України, діяльність відповідних українських і польських державних і громадських інституцій, окремих політиків тощо, спрямовано на створення правових засад двостороннього співробітництва та пошуку оптимальних форм взаємодії. Політичним підґрунтям для налагодження добросусідських відносин стало прийняття важливих міждержавних законів та політико-правових актів, які регламентують відносини двох держав у всіх галузях і сферах.

Восени 1991 р. відбулася низка офіційних візитів українських посадових осіб до РП із метою обговорення широкого спектру важливих питань. У цей період підписано Протокол про консультації між МЗС України і польським МЗС, в якому зокрема, відзначено, що «з метою вирішення питань, що виникають, регулярно проводити консультації з міжнародних, загальноєвропейських та регіональних проблем, що становлять взаємний інтерес, а також проблем двосторонніх відносин на рівні Міністерств закордонних справ та інших рівнях» [267].

РП стала першою зі світових держав, яка офіційно 8 січня 1992 р. встановила з нею дипломатичні відносини. Знаковою подією у формуванні нової системи двостороннього співробітництва став перший візит президента України Л. Кравчука до Польщі, 18–19 травня 1992 р., у ході якого укладено базовий міждержавний Договір між Україною й Республікою Польща про

добросусідство, дружні відносини і співробітництво. Сторони підтвердили факт непорушності кордонів та відсутність територіальних претензій, відмови від застосування сили у взаємовідносинах. Також договір передбачав широку політичну, економічну, наукову, культурну співпрацю, щорічні зустрічі міністрів закордонних справ. Зазначено, що країни активно співпрацюватимуть у відповідних європейських механізмах і структурах на основі Заключного акту Ради з безпеки та співробітництва в Європі, Паризької Хартії для нової Європи. Оскільки в українсько-польських відносинах існують проблемні питання щодо трактування історичного минулого, то принципової ваги набуло положення договору про те, що сторони, «вживатимуть і підтримуватимуть заходи, спрямовані на збереження й розвиток позитивних традицій спільної спадщини, а також подолання упереджень та негативних стереотипів у відносинах між двома народами» [63].

Також 18 травня 1992 р. у Варшаві підписано Попередню угоду з питань культурного і наукового співробітництва, де сторони заявили про «забезпечення належних умов для здійснення взаємовигідного співробітництва в галузі культури, науки, освіти, мистецтва та інформації до часу підписання постійної угоди». Зокрема, наголошувалося на всебічному співробітництві у заявленій галузі, сприянні налагодження відносин між навчальними закладами усіх рівнів, громадськими, творчими молодіжними тощо організаціями, на обміні досвідом, сприяння культурному розвитку національним меншинам в обох державах, забезпечення належного захисту історичним па'мяткам тощо [229].

Оскільки на початку 1990-х рр. спостерігався спад економіки, поширення інфляції, надзвичайно актуальними стали проблеми соціального захисту. У цей час укладено Угоду між Пенсійним фондом України і Установою соціального забезпечення РП про взаємне переведення пенсій особам, які мають право на пенсійне забезпечення і проживають на території України й Польщі (1993), а також Договір про співробітництво між Міністерством праці України і

Міністерством праці і соціальної політики РП у галузі праці й соціальної політики (1994).

Помітною віхою в налагодженні добросусідських відносин між двома країнами стало підписання в березні 1994 р. Декларації міністрів закордонних справ України та РП про принципи формування українсько-польського партнерства. Особливого значення надавалося співробітництву обох країн у рамках загального документу співробітництва з НАТО – Програми «Партнерство заради миру», а також на форумах ООН, Наради з безпеки та співпраці в Європі, Ради Парламентської асамблеї тощо.

Основними засадами, що сприяли прийняттю зазначеного документу, визнавалися: самостійність України як стратегічний вимір для Польщі, який є істотним чинником, що сприяє незалежності РП так само, як існування самостійної Польщі має стратегічний вимір для України; практична реалізація ідеї українсько-польського тісного партнерства як основної засади створення ефективної загальноєвропейської системи безпеки; посилення тісного взаємно корисного економічного співробітництва, обмін досвідом у питанні впровадження процесів трансформації економіки; дотримання демократичних принципів та цінностей, які є вирішальним чинником у справі майбутнього України та Польщі; якнайширше залучення воєводств та областей, підприємств, організацій та громадян обох країн до економічного, гуманітарного та культурного співробітництва [49].

Аналізуючи становлення договірно-правового та інституційного забезпечення українсько-польських відносин у гуманітарній сфері слід зауважити, що починаючи з другої половини 1993 р. у міждержавних відносинах спостерігався спад динаміки взаємних контактів і навіть їх криза. Такий стан справ тривав майже до кінця 1995 р. Історики пов'язують це із приходом до влади в Польщі у 1993 р. коаліції *SLD-PSL (Sojusz Lewicy Demokratycznej i Polskie Stronnictwo Ludowe)*. Нова влада не вбачала особливих перспектив у співпраці з Україною, як, загалом у всій східній політиці. Причинами цього могло бути також глибока економічна криза в Україні та її

слабкі державницькі позиції, зосередженість зусиль РП на вступі до західних структур безпеки, а також біполярність поглядів української правлячої еліти на гарантування безпеки держави, відмову від ядерної зброї, негативне ставлення до розширення НАТО тощо [93, с. 94].

Позитивні зміни у відносинах між Україною й Польщею почали спостерігатися на початку 1995 р. Тоді внаслідок зближення Білорусі з РФ виникла загроза утворення російсько-українсько-білоруського союзу. У такій ситуації керівництво РП дійшло висновку, що статус України є ключем для безпеки їхньої держави, незважаючи на те, чи входить остання до НАТО, чи ні. Відтоді відбулася активізація відносин Варшави з Києвом. Польська сторона почала активно підтримувати свого східного сусіда в його прагненнях щодо вступу до Ради Європи та в реалізації повноцінного членства в структурах Центральноєвропейської ініціативи (ЦЄІ), асоційованим членом якої Україна була із 1994 р. [311]. ЦЄІ, що утворена 1989 р., мала значний вплив в Центральній і Східній Європі, оскільки одним із пріоритетних напрямків діяльності цієї регіональної міжнародної організації було всебічне сприяння вступу країн-учасниць ЦЄІ до Євросоюзу шляхом поглибленого співробітництва з ЄС. Польща, яка на той час головувала в цьому міждержавному утворенні, підтримала прагнення України до членства в ЦЄІ. Повноправним членом ЦЄІ Україна стала у 1996 р.

У червні 1996 р. в Польщі підписано Спільну декларацію президентів України й РП, яка заклала основу переходу українсько-польських відносин на вищий рівень. Поряд з іншими питаннями, в Декларації відзначено співпрацю обох держав у гуманітарній сфері. Зокрема у п. 12 цей документ проголошує дотримання демократичних принципів і цінностей під час формування гуманітарних відносин; задоволення духовних, освітніх і культурних потреб української національної меншини в РП і польської – в Україні; налагодження взаєморозуміння між обома народами. Із метою належної реалізації укладених домовленостей, сторони дійшли згоди про формування Інституту польської культури в Україні та Інституту української культури в Польщі [290].

Фактично в цей період двосторонні відносини почали виходити на рівень стратегічного партнерства. Цьому, зокрема сприяло підписання у травні 1997 р. Спільної заяви президентів України і РП «До порозуміння і єднання», в основу якої покладено тезу щодо українсько-польського порозуміння на засадах толерантності, терпимості, правдивості та справедливості. Ключовою ідеєю документу проголошено спільне прагнення щодо остаточного подолання складної українсько-польської історичної спадщини заради розвитку в майбутньому широкого стратегічного партнерства. Унаслідок підписання спільної заяви Л. Кучмою та А. Квасневським відбулася активізація українсько-польських контактів на різних рівнях: науковому, культурному, підприємницькому, загальнодержавному, міжгалузевому. Також, відбулося переосмислення ролі Консультативного комітету президентів України і Польщі, на який покладено функцію координатора українсько-польського співробітництва в усіх галузях.

У цей період підписано низку правових актів, які визначають українсько-польське співробітництво у галузі культури, освіти, науки та гуманітарної взаємодії. У червні 1996 р. підписано Угоду між урядами України й РП про співробітництво в справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей. В угоді сторони закріпили домовленості щодо спільного обліку, інвентаризації, захисту, проведення розшуку та повернення культурних цінностей, які мають безпосереднє відношення до історії та культури договірних сторін. Із метою належної реалізації задекларованих кроків сторони дійшли згоди про створення Міжурядової українсько-польської комісії, на яку будуть покладені вищезазначені обов'язки [323]. Принципової ваги у цей час набуло ухвалення Угоди між урядами України і Польщі про співробітництво в галузі культури, науки й освіти від 20 травня 1997 р., яка визначила курс двосторонніх відносин у зазначених галузях на довготривалу перспективу [321].

Значних змін українсько-польські відносини зазнали упродовж 1999–2004 рр., коли разом із вступом РП до НАТО та її набуття членства в ЄС,

Польща стала одним із найважливіших партнерів України на міжнародній арені. У ці роки РП почала активно сприяти просуванню України до членства в НАТО та ЄС. Наприкінці цього етапу почав формуватися новий, більш дієвий механізм співробітництва парламентарів України й Польщі, заснований на роботі з гармонізації договірно-правової бази двосторонніх відносин та приведення їх у відповідність до вимог ЄС.

Помітними віхами у зміцненні двосторонніх відносин у наступні роки стало проголошення 2005 р. роком України в Республіці Польща, а 2006-го – роком РП в Україні. Відбулось укладення угод між КМУ й урядом РП про академічне взаємовизнання документів про освіту та рівноцінність ступенів (2006), про співробітництво у сфері інформатизації (2007). Укладенням Угоди про співробітництво між Державним комітетом архівів України і Генеральною дирекцією державних архівів РП в галузі архівної справи (2008), сторони закріпили домовленості щодо обміну спеціалістами із вивчення архівних матеріалів; погоджено процедуру проведення архівних досліджень; налагоджено взаємний обмін інформацією, отриманою при вивченні архівних матеріалів тощо.

Відповідно до Угоди про взаємне визнання документів про наукові ступені сторони дійшли згоди про те, щоб: а) атестати про повну загальну середню освіту, видані в одній із сторін, давали право на вступ до вищих навчальних закладів іншої сторони; б) надати можливість студенту вищого навчального закладу однієї із сторін продовжити навчання у вищому навчальному закладі іншої сторони за умови ліквідації розбіжностей; в) визнання кваліфікації бакалавра, отриманої в Україні, та рівнозначної кваліфікації, отриманої в Польщі, надання права на продовження навчання за наступними рівнями у вищих навчальних закладах іншої сторони; г) кваліфікації «магістр» чи «спеціаліст», отримані в Україні, чи рівнозначні кваліфікації, отримані в Польщі, дають право на здобуття наукового ступеня кандидата наук в Україні чи наукового ступеня *doktora* або ступеня *doktora sztuki* в РП тощо. З-поміж

інших питань актом врегульовано навчання на вищих рівнях, домовлено про створення комісії експертів зі спірних питань [314].

Угода про співробітництво у сфері інформатизації врегульовувала питання у сфері поширення інформації. Зокрема Україна й РП дійшли згоди щодо технічної стандартизації інформаційних систем, спільної реалізації пілотних проектів, проведення спільних заходів щодо подолання цифрової нерівності тощо [324]. Як зазначав посол України в РП у жовтні 2006 р., «необхідно своєчасно адаптувати діюче законодавство до нових вимог інформаційного суспільства, створити ефективні механізми впровадження законодавчих актів у практику повсякденного життя» [27, с. 36].

У цьому контексті слід згадати про перманентне коригування відповідно до стандартів ЄС тексту Закону України «Про інформацію» 1992 р., (зміни 2000, 2002–2005, 2010–2019). У законі основними напрямками державної інформаційної політики визначено: забезпечення доступу кожного до інформації; забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації; створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства; забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень; створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування; постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки України; сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору (ст. 3) [249].

На покращення роботи ЗМІ у цьому напрямі спрямовано й поправки до законів «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прозорості відносин власності стосовно засобів масової інформації» (2015), «Про друковані засоби масової інформації» (2018), проект закону «Про захист професійної діяльності журналістів» (2013) тощо.

Значний вплив на зміцнення українсько-польських міждержавних відносин здійснив чинник спільного проведення у 2012 р. фінальної частини кубка

УЄФА з футболу Євро-2012. У березні 2008 р. підписано відповідну Угоду між Кабінетом Міністрів України та урядом РП про співробітництво під час організації фінального турніру Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012. У липні 2009 р. на розвиток та уточнення положень зазначеної угоди підписано Протокол про внесення змін до Угоди між КМУ та урядом РП про співробітництво під час організації фінального турніру Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012 та Протокол II засідання спільного Українсько-польського комітету з питань підготовки й проведення фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу.

Важливим документом, укладеним у цей час є Угода про співробітництво в галузі освіти між МОН України й Міністерством національної освіти РП (2015). Міжвідомча угода передбачає налагодження механізму обміну вчителями польської й української мов, вихователями дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів із України та Польщі. Значну увагу приділено питанням підтримки й розвитку національних меншин на теренах обох держав. Так, для покращення якості викладання рідної мови для національних меншин сторонами передбачено створення Консультаційної комісії із питань освіти для задоволення освітніх потреб української меншини в Польщі та польської – в Україні. Також заплановано відновлення роботи у рамках спільної Українсько-польської комісії експертів із питань удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії обох країн [327].

Одним із провідних напрямів українсько-польської співпраці в гуманітарній сфері є міжрегіональне і транскордонне співробітництво. Важливим аспектом розвитку українсько-польського міжрегіонального та транскордонного співробітництва є реалізація програми транскордонного співробітництва Польща–Білорусь–Україна ІЄСП на 2007–2013 рр. та 2014–2020 рр., яка стала ефективним інструментом для використання коштів ЄС органами місцевої влади та самоврядування, а також неурядовими організаціями обох держав для реалізації проектів у сфері міжрегіонального та транскордонного співробітництва.

Загалом договірно-правова база між Україною та РП нараховує 143 міжнародних договори та належним чином регулює усі сфери українсько-польського співробітництва. Важливою складовою договірно-правової бази є двосторонні домовленості між суб'єктами адміністративно-територіального устрою України й РП, яких загалом налічується понад 500. У 2016 р. укладено десять міжнародних нормативно-правових актів, з яких один має статус міжнародного договору. У 2017 р. – 18, з яких два мають статус міжнародного договору. У 2018 р. – 15, з яких один має статус міжнародного договору [62].

На серпень 2019 р. на опрацюванні сторін перебували такі нормативно-правові акти: Угода між КМУ та урядом РП про залізничне сполучення через державний кордон (у 2012 р. польська сторона запропонувала внести зміни до діючої на сьогодні Угоди між урядами України й РП про залізничне сполучення через Державний кордон, яку було підписано ще 18.06.1993 р. (набула чинності 01.01.1994 р.). Чинна угода дуже застаріла (змінилися визначення, змінився статус Укрзалізниці і державна система регулювання залізниці тощо). У IV кварталі 2019 р. заплановано провести черговий раунд українсько-польських консультацій щодо підготовки Угоди до підписання та Угоди між МОН України та Міністерством науки і вищої освіти РП про співробітництво у галузі вищої освіти (на узгодженні польської сторони перебувають пропозиції до тексту Угоди української сторони).

Актуальним є питання практичного наповнення напрямів співпраці між Україною й РП, визначених положенням Генеральної угоди між КМУ та урядом РП у сфері оборони від 02.12.2016 р. (набула чинності 06.09.2018 р.).

Практична реалізація Договору між урядами України й РП про надання кредиту на умовах пов'язаної допомоги, укладеної 9 вересня 2015 р. у м. Варшава (ратифіковано ВРУ 03.02.2016 р.) й Протоколу про внесення змін до Договору між урядами України та РП Про внесення змін до Договору між урядами України та РП про надання кредиту на умовах пов'язаної допомоги підписаного 03.12.2018 р. (дата набуття чинності – 15.03.2019 р.) сприятиме підвищенню ефективності функціонування українсько-польської ділянки Державного кордону [62].

Отже, договірно-правова база між Україною й РП у гуманітарній сфері налічує чимало законів, інших нормативно-правових актів, включно міжнародні договори, які регулюють велику кількість напрямів українсько-польської співпраці в галузі освіти, культури, соціального захисту, а також забезпечують належний розвиток двостороннього співробітництва на рівні стратегічного партнерства. Посольство України в РП на постійній основі надає сприяння центральним органам виконавчої влади України, органам місцевого самоврядування України в проведенні переговорного процесу з польськими партнерами щодо підготовки двосторонніх документів.

Актуальними залишаються питання: підготовки польською стороною Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом РП про співробітництво під час здійснення контролю осіб, товарів і транспортних засобів, які перетинають українсько-польський Державний кордон та передачі її українській стороні для подальшого опрацювання; укладення багатосторонньої Угоди між урядами України, Польщі, Азербайджану, Литви і Грузії щодо реалізації проекту Євразійського нафтотранспортного коридору (ЄАНТК) тощо.

2.3. Становлення й розвиток інституційної структури українсько-польських відносин у гуманітарній сфері

У контексті реалізації євроінтеграційної стратегії України набуває актуальності вирішення питань її інституційної розбудови з метою адаптації до вимог членства в Євросоюзі. Оскільки право ЄС не вимагає наявності у держав-потенційних членів конкретної інституційної структури, значну цінність становить досвід інших країн, який адаптується у ході міждержавних відносин. Після вступу РП до Об'єднаної Європи для України набуло особливої актуальності інституційне забезпечення співробітництва з Польщею як членом ЄС.

Одним із визначальних чинників якості українсько-польських відносин у гуманітарній сфері є рівень їх інституалізації. Слід погодитися з думкою польського політичного експерта К. Пелчинської-Наленч, яка зазначає, що добрі відносини між країнами «не можуть триматися лише на добрій волі, симпатії чи дружбі тих чи інших груп людей, тож дуже важливою є їх інституалізація» [281]. Інституційна структура українсько-польських відносин загалом похідна від політичної інституалізації українського і польського суспільств, включно з державними й недержавними інститутами. Якість інституційного «дизайну» міждержавних відносин визначають також стан масової суспільної свідомості, характер розв'язання конфліктів, напрями суспільного поступу кожної із країн.

Структуру й спрямованість інституційної бази міждержавних відносин визначають комплекс угод і домовленостей стратегічного й тактичного рівнів. Вони визначають темпоральний (часовий вимір) і секторальний (галузевий) рівні взаємодії. Інституційне забезпечення здійснюється також на рівні органів державної влади або громадських об'єднань, на регіональному й місцевому/локальному рівнях. Особливості та характер інституційного забезпечення українсько-польського співробітництва на кожному із них має свою специфіку.

Так, на *загальноєвропейському рівні* основною метою інституційної підтримки є сприяння інтеграційним процесам в Європі, що посилює процеси регіональної конвергенції. Правове забезпечення на цьому рівні здійснюється відповідно до загальноєвропейських норм і стандартів, закріплених у різних міжнародних політико-правових актах за підтримки міжнародних інституцій.

На *державному рівні* основною метою інституційного забезпечення міждержавної співпраці є вирішення проблем двостороннього співробітництва, а також проблем прикордонних регіонів, що мають загальнодержавне значення. У ролі правового забезпечення на цьому рівні виступають національне законодавство та відповідні міждержавні угоди.

На *регіональному рівні* здійснюється відповідна координація із регіонами сусідніх країн. Головними інституціями у цьому випадку постають регіональні органи влади, а також допоміжні інституції, які сприяють втіленню у життя державної регіональної політики за допомогою дво-або багатосторонніх угод регіонального рівня транскордонної співпраці, прикладом чого є єврорегіони.

Головною метою інституційно-правового забезпечення міждержавної співпраці на *локальному рівні* є реалізація проектів транскордонного співробітництва. Реалізація на цьому рівні відбувається за допомогою місцевих органів влади та спільних агенцій регіонального розвитку [66, с. 438].

Особливою значимістю у цьому контексті виділяється співпраця відомств закордонних справ обох держав. Початок співробітництва покладено встановленням дипломатичних відносин між Україною й РП 8 січня 1992 р. Міністерства закордонних справ забезпечують формування та реалізацію державної політики в галузі зовнішніх зносин, вони є відповідальними за єдність зовнішньополітичного курсу держав. Діяльність МЗС України, яке є центральним органом виконавчої влади, регламентується відповідним Положенням. Завданням МЗС України є «реалізація зовнішньополітичного курсу України, спрямованого на розвиток політичних, економічних, культурних, гуманітарних, наукових та інших зв'язків з іноземними державами, міжнародними організаціями» (ч. 3, ст. 3), а також «участь у формуванні та реалізації державної політики, спрямованої на інтеграцію України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» (ч. 9, ст. 3) [246].

МЗС здійснюють свої повноваження безпосередньо і через органи дипломатичної служби, у першу чергу посольства, представництва при міжнародних організаціях та консульські установи. Відповідно до Закону України «Про дипломатичну службу» (2018), для дипломатичних працівників, які працюють в закордонних дипломатичних установах України, встановлюються такі посади: 1) Державний секретар Міністерства закордонних

справ України; 2) Надзвичайний і Повноважний Посол України; 3) Надзвичайний і Повноважний Посол України з резиденцією в Києві; 4) Постійний представник України при міжнародній організації; 5) Представник України при міжнародній організації; 6) Глава Місії України при міжнародній організації; 7) Генеральний консул України; 8) заступник Постійного представника України при міжнародній організації; 9) заступник Представника України при міжнародній організації; 10) заступник Глави Місії України при міжнародній організації; 11) радник-посланник; 12) Посол з особливих доручень; 13) дипломатичний радник; 14) Консул України; 15) Представник Міністерства закордонних справ України на території України; 16) радник; 17) консул у консульській установі України; 18) перший секретар; 19) другий секретар; 20) віце-консул у консульській установі України; 21) третій секретар; 22) консульський агент у консульській установі України; 23) аташе [237].

Належне забезпечення прав і законних інтересів усіх громадян України за кордоном є пріоритетним завданням державної політики в сфері консульських зносин України з іноземними державами. Виконуючи це завдання, Департамент консульської служби і закордонні дипломатичні установи України (посольства, генеральні консульства, консульства, почесні консульства) діють відповідно до положень Конституції, законів України та нормативно-правових актів президента й уряду України, використовують увесь інструментарій міжнародного права.

Надзвичайно важливу роль у налагодженні добросусідських українсько-польських міждержавних відносин відіграє Посольство України в Республіці Польща. Воно знаходиться у Варшаві й включає такі структурні підрозділи: відділ з економічних питань; консульський відділ; торговельно-економічна місія; культурно-інформаційний центр; політична секція; апарат військового аташату; гуманітарна секція; сектор міжрегіонального співробітництва; прес-служба.

Ефективність роботи посольства значною мірою залежить від її керівників – Надзвичайних і Повноважних послів. За роки незалежності Посольство України в РП очолювали: Старак Т. В. – перший дипломатичний представник незалежної української держави в Польщі у ранзі повіреного у справах (1991); Шевчук А. А. (1991–1992); Удовенко Г. Й. (1992–1994); Сардачук П. Д. (1994–1998); Павличко П. В. (1999–2002); Никоненко О. М. (2002–2003); Харченко І. Ю. (2003–2005); Моцик О. Ф. (2006–2010); Мальський М. З. (2010–2014); Каневський В. В. – Тимчасовий Повірений у справах України в Республіці Польща (2014); Дециця А. Б. (2014 –)

У Польщі діє розгалужена мережа українських дипломатичних і консульських установ яка, крім Посольства України, включає генеральні консульства, що діють в Любліні і Кракові, консульство в Гданську, а також низку почесних консульств. Консульська установа виконує свої функції у межах консульського округу. Консульський округ консульського відділу посольства включає воєводства Мазовецьке, Лодзьке, Великопольське і Любуське, консульський округ Генерального консульства в Кракові – Малопольське, Свентокшиське, Сілезьке, Опольське і Нижньосілезьке, консульський округ Генерального консульства в Любліні – Люблінське, Підляське і Підкрапатське, консульський округ Генерального консульства в Гданську – Поморське, Західнопоморське, Куявсько-Поморське і Вармінсько-Мазурське.

У практиці розвитку двостороннього співробітництва, особливо в гуманітарній сфері, важливу роль відіграють почесні консульства. Наразі Україна активно використовує практику заснування своїх почесних консульств за кордоном, так і приймає почесні консульства інших країн. У Польщі почесні консульства відкрито у таких містах як Вроцлав, Бигдош, Зелена Гура, Катовіце, Лодзь, Ополь, Перемишль, Познань, Ряшів, Тарнув, Хелм і Щецин. У перспективі планується відкриття почесних консульств у всіх 16 воєводствах. Так, на відкритті почесного консульства в м. Познань у березні 2007 р. посол України в РП зазначив, що почесне консульство, «має перед собою багато

важливих завдань. Воно покликане захищати інтереси громадян держави, яку представляє, сприяти всебічному розвитку і зміцненню дружніх відносин між двома державами, поглиблювати торговельні, економічні, культурні зв'язки» [28, с. 67].

В Україні роботу дипломатичних представництв та консульських установ зарубіжних держав регламентує відповідне Положення, затверджене Указом Президента України від 10 червня 1993 р. [257]. За Положенням глава дипломатичного представництва на рівні посла або посланника акредитується при Президентові України, а на рівні повіреного у справах – при Міністрові закордонних справ України (ст. 4, Розд. II). Главою консульської установи визнається призначений іноземною державою і прийнятий як такий урядом України в особі Міністерства закордонних справ України генеральний консул, консул, віце-консул і консульський агент (ст.19, Розд III).

В Україні діють такі консульські установи: Генеральні консульства Республіки Польща в Україні (Вінниця, Київ, Луцьк, Львів, Одеса, Харків). Відповідно утворено консульські округи: Київський (місто Київ, області: Черкаська, Чернігівська, Київська, Кіровоградська; Вінницький (області: Хмельницька, Вінницька, Чернівецька, Житомирська); Харківський (області: Харківська, Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Полтавська, Сумська, Запорізька); Львівський (області: Івано-Франківська, Львівська, Закарпатська); Луцький (області: Рівненська, Волинська, Тернопільська); Одеський (області: Херсонська, Одеська, Миколаївська, місто Севастополь, Автономна Республіка Крим).

Помітну роль у формуванні та розвитку взаємних відносин України та РП у гуманітарній сфері грає Консультаційний комітет президентів України та РП. Протокол про створення Комітету підписано 12 січня 1993 р. у Києві уповноваженими представниками обох президентів. Як зазначено у Статуті новоствореного інституту, до завдань комітету належить «підготовка аналізу і пропозицій щодо питань, які виникають у відносинах між Україною та

Республікою Польща, а також проблем Центрально- і Східноєвропейського регіону та міжнародної політики» (ст. 2) [268].

Згаданий комітет став ефективною формою співробітництва та взаєморозуміння на вищому рівні, чому сприяла його структура та робочі органи. Так, для реалізації завдань комітету уповноважені створюють за його пропозицією робочі групи і комісії експертів і визначають проблематику їх діяльності і порядок роботи, а результати діяльності робочих груп і комісій експертів подаються до комітету і обговорюються на його пленарних засіданнях (ч.1, 2, ст. 3).

Відкриття першого засідання Комітету відбулося під час візиту Президента Польщі до Києва 24 травня 1993 р. Сторони підтвердили виконання взаємних зобов'язань й наголосили на поглибленні двостороннього економічного та культурного співробітництва. Йшлося про необхідність активізації співпраці спільних експертних комітетів з розгляду історичних та географічних питань та спільної комісії істориків; вжиття необхідних заходів для збереження та захисту пам'яток спільної культурної спадщини; інвентаризацію пам'яток культури та можливість їх передачі на взаємній основі, відповідно до угод; забезпечення умов для розвитку національних меншин в обох державах; сприяння створенню українського культурно-інформаційного центру у Варшаві та польського у Києві [415, с. 7, 9–10].

Практичний досвід функціонування Консультаційного комітету президентів України та РП засвідчив його ефективність під час розгляду питань міжрегіонального й транскордонного співробітництва, політичної та економічної сфери міждержавних взаємин, наукової та культурної взаємодії, військової співпраці тощо. Свідченням тому – тривале існування і плідна робота його учасників: у лютому 2019 р. відбулося вже 27 його засідання. Ключові питання, які розглядалися, стосувалися двосторонніх взаємин, питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, координації політико-дипломатичних зусиль з метою протидії російській гібридній агресії, а також графіку українсько-польського політичного діалогу на найвищому рівні.

Загалом комітет, будучи наділений функціями координатора усіх видів українсько-польської співпраці, починаючи із другої половини 1990-х рр., зробив можливим характеризувати відносини між обома державами як стратегічне партнерство. Унаслідок чого відбулася активізація контактів на всіх рівнях – загальнодержавному і регіональному (місцевому), в економічній і гуманітарній сферах тощо.

Опосередкований вплив на розвиток українсько-польських відносин у гуманітарній сфері на урядовому рівні здійснює Українсько-польська змішана комісія з питань торгівлі та економічного співробітництва. Дана структура була створена в січні 1993 р. у результаті проголошення спільного комюніке про результати зустрічі Прем'єр-міністрів України та РП, з метою створення осередків та інституцій для значного розширення товарообороту і кооперації. Цього ж дня було підписано протокол про змішану комісію, яким узгоджено принципи діяльності даної інституції, завдання, склад та порядок роботи [269].

Після вступу РП до Європейського Союзу зазначену інституцію реорганізовано відповідно до Угоди між КМУ та урядом РП про економічне співробітництво від 4 березня 2005 р. [315].

Що стосується інституційних механізмів українсько-польських відносин у гуманітарній сфері на рівні парламентів, то вони у досліджуваний період працювали послідовно і стабільно. Основу міжпарламентських стосунків обох держав закладено на початку 1990-х рр. створенням українсько-польської парламентської групи у ВРУ й польсько-української парламентської групи в Сеймі РП. Базовими формами співпраці можна визначити постійні зустрічі керівників парламентів обох держав та діяльність окремих комісій. Основними питаннями, які найчастіше порушувалися парламентарями і в багатьох випадках узгоджувалися, були такі: інституційні механізми державного і регіонального рівнів співробітництва; узгодження та удосконалення договірно-правової бази міждержавних взаємин; внутрішньо-економічна та внутрішньополітична ситуації в обох державах, транскордонне співробітництво, спільні економічні проекти, шляхи залучення взаємних

інвестицій; урегулювання питань в гуманітарній сфері; розв'язання складних історичних питань тощо. Починаючи з кінця 1990-х рр. головними на порядку денному були питання євроінтеграції, а після вступу РП у Євросоюз – єврорегіональне співробітництво, візові питання, перспективи розширення ЄС тощо [300, с. 50].

Важливим кроком у розширенні та поглибленні міжпарламентських відносин України та РП стало створення наприкінці 2003 р. Парламентської асамблеї (ПА) України й РП. Метою створення цієї інституції задекларовано «розвиток і зміцнення дружби та співробітництва між Україною і Республікою Польща, шляхом обговорення питань, що цікавлять Верховну Раду України та Сейм і Сенат Республіки Польща», а також сприяння розвитку міжпарламентських зв'язків, здійснення моніторингу стану двосторонніх відносин і співробітництва та створення сприятливих законодавчих умов для їх поглиблення. За статутом ПА формується з делегацій від Верховної Ради України й Сейму та Сенату РП в такій кількості: від української сторони – 20 народних депутатів України; від польської сторони – 16 депутатів Сейму і чотирьох сенаторів.

Верховна Рада України та Сейм і Сенат РП обирають делегації до асамблеї на час своєї каденції при дотриманні принципу представленості різних парламентських фракцій відповідно до їх чисельності. Формування парламентських делегацій, включаючи обрання керівників делегацій і їх заступників та відкликання депутатів з їх складу, відбувається згідно з внутрішніми процедурами і правилами парламентів кожної із сторін [296].

ПА проводить свою роботу у формі пленарних сесій. Свідченням стабільності роботи цього інституту є те, що у березні 2019 р. відбулося засідання її XI сесії. Українські та польські парламентарії під час сесії взяли участь в обговоренні кількох тем: «Парламентський контроль за сектором оборони і співпраця парламентів для посилення сумісності збройних сил», «Роль парламентів у безпековій співпраці в Балто-чорноморському регіоні», «Іноземна допомога, спрямована на розвиток та гуманітарні цілі для сходу

України та внутрішньо переміщених осіб». У ході їх обговорення співголова ПА з польської сторони Р. Терлецький зазначив, що зараз «ми повинні допомагати Україні. Ця дипломатична робота дуже важлива, і Польща на шляху турботи про міжнародну безпеку, і, звісно, безпосередньо власну безпеку, повинна підтримувати Україну всюди, де це можливо – в ЄС, ООН, в усіх міжнародних організаціях, де ми можемо промовляти, ми повинні згадувати про мир, незалежність і територіальну цілісність нашого східного сусіда» [313]. На сесії прийнято низку важливих рішень щодо поглиблення діалогу на рівні парламентів, розвитку стратегічного партнерства, засудження актів агресії РФ, продовження реформ в Україні та перспектив її членства в ЄС та НАТО, а також спільну заяву [292].

Події Помаранчевої революції ознаменували створення тристоронньої Міжпарламентської асамблеї Верховної Ради України, Сейму Литовської Республіки й Сейму та Сенату Республіки Польща (МПА). Зазначена інституція стала виразником позицій Литви та Польщі щодо врегулювання та подолання внутрішньополітичної кризи у нашій державі. Рішення про її створення було прийняте під час зустрічі голів парламентів України, Польщі та Литви в травні 2005 р. у Луцьку. Установче засідання МПА відбулося в червні 2008 р. у Києві за участі парламентських делегацій на чолі з головою Верховної Ради України А. Яценюком, головою Сейму Литовської Республіки Ч. Юршенасом та маршалком Сенату Республіки Польща Б. Борусевичем. Учасники засідання підписали статут асамблеї та ухвалили тристоронню декларацію асамблеї. Задекларованою метою нової форми тристоронньої співпраці стало сприяння процесам демократизації в Україні, а також європейській інтеграції. Відповідно до мети та завдань парламентської асамблеї у її структурі виокремлюються три комітети: комітет з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, комітет з питань регіонального, місцевого і торговельно-економічного співробітництва, комітет з питань гуманітарного і культурного співробітництва. На X сесії МПА «Безпека. Розвиток. Демократія. Сильні разом», що відбулася 7–8 червня 2019 р. у Києві, створено Комітет із питань співробітництва в сфері безпеки [97; 144].

Початок 2000-х рр. позначено поживленням міждержавних відносин між Україною та РП, зокрема в контексті зміцнення та збагачення інституційної структури двосторонніх відносин. У програній промові «Україна і Польща в Європі» у м. Ченстохова (травень 2006 р.) посол України в РП зазначив, що у 2006 р. відбулася активізація відносин з Євросоюзом, вступ до якого є головним та пріоритетним завданням зовнішньої політики нашої держави. У ці роки, на додаток до вже існуючих, створено низку нових механізмів двосторонньої співпраці, у тому числі Міжурядова комісія з питань економічного співробітництва, Українсько-польська конференція з питань європейської інтеграції, щорічний Українсько-польський економічний форум підприємців, Громадський українсько-польський форум, Парламентська асамблея України та Польщі. Слід згадати й такі тристоронні органи, як Польсько-американська-українська ініціатива співпраці та Парламентська асамблея Верховної Ради України, Сейму та Сенату Польщі й Сейму Литви. Усі згадані структури значною мірою спричинилися до активізації відносин між Україною та Польщею [253, с. 13]. До того ж, у польському парламенті з березня 2006 р. діяла польсько-українська парламентська група, що об'єднувала 70 парламентарів з усіх фракцій Сейму та Сенату.

Прикладом шанобливого ставлення до України та українців стало ухвалення польським Сенатом 16 березня 2006 р. Постанови «Про річницю Великого Голоду в Україні», де висловлено щире співчуття жертвам трагедії та вимоги до світової спільноти визнати Голодомор 1932–1933 рр. актом геноциду українського народу. Заслуговує на глибоку повагу також прийняття Сеймом РП 27 квітня 2006 р. Постанови «До 20-ї річниці Чорнобильської трагедії».

Унікальними свого роду стали два спільних засідання – у Варшаві та Києві – колегій міністерств двох держав, які відбулися в 2008 і 2009 рр. Подібні заходи не проводилися Україною з жодною з інших європейських країн.

Помітним кроком у зміцненні інституційної спроможності та впорядкування українсько-польського співробітництва стало підписання дорожніх карт двосторонніх взаємин між Україною і РП. У лютому 2011 р.

президенти України й Польщі підписали Дорожню карту українсько-польського співробітництва на 2011–2012 рр., яка окреслила пріоритетні завдання українсько-польського співробітництва, які залишаються актуальними й сьогодні. Серед тих, що стосується гуманітарної сфери, виділено такі: організація та проведення фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу 2012 р.; розбудова та модернізація пунктів пропуску через державний кордон та створення нових; розвиток транскордонного співробітництва між Україною, Польщею та Білоруссю в рамках Програми прикордонного співробітництва Україна–Польща–Білорусь 2007–2013 рр.; налагодження співробітництва із запровадження Програми з питань культури, освіти та наукового співробітництва; налагодження співробітництва у сфері охорони, відновлення, документування та збереження об'єктів спільної культурної спадщини тощо [76, с. 71–72].

У жовтні 2013 р. президентами України та Польщі підписано Програму українсько-польського співробітництва на 2013–2015 рр. Зазначену програму розроблено для якісно нового змістовного наповнення стратегічного партнерства між Україною та РП. Там визначено пріоритетні завдання щодо розвитку політичного діалогу й поглиблення взаємодії в усіх сферах двостороннього співробітництва.

Важливою складовою стратегічного партнерства України й РП, ефективним засобом європейської інтеграції України, а також практичним механізмом впровадження європейських стандартів на регіональному та місцевому рівнях, є міжрегіональне й транскордонне співробітництво. Інституційно-правове забезпечення розвитку міжрегіонального й транскордонного співробітництва в Україні складають міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані Україною, міждержавні угоди, національне законодавство, міжрегіональні угоди, угоди між учасниками, зокрема, єврорегіональних утворень, які стосуються міжрегіонального й транскордонного співробітництва тощо.

Розвиток українсько-польського міжрегіонального співробітництва здійснюється на декількох рівнях. На рівні центральних органів виконавчої

влади двох країн з українського боку це питання координується Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, Міністерством закордонних справ, Міністерством інфраструктури та Міністерством економічного розвитку і торгівлі, з польського – Міністерством внутрішніх справ, Міністерством регіонального розвитку та Міністерством закордонних справ.

Із метою забезпечення координації діяльності органів виконавчої влади у сфері транскордонного співробітництва та фінансової підтримки проєктів, вирішення ключових питань українсько-польського міжрегіонального співробітництва на міжурядовому рівні створено інституційний механізм – Українсько-польську Міжурядову координаційну раду з питань міжрегіонального співробітництва (МКРМС). Зазначену інституцію створено на основі п. 6 Угоди між урядом України та урядом РП про міжрегіональне співробітництво, яка була підписана у травні 1993 р. під час візиту Президента Польщі Л. Валенси до України [320]. Попередньо, домовленості про її створення були закріплені у ст. 10 Договору між Україною й РП про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 р. МКРМС приймає рішення з ключових питань міжрегіонального співробітництва, визначає загальні напрямки і головні принципи його розвитку, надає компетентним органам відповідні пропозиції, розроблює спільні програми діяльності, спрямовані на розвиток міжрегіональної співпраці та в цілому координує міжрегіональне співробітництво на рівні областей України та воєводств РП.

Структурно МКРМС складається із двох рівноправних національних частин – української і польської, що створюються на засадах паритету. Роботу ради очолюють співголови обох національних частин, призначені відповідно главою уряду України та Головою Ради Міністрів РП. На час створення до складу МКРМС входило п'ять комісій: з питань планування та розбудови прикордонних територій, із питань пунктів пропуску та прикордонної

інфраструктури, з гуманітарних питань, із питань прикордонного співробітництва, питань міжрегіонального співробітництва тощо.

У березні 2009 р. відбулася реорганізація Ради, а саме: об'єднання комісій із гуманітарних питань, міжрегіонального та прикордонного співробітництва у комісію з питань транскордонного співробітництва. Зараз у складі МКРМС функціонують комісії: із питань пунктів пропуску та прикордонної інфраструктури, з питань просторового планування, з питань транскордонного співробітництва та з питань рятування і захисту населення в умовах надзвичайних ситуацій. Засідання МКРМС відбуваються один раз на рік, а засідання комісій – як правило, двічі на рік [145].

Чергове, п'ятнадцяте засідання МКРМС відбулося 21–22 березня 2019 р. у м. Збараж (Тернопільська область). У ході засідання ради обговорено стан виконання протоколу XIV засідання ради, пропозиції до порядку денного та проекту протоколу XV засідання ради та можливість активізації співпраці з метою пришвидшення реалізації інфраструктурних проектів в рамках Договору між урядами України та РП про надання кредиту на умовах пов'язаної допомоги. Також сторони зосередили увагу на питаннях реалізації Карпатської декларації про наміри щодо створення нової макрорегіональної стратегії ЄС для розвитку Карпатського регіону. Сторони спільно дійшли думки, що пріоритетами співробітництва є спільне просторове планування, реалізація проектів транскордонного та міжрегіонального співробітництва, розвиток інфраструктури й обмін досвідом у здійсненні реформ [69].

Ще одним інструментом налагодження відносин і розвитку транскордонної співпраці між Україною й РП у гуманітарній сфері є Українсько-польський міжрегіональний форум, який відбувається в рамках економічного форуму «Україна–Польща». Цей захід є своєрідною конференцією голів обласних державних адміністрацій, обласних рад України та воєвод і маршалків воєводств зі сторони РП. Основні функції Форуму полягають у виробленні механізму залучення українських та польських регіонів до реалізації «Європейської політики сусідства» [217].

Однією із інституційних складових українсько-польських відносин у гуманітарній сфері є врегулювання проблем тоталітарного минулого. У низці держав ЦСЄ реалізацію цих завдань покладено на спеціальні урядові структури та науково-дослідні установи. В Україні й РП зазначеною проблематикою займаються національні інститути пам'яті.

Суб'єктами міжнародної співпраці України в гуманітарній сфері може виступати не лише держава або її органи, а й недержавні організації, ініціативи тощо, які сукупно складають комплекс взаємопов'язаних інститутів, механізмів, процесів і процедур. Як засвідчує досвід міжнародного співробітництва демократичних країн, значний вплив на характер і зміст міждержавних відносини мають об'єднання громадянського суспільства, так звані неурядові/недержавні організації, «третій сектор» тощо, чисельність та розгалуженість інституційної структури яких постійно зростають.

У цьому контексті значний інтерес викликають роздуми відомого вітчизняного політолога М. Михальченка, який вважає, що вирішальним кроком структурної перебудови українського соціуму «має стати демонтаж фундаментального формоутворюючого принципу – ідеї побудови “суспільства як держави” і створення життєздатних інституцій громадянського суспільства, з одного боку. А з іншого – підвищення ефективності функціонування державних інституцій. ...без ефективної держави не може бути жодної демократії й, тим більше, ринкової економіки. Водночас надмірне одержавлення усього суспільного життя (тоталітарна держава) веде до смерті демократії і свободи» [151, с. 20].

Надзвичайно важливим кроком у цьому напрямі стало підписання Президентом України Указу від 26 лютого 2016 р. «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні». Зазначеним правовим актом глава держави затвердив Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр. Як йдеться у загальній частині документу, у зв'язку із Угодою про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і

їхніми державами-членами, з іншого, «постали нові виклики у відносинах держави та громадськості, зумовлені необхідністю запровадження європейських правил та підходів до таких відносин на основі принципів, закріплених у цій Угоді. Крім того, надзвичайно важливим є розвиток співпраці між організаціями громадянського суспільства України та держав – членів Європейського Союзу» [201].

Процес змін інституційної структури громадянського суспільства країн-членів ЄС або тих, що прагнуть до такого членства, засвідчує певну тенденцію – зміцнення партнерства з Євросоюзом сприяє розвитку і збагаченню структури неурядових організацій у напрямі демократії, забезпеченні прав і свобод людини і громадянина та інших загальнолюдських цінностей. Так, аналіз динаміки інституалізації громадянського суспільства в Україні, що базується на даних ЄРДПОУ Державної служби статистики без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, у 2016 р. та в I кварталі 2017 р. демонструє тенденцію до зростання їхньої кількості (на 1 січня 2017 р. зареєстровано 75 988 таких організацій, на 1 квітня 2017 р. – 77 252) [263, с. 15].

Досвід РП у зазначеному контексті дозволяє виявити певні закономірності: неурядові організації є важливим, хоча спочатку недооціненим союзником у просуванні європейських ідей у польському суспільстві, а також в інформуванні різних середовищ про шанси і наслідки членства Польщі у ЄС; європейська інтеграція позитивно впливає на позиції громадянського суспільства у суспільному житті, і загалом на «цивілізування» зав'язків між державною владою і неурядовим сектором; НУО є одним із тих середовищ, від активності яких залежить якість польського членства й ступінь використання шансів і переваг, які дало приєднання РП до ЄС; європейські фонди, що підтримують реформи у РП, а особливо засоби для приготування держави до членства та підтримки її розвитку після вступу, виявилися новим важливим джерелом фінансування неурядових організацій, що впливають на якість і масштаби діяльності «третього сектору» [333, с. 121–122].

Усі польські громадські об'єднання, які так чи інакше охоплені трендом євроінтеграції, можна поділити на чотири групи.

1. *Проевропейські організації*. Вони почали з'являтися у 90-х рр. ХХ ст. як реакція на суспільний запит зміни вектору суспільного і цивілізаційного розвитку вбік Європи. Ключовим елементом їх місії – поширення ідеї європейської інтеграції і у середовищі еліт, і у польському суспільстві загалом. Пік їх активності припадає на період, що безпосередньо передував вступу Польщі до Євросоюзу і самому референдуму щодо приєднання. Серед цих об'єднань, слід назвати польський фонд імені Роберта Шумана, Польську раду європейського руху, шкільні європейські клуби, польські секції таких студентських організацій, як *ELSA/AEGEE*, а також різноманітні організації, що діють на регіональному рівні.

2. *Організації захисту інтересів (advocacy organizations)*. Це об'єднання, діяльність яких спрямовано на захист прав й інтересів різних соціальних груп. Вступ Польщі до ЄС і поширення європейського законодавства у соціальну практику, включно «європейські стандарти» та більш цивілізовані способи вирішення багатьох питань, насамперед в гуманітарній сфері, сприяли активізації діяльності неурядових організації, поширення їх діяльності на сфери суспільного життя, які часто залишалися поза увагою широкої громадськості. Йдеться про екологічні проблеми, захист жінок та неповнолітніх, проблеми торгівлі людьми і рабства, використання заборонених видів зброї, поширення наркотиків та ін.

3. *Організації, що надають послуги*. Їх діяльність спрямовано на реалізацію завдань і цілей Євросоюзу: через відповідні структури і фонди надавати послуги не лише різним соціальним групам, а й сприяти розвитку окремих галузей та регіонів.

4. *Організації інфраструктури*. Такі об'єднання проводять діяльність, спрямовану на розвиток і підтримку організації «третього сектору». Вони займаються дорадчою, освітньою діяльністю, допомагають у заснуванні нових

громадських структур, залученні на свій бік європейських фондів, отриманні грантів тощо [333, с. 122–123].

Членство Польщі в ЄС мало великий вплив на надання державою допомоги країнам-претендентам на вступ до ЄС. Країна продемонструвала, що політично й економічно готова до приєднання до клубу головних європейських донорів допомоги не лише на європейському, але й на глобальному рівні. ЄС – один із найбільших світових донорів, що вимагає від країн, які приєдналися до нього, надавати допомогу іншим державам, які розвиваються. Як і в інших державах-членах ЄС, Польща зобов'язана мати інституційну систему надання допомоги та програми співфінансування ЄС.

На відміну від ЄС США почали надавати підтримку розвитку громадянського суспільства в Україні та інших посткомуністичних країнах вже, починаючи з 1992–1993 рр. Вони були лідером у допомозі з підтримки демократії, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (*USAID*), Національний фонд за демократію, і приватних донорів, як-от: Інститут відкритого суспільства (*OSI*) і невелику групу інших приватних благодійних фондів. До групи приватних донорів, які поширюють демократію, потрібно віднести також Міжнародний фонд виборчих систем (*IFES*) і *Freedom House* (Дім свободи). За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (*OECP*), лише у 2007 р. уряд США надав 86 % від загального обсягу допомоги для Білорусі і 46 % від усієї допомоги для України в секторі громадянського суспільства в цих країнах, що в два рази більше, ніж в ЄС [407].

Громадські організації є важливими інститутами, які забезпечують ефективну співпрацю України й РП у гуманітарній сфері в умовах євроінтеграції. Особливою увагою у цьому контексті відзначаються польські громадські організації проєвропейського спрямування які активно реалізують проекти в Україні. Загалом, їх діяльність спрямовано на реалізацію програм і підтримку євроатлантичного курсу України.

Серед них варто виділити ПАУСІ (Польсько-українська фундація співпраці), Форум молодих дипломатів, Інститут східних ініціатив, Інститут

стратегічних досліджень, Фонд імені Казимира Пуласького, Фонд «Освіта для демократії», Центр міжнародних відносин, Фонд розвитку інформаційного суспільства, Фонд імені Стефана Баторія, Фонд «Інший простір», Польський фонд імені Роберта Шумана, Європейський інститут для демократії бюро міжнародних ініціатив, тощо [8].

ПАУСІ, яка є правонаступницею Польсько-американсько-української ініціативи про співпрацю, з 1999 р. спрямовує свою діяльність на передачу Україні успішного досвіду РП в побудові демократичного громадянського суспільства та переході до ринкової економіки. Її основною метою є розвиток спроможності України інтегруватися до європейських та євроатлантичних структур через запровадження європейського та польського досвіду в Україні, забезпечення інтенсивного транскордонного обміну досвідом та знаннями у ключових сферах, що впливають на розвиток людського капіталу та формування громадянського суспільства. Ключовими напрямками діяльності ПАУСІ є: реалізація програм на підтримку євроатлантичного курсу України, реформування публічного врядування, питання енергоефективності, механізми залучення бізнесу до розвитку місцевих громад, активізація політичної участі молоді [349].

Форум молодих дипломатів забезпечує: обслуговування міжнародних конференцій, зустрічей, семінарів, дебатів та інших заходів за участі експертів і дипломатів, які проводять іноземні держави у Польщі, а також семінарів у сфері дипломатії («Молодий Дипломатичний Корпус»); формування позитивного іміджу східних сусідів Польщі і Євросоюзу («Східний Форум ФМД»); навчає молодих спостерігачів специфіки виборів («Молоді Спостерігачі на Выборах»); розвитку волонтерського руху («Міжнародний Волонтаріат ФМД»); моніторингу проблеми міграції та протидії маргіналізації і дискримінації іноземців у Польщі (Юридична консультація для іноземців ФМД) тощо [347].

Інститут Східних ініціатив здійснює діяльність, спрямовану на розвиток культурної співпраці України та РП, реалізацію завдань в галузі культурної

дипломатії [103]. *Фонд імені Казимира Пуласького* інформує, пропагує та здійснює навчання суспільства у сфері громадянської свідомості та демократичних цінностей; забезпечує розвиток міжнародної співпраці Польщі та України у культурній та політичній сферах [344]. Діяльність *Фонду «Освіта для демократії»* спрямовано на ініціювання та здійснення освітньої діяльності, підтримку демократичних громадських ініціатив [345]. *Фонд Розвитку інформаційного суспільства* забезпечує доступу громадян, інституцій і організацій до Інтернету й інформаційних і комунікативних технологій на базі Інтернету; підтримує громадські ініціативи в галузі освіти, науки та культури; сприяє розвитку місцевих громад [346].

За ініціативи парламентів і міністерств закордонних справ України та РП 1996 р. у Варшаві створено громадське об'єднання під назвою «Українсько-польський Форум», метою діяльності якого є налагодження суспільно-політичного й культурного співробітництва урядових структур й громадських організацій обох країн. У квітні 1997 р. цей Форум стартував у Києві першим спільним засіданням [19, с. 62]. Загалом, завдяки згаданим та іншим громадським об'єднанням відбувається налагодження співпраці в розвитку: освітньої діяльності для поширення ідей демократії та підготовки до роботи на розвиток демократії і діяльності у демократичних інституціях; міжнародних відносин; культурної, суспільної і політичної співпраці між двома країнами; доступу до інформації про Європейський Союз.

Що стосується українських громадських організацій, то їх діяльність в основному спрямовано на залучення іноземних коштів для розвитку українського соціального сектору, поширення політичної освіти та інформування з питань європейської інтеграції. Активними українськими організаціями, які співпрацюють з РП, є: «Україна–Польща–Німеччина», Фонд «Демократичні ініціативи», «Українська призма», «Центр суспільних відносин» [207, с. 98].

Співпраця українського і польського громадських секторів є однією з основ успішного розвитку двосторонніх відносин. Громадські організації України, орієнтуючись на європейські стандарти, виступають як мобільна

система політичних та інформаційних відносин, яка адекватно реагує на нові політичні, соціокультурні та економічні реалії. Сьогодні громадські організації України та РП активно сприяють співпраці між двома країнами в різних сферах, зокрема в налагодженні діалогу у гуманітарній сфері та інтеграції України в європейський простір.

Після трирічної перерви 15 березня 2017 р. відновив свою роботу в оновленому складі Українсько-польський форум партнерства, діяльність якого започатковано 25 лютого 2011 р. у Варшаві міністрами закордонних справ України та РП. До складу Форуму з обох сторін включено по 20 авторитетних представників громадянського суспільства: відомих науковців, політологів, журналістів та громадських діячів. З українського боку Форум очолює журналіст і політичний оглядач В. Портніков, а з польського – директор Центру східноєвропейських досліджень Варшавського університету Я. Маліцький [340]. 1 грудня 2018 р. відбулося дев'яте засідання форуму, на якому прийнято спільну заяву, у якій засудили агресію РФ проти України і висловили «безумовну солідарність з у спільній протидії агресору». Учасники Форуму привітали рішення польського міністра закордонних справ присудити нагороду *Pro Dignitate Humana* українському режисерові та політичному в'язню О. Сенцову, а також рішення Київської міськради назвати іменем Є. Гедройця вулицю в центральній частині столиці України [202].

Гуманітарна співпраця відіграє важливу роль у наближенні українсько-польського макрорегіону до цінностей західної цивілізації. Гуманітарна сфера, завдяки реалізації науково-освітніх заходів і проектів, творить новий образ «поляка» та «українця» в європейському цивілізаційному просторі, не обтяжений негативізмом минулого. Засвоєнню українськими громадськими інституціями польського досвіду з євроінтеграції та розвитку демократії сприяли проекти «Польсько-український центр громадської освіти», «Трикутник партнерства», «Достовірність та партнерство – недержавні організації в місцевому суспільстві», «Активізація місцевої громади – розвиток

громадянського суспільства в Україні» та ін. [105, с. 286]. Тобто, спільні проекти – це те, що є найбільш необхідним у неурядовій сфері.

Досвід інших держав показує, що, якщо для інституалізованої співпраці на міждержавному рівні найважливіша регулярність зустрічей, консультацій та спільних засідань, то для неурядової – ключове значення має постійне розширення сфер діяльності, підтримка проектів, які реагуватимуть на найактуальніші виклики. У цьому контексті важливим є створення спеціальних фондів з фінансування реалізації спільних проектів. Детальніше ж відповідні типи проектів визначаються після аудиту вже існуючих проектів [60, с. 15]. Активне використання мережевих структур та інформаційно-комунікаційних технологій у процесі здійснення міждержавного діалогу підтверджує думку вчених про те, що сучасний дискурс громадянського суспільства, «долає схематичне і спрощене уявлення про громадянське суспільство як лише діяльність мережі неурядових організацій та асоціацій. Самоорганізований громадянський активізм, нові мережеві громади та солідарності дедалі частіше не пов'язані з критеріями належності чи формального членства в НУО» [297, с. 9].

Отже, аналізуючи сучасний стан українсько-польських відносин в гуманітарній сфері, можна стверджувати, що вони мають достатньо високий ступінь інституційного забезпечення, який здійснюється на державному, міжрегіональному і місцевому рівнях із широким залученням неурядових організацій. Окрім уже згаданої Міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва, визначаємо Корпорацію «Українсько-польський центр академічних обмінів» й Українсько-польський міжрегіональний форум. Основними формами міждержавної співпраці України та РП на міжрегіональному рівні є реалізація спільних програм, концепцій і стратегій, підвищення комунікації і налагодження зв'язків між представниками органів регіональної влади, неприбутковими організаціями, бізнесом, громадами, спільні культурні заходи та ін.

На недержавному рівні важливими інститутами, які забезпечують ефективну співпрацю України та РП у гуманітарній сфері в умовах євроінтеграції є громадські об'єднання, проекти і міжнародні програми. Залежно від цілей та національної приналежності їх можна класифікувати на: а) польські НУО проєвропейського спрямування, які активно реалізують проекти в Україні; б) польські НУО, які функціонують в Україні і є частиною українського громадянського суспільства; в) міжнародні громадські об'єднання, які діють у Польщі у напрямку формування громадянського суспільства; г) українські НУО.

Висновки до розділу 2

Отже, інституційно-правове забезпечення українсько-польських міждержавних відносин у гуманітарній сфері перебуває на достатньо високому рівні та є одним із основних показників їх якості та динамічності, чинником, що визначає євроінтеграційний поступ нашої держави. Міждержавна співпраця України й РП представлена сукупністю інститутів та механізмів, які сприяють гармонізації політичних відносин, зміцненню стратегічного партнерства, розгортанню економічних взаємин, задоволенню гуманітарних потреб та інтересів українців і поляків.

Розвиток міждержавного співробітництва та зміцнення партнерства між Україною й РП відбувається на тлі неухильного дотримання прав і свобод людини, закладених в базових міжнародних політико-правових актів. Подальше розширення й вдосконалення існуючої нормативно-правової бази двосторонніх відносин, пік формування якої припав на початок 90-х рр. ХХ ст., відбувається шляхом імплементації у вітчизняне законодавство європейських норм і стандартів.

Формування договірної, законодавчої, нормативно-правової бази українсько-польських відносин у гуманітарній сфері відбувається шляхом укладення міждержавних договорів, угод, створення спільних комісій для вирішення питань, що виникають у гуманітарній сфері. Аналізуючи інституційне забезпечення міждержавної співпраці України та РП варто

відзначити, що воно функціонує на усіх рівнях державної взаємодії від найвищого (президентсько-урядово-парламентського) до найнижчого (локального).

Аналіз конкретних інституцій дає можливість констатувати факт налагодження дієвих та стабільних механізмів співпраці на рівні органів державної влади та місцевого самоврядування. Значною інтенсивністю відзначається співпраця України й Польщі на недержавному рівні, де основними інститутами її реалізації є громадські організації. Потребують врегулювання на найвищому міждержавному рівні питання стратегії подальшого партнерства, поглиблення та вдосконалення механізмів транскордонного й регіонального співробітництва, розширення форм міжкультурного діалогу тощо. Серед них – докорінне покращення ситуації з перетином громадянами українсько-польського кордону та конструктивне розв'язання питань історичної пам'яті.

Основні наукові положення розділу викладено автором у таких публікаціях: [25–28; 154; 156; 162; 163; 174; 252].

РОЗДІЛ 3

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

3.1. Інституційні чинники трансформації транскордонного й міжрегіонального співробітництва

Становлення нових держав на пострадянському просторі триває вже понад чверть століття. Спільна культурно-історична спадщина, соціально-економічні умови та подібність суспільних проблем залишаються чинниками, які визначають вектор цивілізаційного розвитку в цій частині світу і, відповідно, сприяють налагодженню транскордонного й регіонального співробітництва. Співпраця між Україною й РП в гуманітарній сфері має винятково важливе значення для розвитку добросусідських відносин, особливо в контексті процесів європейської інтеграції. На сьогодні сформовано організаційно-правовий механізм транскордонного співробітництва (ТКС), загальноєвропейські норми й принципи якого закріплено в документах Ради Європи. Основою міжрегіональної інтеграції України з країнами ЄС є Угода про партнерство й співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (1994), Європейська Хартія місцевого самоврядування 1985 р., що ратифікована Україною 1997 р. і додатковий протокол до Хартії від 16 листопада 2009 р., інші правові акти ЄС і Ради Європи [326; 75; 65].

Одним із головних документів, який легалізує ці відносини, а також сприяє децентралізації прийняття рішень владними структурами прикордонних регіонів, є Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами (1980), а також три додаткових протоколи до неї – 1995, 1998 і 2009 рр. Разом вони надають значно більших компетенцій регіонам у зовнішньоекономічних і політичних питаннях,

сприяють активізації міжнародної співпраці регіонів. Україна приєдналася до Конвенції у 1993 р. [74].

Практичне здійснення інтеграційного процесу можливе лише за умови доповнення загальноєвропейського виміру співпраці міжрегіональною інтеграцією та поглибленням галузевого співробітництва України й ЄС. Враховуючи важливу для ЄС тенденцію, висловлену в гаслі «ЄС: від Союзу країн до Союзу регіонів», цей напрям набуває особливого значення. Як йдеться у Стратегії інтеграції України до Євросоюзу (1998), міжрегіональна інтеграція «передбачає встановлення і поглиблення прямих контактів між окремими регіонами України та державами-членами і кандидатами у члени ЄС, їх розвиток у визначених у цій Стратегії напрямках для поступового перенесення основної ваги інтеграційного процесу з центральних органів виконавчої влади на регіони, до органів місцевого самоврядування, територіальних громад і, зрештою, якнайширшого залучення громадян України» [299]. ТКС як елемент державної інтеграційної політики відіграє надзвичайно важливу роль як у системі пріоритетів соціально-економічного і культурного розвитку, так і у питанні європейської інтеграції України.

Правовою основою ТКС між Україною та РП є Конституція, законодавчі та підзаконні акти, міжнародні договори України, що унормовують відносини у цій сфері. ТКС регулюється відповідним Законом України «Про транскордонне співробітництво» (2004). У згаданому законі ТКС визначається як «спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством» (ст. 1) [270]. Хоча закон прийнято лише 2004 р., Україна активно включилася до процесів транскордонного співробітництва починаючи з 1993 р. – часу підписання Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами.

Концепт поняття «транскордонне співробітництво» складається з таких елементів: транскордонна співпраця; євро регіони; суб'єкти й учасники; угоди та спільні проекти (програми); державна підтримка та програми розвитку транскордонної співпраці [147, с. 8–9].

Регіональна співпраця здійснюється в межах угод, укладених між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами влади України та територіальним громадами, відповідними органами влади інших держав. У травні 1993 р. підписано Угоду між урядами України та РП про міжрегіональне співробітництво. Зазначений політико-правовий акт став базовим у формуванні та врегулюванні українсько-польського міжрегіонального співробітництва. У ньому закріплено правові засади співпраці органів місцевої влади та органів місцевого самоврядування України й РП в економічній, культурно-гуманітарній, освітній та туристичній сферах. У ст. 6 зазначено, що для врегулювання міжрегіональних питань сторони домовилися про створення спільної Координаційної міжурядової ради із питань міжрегіонального співробітництва [320]. У грудні 1993 р. прийнято Комплексну програму розбудови державного кордону України. Програмою, до якої вносилися зміни (1999, 2009), визначено комплекс організаційних, правових і матеріально-технічних заходів щодо побудови мережі пунктів пропуску через Державний кордон, митної інфраструктури тощо до 2000 р. [250]. У червні 1996 р. підписано Угоду між Державним комітетом України у справах містобудування і архітектури та Міністерством територіального планування і будівництва РП про утворення українсько-польської комісії з територіального планування, у серпні 1996 р. – Угоду між Державним митним комітетом України та головою Головного митного управління РП про зв'язок у сфері взаємодопомоги.

Європейський досвід інтеграції доводить, що найбільшим потенціалом до ефективного співробітництва володіють прикордонні території, які часто мають специфічний статус та відіграють стимулюючу роль у процесі міжнародного співробітництва. Відповідно, важливе значення в транскордонному і

регіональному розвитку належить прикордонному співробітництву, яке передбачає співпрацю між територіями, розташованими вздовж кордонів сусідніх держав. Керівництво нашої держави у сфері прикордонного співробітництва ставило перед собою реальні завдання, зокрема, забезпечення підвищення рівня життя населення прикордонних регіонів, поглиблення співпраці в рамках єврорегіонів, створення умов для заснування та функціонування спільних підприємств і розроблення транскордонних економічних кластерів, сприяння розвитку малого та середнього підприємництва тощо.

Аналізуючи характерні особливості формування адміністративно-управлінських важелів та механізмів транскордонного розвитку в межах українсько-польського транскордонного регіону, зокрема з погляду стимулювання конвергентних процесів між сусідніми прикордонними територіями України та РП, першочергову увагу слід акцентувати на тому, що від середини 90-х рр. ХХ ст. спостерігалось укорінення низки дивергентних виявів. Зокрема, прикордонні регіони Польщі адаптуючись до вимог стандартів ЄС, суттєво прискорили процес формування адміністративно-управлінських структур, орієнтованих на забезпечення фінансової спроможності й інституційної зрілості органів місцевого самоврядування, у тому числі у прикордонних з Україною воєводствах. Натомість в Україні продовжувала домінувати притаманна адміністративно-плановій економіці модель адміністративно-територіального устрою з високим рівнем централізації влади. Саме у цей період були закладено основні асиметрії, що чинили деструктивний вплив на поширення транскордонної конвергенції між Україною та РП упродовж тривалого періоду, включно із нинішнім етапом розвитку транскордонного співробітництва між прикордонними регіонами обох держав [115, с. 20].

Сьогодні роль кордонів і прикордонних просторів переосмислюється. Останнє відбувається в контексті розуміння кордону як важливого чинника суспільно-політичних процесів і зростання ролі політичних просторів загалом.

Такий «просторовий поворот» супроводжується дослідженням певних процесів, які відбуваються в площині державних кордонів, а саме: посилення транскордонних інтеграційних зв'язків, проникнення у прикордонні території нових ідей і технологій, комплексність вирішення спільних господарських, екологічних, соціальних завдань з одного боку, а з іншого – виникнення нових ризиків, пов'язаних з наркоторгівлею, контрабандою, нелегальною міграцією тощо [125, с. 24–25]. Колосальних проблем у сфері ТКС принесла агресія РФ, разом із незаконною анексією Автономної Республіки Крим і окупацією частини Донбасу.

За сучасної динаміки розвитку інтеграційних процесів України прикордонна співпраця відіграє роль своєрідного каталізатора процесів вирівнювання якості життя населення прикордонних територій до середньоєвропейського завдяки вільному рухові товарів, людей і капіталів. Вона також сприяє мобілізації місцевих ресурсів та підвищенню ефективності їх використання, робить можливим об'єднання зусиль різних держав для вирішення спільних завдань життєдіяльності регіональних спільнот. Регіональне й прикордонне співробітництво спрямоване на вирішення конкретних соціально-економічних проблем кожної території. Інтенсивність цього співробітництва залежить від рівня економічного розвитку території, розгалуженості її транспортної системи, наявності конкурентних переваг міжнародного поділу праці та багатьох інших чинників. За будь-яких умов розвиток прикордонного співробітництва надає нового імпульсу діяльності цих територій, сприяє залученню іноземних інвестицій та створенню транспортних коридорів.

Українсько-польський транскордонний регіон (ТКР) охоплює територію трьох прикордонних областей України (Волинська, Львівська та Закарпатська) та двох воєводств РП (Люблінське та Підкарпатське). Загальна площа його території становить 97 678 км², де українська частина складає 54 720 км², польська – 42 968 км². Щільність населення регіону становить 93,2 осіб на км². На його території проживає 9109,5 тис. осіб [273, с. 33].

Визначальними ознаками ТКР, його характерними рисами, як неподільного географічного, соціально-економічного та інституційного простору, в якому розгортаються конвергентні процеси, є:

1. *Просторово-географічна однорідність.* Тобто, кожен ТКР повинен мати свої географічні межі та характерні просторові ознаки, які виокремлюють його на тлі інших регіонів. Це не лише спрощує визначення основних ланок природо-ресурсного потенціалу ТКР, але і виступає основою для формування його позитивного іміджу та здійснення брендингу на міжнародному рівні. Прикладами достатньо чітко окреслених у просторовому вимірі транскордонних регіонів є Верхній Рейн (об'єднує прикордонні території Німеччини, Швейцарії та Франції), Орезунд (включає прикордонні регіони Данії та Швеції), Долина Доммель (охоплює частину бельгійсько-нідерландського прикордоння) тощо.

2. *Інституційно-правова тотожність.* Означає належність прикордонних територій сусідніх країн, які формують ТКР, до єдиного інституційно-правового поля. Своєї довершеності інституційно-правова тотожність набуває у випадку розробки спільних стратегій і програм транскордонного розвитку, а також на основі функціонування управлінських і контролюючих органів, єдиних для всього ТКР. Вагомими стимулюючими чинниками інституційно-правової тотожності є також формування інституцій, відповідальних за збір транскордонної статистичної інформації, здійснення моніторингу довкілля, оцінку якості виконання стратегій (економічних програм, поточних планів та завдань), пов'язаних із розвитком усього ТКР.

3. *Комунікаційна інтегрованість.* Передбачає відсутність значних комунікаційних бар'єрів, які б перешкоджали поширенню інформації в межах усього ТКР. Основними каталізаторами комунікаційної інтегрованості транскордонних регіонів виступають: наявність сучасних інженерно-комунікаційних мереж, які охоплюють весь простір транскордонного регіону; розвинена інформаційно-комунікаційна інфраструктура, включаючи високий рівень доступу населення до Інтернету і мобільного зв'язку; мовна однорідність

жителів регіону, особливо по різні боки кордону; розгалужені транспортні комунікації й значна мобільність місцевого населення; достатній рівень пропускної спроможності кордону, який забезпечується нівелюванням його «бар'єрної» функції та модернізацією прикордонної інфраструктури.

4. *Соціально-культурна ідентичність*. Відображається у близькій культурі та релігійних традиціях жителів, які населяють ТКР. Соціально-культурна ідентичність тісно пов'язана з аксіологічними основами регіонального розвитку. Вона також проектується на ділову, побутову й політичну культуру жителів різних районів, які є складовими ТКР, на їх мораль, звичаї і поведінкові стереотипи. Важливим чинником становлення соціально-культурної ідентичності в межах усього ТКР є спільна історична спадщина сусідніх прикордонних територій, які беруть участь у його формуванні.

5. *Ринкова координованість*. Її зумовлено активним розвитком транскордонних ринків товарів і послуг. Вона характеризується міцними виробничими зв'язками між господарюючими суб'єктами, локалізованими в різних частинах ТКР і яка передбачає формування інтенсивних товарних і ресурсних потоків, які забезпечують ефективний перерозподіл матеріальних благ і виробничих ресурсів між різними ланками транскордонного ринку в межах усього транскордонного регіону. Таким чином, формування та розвиток транскордонних регіонів пов'язується з їх спроможністю наближатися до відповідності всім переліченим ознакам, забезпечуючи при цьому активізацію внутрішніх конвергентних процесів [115, с.7–8].

Сьогодні сформувалась уніфікована система управління транскордонним простором – єврорегіони, які охоплюють всі прикордонні області по периметру державного кордону. Українська сторона активно підтримує розвиток подібних форм транскордонної співпраці. До складу єврорегіонів входять дев'ять областей – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Сумська, Чернівецька, Чернігівська та Харківська. Від прикордонних іноземних держав – адміністративно-територіальні одиниці Польщі, Білорусі, Румунії, Словаччини, Угорщини, Молдови, Росії (з 2014 р. Україна жодної

трансграничної співпраці з РФ не здійснює), Австрії, Німеччини, Франції. Із початку 1990-х рр. на кордонах України та нових держав-членів Євросоюзу створено чотири єврорегіони, до участі в яких залучено шість областей України. А саме: «Карпатський» (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина і Румунія), створений у 1993 р.; «Буг» (Україна, Польща і Білорусь) – 1995 р.; «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія) – 1998 р.; «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія) – 2000 р.

Так, установчі документи єврорегіону «Буг» підписано 29 вересня 1995 р. у м. Луцьку. Його засновниками стали Волинська область України, Холмське, Люблінське, Тарнобжезьке й Замостське воєводства РП. У травні 1998 р. до нього приєдналися польське Білопідляське воєводство та Брестська область Республіки Білорусь. Унаслідок адміністративно-територіальної реформи з 1 січня 1999 р. польську сторону у єврорегіоні представляє Люблінське воєводство. Як асоційовані члени в складі української сторони 12 травня 2000 р. до Єврорегіону «Буг» прийнято Жовківський та Сокальський райони Львівської області України [33, с. 561].

Утворення єврорегіону «Буг» дало поштовх динамічному розвитку українсько-польського міждержавного співробітництва загалом і співпраці в гуманітарній сфері, зокрема. Налагоджено обмін творчими колективами, проходять численні музичні конкурси, підтримуються стосунки в галузі освіти, науки, спорту, туризму тощо. Заходи, які проходять під егідою єврорегіону «Буг», сприяють подальшому взаємозбагаченню та розвитку національних культур, поглибленню творчих контактів, кращому розумінню один одного. Важливий напрям діяльності єврорегіону «Буг» – створення інформаційної бази, співпраця друкованих та електронних засобів масової інформації, радіо, телебачення тощо.

Водночас потенціал єврорегіонів використовується не повною мірою. Як йдеться у Концепції державної програми розвитку трансграничного співробітництва на 2011–2015 рр., на заваді цьому – неузгодженість на міждержавному рівні пріоритетів діяльності учасників єврорегіонів,

принципів та підходів до розвитку такої співпраці; неузгодженість нормативної, організаційної та методичної підтримки діяльності єврорегіонів з боку центральних органів влади [120]. Розкриттю потенціалу єврорегіонів сприятиме більш повне використання можливостей територіальних громад, потенціал яких зростатиме унаслідок успішної реалізації адміністративно-територіальної реформи, що розпочалася в Україні.

Складовою інституційного забезпечення розвитку українсько-польського ТКР є спільні програми, концепції і стратегії. Серед них слід виділити Стратегію транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Волинської, Львівської та Брестської областей на 2014–2020 рр., яка розроблена в рамках єврорегіону «Буг» та прийнята у травні 2014 р. Основною метою Стратегії є визначення напрямків розвитку українсько-польського ТКР в економічній та гуманітарній сферах, з питань охорони навколишнього середовища, розбудови транспортної та прикордонної інфраструктури та підготовки спільних проектів [227].

Значну допомогу в реалізації прикордонного та міжрегіонального співробітництва України й РП надають європейські організації. Ключове місце серед них належить Раді Європи. З-поміж інших варто відзначити: Постійну конференцію місцевих влад і регіонів Європи (*KGRE*), діяльність якої спрямована на покращення розвитку місцевих громад і регіонів; Комітет транскордонного співробітництва Європейської Ради (*САНСТ*), який розробляє модельні угоди щодо створення єврорегіонів й аналізує механізм застосування Мадридської конвенції; Робочу раду європейських прикордонних регіонів (*AGEG*), метою якої є створення сприятливих умов для транскордонного співробітництва та представництво регіонів у міжнародних організаціях [220, с. 34].

Масштабне розширення ЄС на схід у 2004 р. вивело Євросоюз на нові географічні кордони й наблизило його до країн пострадянського простору, що прагнуть до такого членства. У зв'язку з цим, велике значення для східноєвропейських країн набуває розвиток міжрегіонального та

прикордонного співробітництва з ЄС. За роки існування Євросоюзу його країни набули величезного досвіду транскордонної співпраці, спрямованої на стирання відмінностей у рівні економічного достатку, соціальної захищеності, охорони здоров'я, освіти, екологічної безпеки й інших чинників, які визначають рівень життя населення сусідніх областей. Транскордонне співробітництво – один із дієвих інструментів на шляху просування до ЄС на регіональному рівні, зокрема через активну участь територіальних громад прикордонних країн у співпраці із сусідами. Цим шляхом пройшли всі країни Східної Європи, які приєдналися до Євросоюзу в останні десятиліття.

Виступаючи на відкритті VI Міжнародного економічного форуму «Співпраця регіонів задля економічного розвитку», що відбувся у Львові у жовтні 2007 р., посол України в РП зазначив, що регіональний вимір визначається пріоритетним у Плані дій «Україна–ЄС». Починаючи з 2007 р. ЄС запроваджує новий механізм співробітництва з країнами-сусідами – Європейський інструмент партнерства та сусідства, який замінить існуючі програми. Замість них почнуть діяти так звані програми прикордонного співробітництва. У забезпеченні транскордонного співробітництва вагому роль для реалізації міграційної і транскордонної політики України й Польщі зіграла ініціатива «Східне партнерство». Україна брала участь у чотирьох із 12 програм сусідства, які підготувала Європейська комісія: «Польща–Білорусь–Україна» (поширюється на Волинську, Закарпатську, Львівську області); «Угорщина–Словаччина–Україна» (поширюється на Закарпатську область); «Румунія–Україна» (поширюється на Закарпатську, Івано-Франківську, Одеську та Чернівецьку області); Програма «Чорне море» [23, с. 29]. Україна також приєдналася до четвертого раунду транснаціональної програми *CADSES* (поширюється на Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Одеську, Чернівецьку та Тернопільську області).

У перший рік членства Польщі в ЄС новим інструментом для активізації двостороннього прикордонного співробітництва були «Програми добросусідства Польща–Білорусь–Україна *INTERREG IIIA/TACIS CBC 2004–*

2006 років», розпочаті Європейською комісією як частина ініціативи «Розширена Європа – сусідство: нові рамки для відносин із нашими східними та південними сусідами».

Важливим аспектом розвитку українсько-польського міжрегіонального й транскордонного співробітництва є залучення в рамках реалізації окремих проектів фінансових коштів ЄС. У цьому контексті необхідно виділити Програму транскордонного співробітництва «Польща–Білорусь–Україна» ЄІСП на 2007–2013 рр. та 2014–2020 рр., яка є ефективним інструментом для використання коштів ЄС органами місцевої влади та самоврядування, а також неурядовими організаціями обох держав для реалізації проектів у сфері міжрегіонального та транскордонного співробітництва [145].

Налагодження контактів між громадянами країн ЄС та сусідніх країн здійснюється такими інструментами зовнішньої політики: Угодою про спрощення візового режиму, партнерством мобільності, міграційним партнерством, і (спеціально для східних сусідів) місцевими режимами прикордонного руху і транскордонного співробітництва.

Нові перспективи для великих українських міст відкрито в ході співпраці в рамках мережі «*EUROCITIES*». Зокрема, за сприяння посольства України у Варшаві в рамках програми «Закордонна допомога» Міністерства закордонних справ Польщі здійснено спільний проект Києва, Львова, Одеси та Варшави з перспективою залучення до цього проекту Харкова, Дніпропетровська і Донецька [156, с. 9–11]. Місією «*EUROCITIES*» є представництво в установах Європейського Союзу інтересів великих міст, зокрема – робота, скерована на створення Європейської міської політики. Крім цього, *EUROCITIES* сприяє співробітництву й обміну позитивним досвідом між містами-членами, а також містами з країн поза межами ЄС. Звичайними членами організації можуть бути міста держав-членів ЄС, міста з інших європейських держав входять до *EUROCITIES* як асоційовані члени. Робота *EUROCITIES* ведеться шляхом організації форумів і робочих груп. Це, зокрема, форуми з питань суспільства, з питань культури, економічного розвитку, з питань навколишнього середовища

тощо, а також робочі групи у справах європейської політики сусідства і розширення, у справах марки і привабливості міста та ін. [73].

У вересні 2010 р. розпорядженням КМУ схвалено Концепцію Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 рр., де критично визначено реальний стан транскордонного співробітництва, яке потребувало кардинального покращення. У концепції зазначено, що проблемою ТКС є недостатній рівень розвиненості соціальної, економічної й екологічної сфер прикордонних областей України та фінансової підтримки його реалізації.

Серед низки чинників, які стримують його розвиток визначено такі: відсутність гармонізованих між сторонами нормативно-правових актів щодо повноважень органів влади з питань ТКС й існування відмінностей у законодавстві сусідніх держав; відмінності між Україною та сусідніми державами в розвитку економічної самостійності регіонів, а також законодавстві з питань зовнішньоекономічних зав'язків; недостатність коштів для реалізації проектів ТКС і низький рівень підготовки таких проектів; обмеженість можливостей учасників програм прикордонного співробітництва щодо спільного фінансування десяти відсотків суми, необхідної для реалізації проекту прикордонного співробітництва; недостатній розвиток ТКС на рівні адміністративних районів і територіальних громад; низький рівень підготовки кадрів у сфері ТКС і відсутність комплексної системи підвищення кваліфікації кадрів у зазначеній сфері; наявність обмежень щодо безвізового пересування громадян по території транскордонних регіонів; низький рівень залучення недержавних установ, підприємств та громадських організацій до здійснення заходів у рамках ТКС; недостатні темпи будівництва та облаштування пунктів пропуску через Державний кордон, що призводить до невідповідності їх пропускнуої спроможності потенційним можливостям ТКС; відсутність поза межами міжнародних транспортних коридорів необхідної прикордонної транспортної інфраструктури та ін. [120].

У той же час виконати Державну програму розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 рр. унаслідок відсутності достатнього фінансування та інших чинників, виявилось неможливим, що засвідчив зміст наступних документів, спрямованих на розвиток ТКС України до 2020 р. Ідеться про Державну стратегію регіонального розвитку України на період до 2020 р., що ухвалена КМУ 06.08.2014 р. і Державну програму розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 рр., яку КМУ ухвалив 23.08.2016 р.

Під час розробки і прийняття Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 р. враховано чинник російської агресії проти України. Як ідеться в тексті документу, необхідність підготовки нової Стратегії викликана завершенням строку реалізації попередньої Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р., зміною зовнішніх і внутрішніх умов для розвитку регіонів упродовж останніх років. Із початку 2014 р. з'явилися додаткові ризики, пов'язані як із зовнішнім впливом дій РФ стосовно АР Крим, м. Севастополя та східних регіонів України, так і з внутрішніми чинниками, що породжені недосконалістю державної політики; а також доцільністю підготовки нового стратегічного документа, розробленого відповідно до європейських стандартів.

Стратегія розрахована на період, що синхронізується з плановими та бюджетними циклами ЄС, з урахуванням впливу таких світових тенденцій просторового розвитку, яких не уникнути Україні: урбанізація, депопуляція села, зміна системи розселення; загальна відкритість світу щодо руху робочої сили, що впливає на відтік за межі країни як найбільш інтелектуальних, так і найменш кваліфікованих робочих кадрів; фінансово-економічна криза, обмеженість ресурсів (насамперед водних), зростання світової потреби у продовольстві, орієнтація на території, які є найбільшими виробниками продовольства [55].

Розроблення Стратегії здійснено з урахуванням змін, які відбулися в розвитку регіонів держави за останні роки, що характеризуються:

нерівномірністю розвитку територій, зростанням міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій; формуванням упродовж тривалого періоду неефективної системи державного управління регіональним розвитком і непрозорого механізму фінансового забезпечення розвитку регіонів, відсутністю чітко визначеної державної політики у сфері регіонального розвитку, застарілим механізмом взаємовідносин на рівні «держава–регіон» та регіонів між собою, недосконалістю системи територіальної організації влади та зволіканням з проведенням реформування місцевого самоврядування й адміністративно-територіального устрою. Головними цілями Стратегії є такі: 1) підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів; 2) територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток; 3) ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку.

Стратегічною метою реалізації державної регіональної політики є «створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання» [55]. Характерно, що відповідно до Стратегії, інституційна модель владних повноважень повинна передбачати можливість здійснення деконцентрації і децентралізації державних повноважень – їх передачу на місцевий рівень (або навпаки) в процесі динамічних змін умов регіонального розвитку.

У Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 рр., яка є одним із інструментів реалізації Стратегії, вказана низка факторів та організаційно-правових недоліків, що негативно впливають та стримують розвиток ТКС, зокрема: низький рівень розвитку прикордонної транспортної інфраструктури, зокрема автомобільних доріг до пунктів пропуску через Державний кордон, мостів та поромних переправ; повільні темпи впровадження сучасних методів контролю в пунктах пропуску через

Державний кордон; законодавчі та інституційні обмеження щодо розвитку малого та середнього бізнесу у прикордонних регіонах України; відсутність спільної з іншими державами системи попередження про стихійні лиха та захисту від надзвичайних ситуацій, а також раціонального використання природних ресурсів; низький рівень використання туристичного потенціалу прикордонних регіонів та культурної спадщини; декларативний характер спільних пріоритетів міждержавного співробітництва, недосконалий механізм спільного планування та обмежені інструменти реалізації спільних із сусідніми державами проектів транскордонного співробітництва; відмінність правил та процедур підготовки та фінансування проектів транскордонного співробітництва; низька активність учасників транскордонного співробітництва на рівні районів та територіальних громад; відсутність безвізового режиму для пересування громадян територією транскордонних регіонів та невідповідність пропускної спроможності пунктів пропуску через Державний кордон потребам розвитку транскордонного співробітництва; нерівний доступ українських учасників до фінансових ресурсів у рамках реалізації спільних з державами-членами ЄС програм прикордонного співробітництва та Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону; недостатній обсяг донорської підтримки проектів транскордонного співробітництва в східних і центральних регіонах України, що створює нерівні умови та призводить до низького рівня обізнаності щодо розвитку транскордонного співробітництва.

У Програмі окреслено й пріоритети розвитку ТКС із сусідніми державами, у тому числі й в рамках єврорегіонів. Щодо РП, то пріоритетними напрямками співробітництва визначено такі: покращення доступності до регіонів, модернізація і забезпечення розвитку існуючої транскордонної інфраструктури для підвищення її пропускної спроможності; створення функціонального модуля «фільтр пункту пропуску» в міжнародному пункті пропуску через Державний кордон для автомобільного сполучення Рава-Руська, реконструкція пункту пропуску через Державний кордон «Устилуг» та забезпечення розвитку ІТ-інфраструктури вітчизняної митної та прикордонної служб; забезпечення

розвитку меліоративних мереж для сприяння розвитку сільських територій, електро- та водопостачання; забезпечення розвитку співпраці з урахуванням досвіду Польщі в реформуванні та провадженні діяльності органів місцевого самоврядування, розвитку малого, середнього та соціального підприємництва; обмін досвідом у сфері енергоефективності; забезпечення безпеки та боротьба з організованою злочинністю, введення спрощеного режиму малого прикордонного руху, підтримка транскордонного співробітництва тощо [54].

На сьогодні, Україна має найрозвинутішу мережу міжрегіональної співпраці саме з РП. Практично всі області України та воєводства Польщі уклали угоди про міжрегіональне співробітництво. Усі 16 воєводств Польщі мають партнера в Україні на рівні області. Найбільше українських партнерів мають Підкарпатське, Люблінське, Лодзьке, Сілезьке та Мазовецьке воєводства. З українського боку найбільше польських партнерів мають Львівська, Одеська, Івано-Франківська, Вінницька та Волинська області. Процес укладання двосторонніх угод про партнерство на рівні міст, районів і селищ з боку України та міст, повітів і гмін з боку Польщі має сталу тенденцію до зростання. На регіональному та місцевому рівнях між Україною та Польщею на 2017 р. підписано близько 450 угод про міжрегіональне співробітництво.

У жовтні 2016 р. у Львові відбулося XIII засідання українсько-польської Міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва, в ході якої Сторони підкреслили, що розвиток прикордонної інфраструктури, економічних та культурних зв'язків є пріоритетом для роботи згаданої ради. Порухувалися також питання підвищення ефективності функціонування пунктів пропуску на українсько-польській ділянці Державного кордону, якнайшвидшого укладення міжурядової Угоди про співробітництво під час здійснення контролю осіб, товарів і транспортних засобів, здійснення спільного прикордонно-митного контролю не лише на території Польщі, а й України, розв'язання ситуації з чергами на кордоні [336].

Розвиток транскордонних регіонів і структуроутворюючих процесів у їх межах набувають у сучасних умовах нового виміру. Їх пріоритети визначено загальними засадами європейської регіональної політики та політики сусідства

ЄС. Відтак, конвергентні механізми формування та розвитку транскордонних регіонів дедалі активніше трансформуються, переміщуючись із локальної площини в загальноєвропейську та переорієнтовуючись із реалізації місцевих економічних інтересів на ті цілі, стандарти та принципи, які є домінуючими в ЄС [115, с. 10].

Основні напрями конвергенції адміністративно-управлінських важелів та механізмів розвитку ТКС між суміжними прикордонними територіями України та РП доцільно розглядати в розрізі трьох основних площин: регуляторної, звичаєвої та парадигмальної. Кожна із них охоплює власне коло адміністративно-управлінських засобів стимулювання транскордонної конвергенції, трансформуючись під впливом євроінтеграційних процесів.

Регуляторна площина включає: нормативно-правові акти ЄС з питань регіональної політики і транскордонного співробітництва; нормативно-правові акти України й РП, які регулюють діяльність учасників транскордонного співробітництва; регуляторні акти органів регіональної влади й місцевого самоврядування в прикордонних регіонах України й Польщі, дотичні до проблем транскордонного співробітництва; Транскордонні угоди між органами місцевого самоврядування сусідніх прикордонних регіонів України та Польщі.

До *звичаєвої площини* слід віднести: традиції ведення підприємницької діяльності у сусідніх прикордонних регіонах України та РП; усталені стереотипи транскордонних соціальних взаємодій між Україною й Польщею; культуру ділових взаємовідносин між владою, бізнесом та інститутами громадянського суспільства по різні боки кордону; корпоративну культуру суб'єктів транскордонного ринку й органів місцевого самоврядування в прикордонних регіонах.

До *парадигмальної площини* відносяться: сформована система соціально-етичних норм, економічних цінностей і моральних імперативів по різні боки кордону; семіотичні основи розвитку соціальних комунікацій і транскордонних взаємодій; домінуючі системні архетипи та управлінські моделі, які визначають характер еволюції та ефективності функціонування бізнесу в українсько-польському транскордонному регіоні; домінуючі економічні порядки по різні боки

українсько-польського кордону та наявні перспективи їх зближення й уніфікації у короткотерміновому й довгостроковому періодах [115, с. 16–17].

Необхідною умовою зміцнення міжрегіональної співпраці в українсько-польському діалозі, зокрема і в гуманітарній сфері, є достатньо високий рівень децентралізації й фінансової самостійності органів місцевого самоврядування. На практиці це означає перенесення частини управлінських функцій та відповідальності від центральних органів державної влади в регіони з подальшим делегуванням повноважень органам місцевого самоврядування. Децентралізація може розглядатися і як основа реформування управління регіонами та територіальними одиницями, і як база для розбудови місцевої демократії, й поширення принципів місцевого самоврядування відповідно до європейських стандартів. У цьому контексті і в Україні, і у Польщі спостерігаються позитивні зміни.

Вирішальним чинником політики децентралізації й демократичних змін у системі місцевого самоврядування РП стала успішна адміністративна реформа. На першому її етапі в 1990 р. запроваджено самоврядування на базовому рівні (гміни), що стимулювало розвиток місцевої (локальної) демократії та комунальних господарств. Місцеві органи влади почали отримувати більше повноважень, а регіони – практично самостійно формувати свою господарську та соціокультурну діяльність. У 1999 р. зроблено наступний позитивний крок у цьому напрямі – впроваджено триступеневий адміністративно-територіальний поділ – воєводство, повіт, гміна. Кількість воєводств зменшено з 49 до 16.

Наслідком чого стало покращення системи управління та взаємодії усіх рівнів влади, у тому числі й самоврядної. Найголовніше – ця реформа призвела до потужної децентралізації владних повноважень: істотну роль почали відігравати органи місцевого самоврядування включаючи найнижчий рівень. Самоврядування отримало не лише більшу свободу, але й фінансові інструменти – частку податків з доходу та від діяльності юридичних осіб, частини дотацій та субвенцій.

Міста, містечка й інші територіальні об'єднання РП отримали можливість більш активно розвивати міжрегіональні контакти з партнерами в провідних державах Європи. Звідти було запозичено й позитивний досвід, і практичні знання, методи та технології, пов'язані з функціонуванням місцевого

самоврядування. Фактично Польща засвідчила втілення європейських норм у функціонування місцевих органів влади. Польське самоврядування – це приклад успішного втілення європейських норм в організацію та діяльність місцевих органів влади. Для України – це зразок європейської інтеграції на мікрорівні, надзвичайно великий та цінний практичний досвід.

Реальні кроки щодо реформування місцевого самоврядування у напрямі децентралізації в Україні зроблено після Революції Гідності. Так, у квітні 2014 р. урядом схвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та організації територіальної влади в Україні. Важливими з точки зору методології і концептуалізації політики децентралізації є визначення принципів реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади: верховенство права; відкритість, прозорість і громадську участь; субсидіарність; доступність публічних послуг; підзвітність та підконтрольність органів і посадових осіб місцевого самоврядування територіальній громаді; правову, організаційну та фінансову спроможність місцевого самоврядування; партнерство між державою й місцевим самоврядуванням; сталий розвиток територій та ін. [122].

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», прийнятий у 2015 р. і вдосконалений наступними змінами, дозволив розпочати формувати спроможний базовий рівень місцевого самоврядування [240]. 25 жовтня 2015 р. відбулися перші вибори депутатів сільських, селищних, міських рад і відповідних сільських, селищних, міських голів у 159 новостворених об'єднаних територіальних громадах (ОТГ): 794 сільських, селищних та міських рад сформували 159 таких громад [82, с. 16]. Стовідсоткове покриття території об'єднаними громадами має завершитися навесні 2020 р. Враховуючи, що у попередні чотири роки відбулося об'єднання 3,9 тис. із загальних 10,9 тис. громад, а 64 % громад ще не об'єднано, необхідне різке прискорення впровадження реформи децентралізації [57, с. 7]. Станом на 7 серпня 2019 р. вже 4 тис. 277 місцевих рад об'єдналися у 924 громади, у яких проживає 11 млн осіб. На місцевий рівень передано 52 % фінансів від орієнтовано 1,2 трлн грн загального консолідованого бюджету країни [56].

Водночас запровадження децентралізації супроводжується певними ризиками, що вимагає виважених кроків відносно її реалізації. Національний

інститут стратегічних досліджень при Президентові України накреслив низку застережень щодо ризиків, які супроводжуватимуть реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади. Серед них: ризики, пов'язані з необхідністю перегляду меж адміністративно-територіальних одиниць; послаблення державного контролю органів місцевого самоврядування на регіональному та субрегіональному рівнях за реалізацією повноважень, які будуть передані виконавчим органам місцевих територіальних громад в умовах слабкості інститутів громадянського суспільства поза межами великих міст; ризики для бюджетної системи країни; ризики зниження якості місцевого управління та легітимності прийнятих рішень; зростання партикуляристських тенденцій в областях – тобто легітимізація в суспільній свідомості претензій регіонів на правосуб'єктність щодо тих політичних інтересів, які суперечать загальнонаціональним [212].

На сьогодні існує тенденція делегування значної частини владних повноважень субнаціональним регіонам і регіонам, які виникли внаслідок транскордонного співробітництва. Її визначено як особливий тип дипломатії – *парадипломатію*. Своєчасне виникнення та ефективна діяльність парадипломатії, що з'явилась разом із процесами регіоналізації, та їх безпосередній взаємозв'язок можна трактувати як відповідь на процеси інституалізації, глобалізації і регіоналізації, а самі процеси регіоналізації слід вважати чинником появи парадипломатії. Також варто зазначити, що парадипломатія використовує інструментарій, який не має суттєвих відмінностей від інструментарію класичної дипломатії. Основні підходи та механізми діяльності акторів парадипломатії, спрямовані на мобілізацію регіональних ресурсів, цілком себе виправдовують і сприяють реалізації ініціатив, покликаних забезпечити інтереси регіонів та їхніх громадян у сфері зовнішніх відносин [41, с. 126].

Отже, використання потенціалу ТКС загалом й євро регіонів зокрема, надає можливість регіонам України та РП ефективно співпрацювати у гуманітарній сфері. Проте залишається багато невирішених проблем і питань через відсутність чіткого розуміння ролі й забезпечення умов функціонування євро регіонів, що спонукає створювати та запроваджувати нові форми ТКС, діяльність яких би

приносила очікувані результати. Відповідно розширюються бачення й можливості єврорегіональної співпраці як взаємодії в рамках інституціолізованих структур транскордонного співробітництва [273, с. 7].

Загалом співробітництво, як форма міжнародних відносин, передбачає регулярну координацію учасниками міжнародного процесу власних дій на основі взаєморозуміння й взаємодовіри з метою створення сприятливих умов для розвитку кожної держави, реалізації як інтересів окремих держав, так і досягнення спільних цілей. Європейський вибір України полягає у формуванні нової філософії й нової стратегії розвитку транскордонної співпраці України з сусідніми державами, що базуються на європейських принципах добросусідства і миролюбної зовнішньої політики, у створенні надійних механізмів політичної стабільності, демократії і безпеки, всебічному входженню правової системи нашої держави до європейського правового простору, її адаптації до європейських правових стандартів.

3.2. Оновлення міграційної та візової політики

Сучасний Європейський Союз являє собою унікальний приклад співтовариства, що стрімко рухається від економічної інтеграції до політичної та соціокультурної. Окреме місце в цих процесах займає феномен міграційної присутності, який у перспективі може радикальним чином змінити ціннісні орієнтації європейського населення. На справедливе твердження вітчизняних політологів, євроінтеграційні кроки України у формуванні внутрішньої і зовнішньої міграційної політики, «вимагають відповідального усвідомлення важливих наслідків цього процесу» [15, с. 139]. Як зазначає В. Горбатенко, міграційна політика є однією з найбільш суперечливих і політизованих, оскільки міграційні процеси в сучасних умовах є потужним дестабілізуючим чинником. За ступенем соціальної деструкції «проблему міграції можна поставити на одне з чільних місць у ряду глобальних проблем сучасності,

зважаючи на ...катастрофічне поширення явища нелегальної міграції» [43, с. 23]. С. Андрющенко та М. Белесков називають міграційну кризу, спричинену ескалацією громадянської війни в Сирії, «одним із трьох кризових явищ міжнародних відносин у європейському просторі у 2015 р.» [3, с. 16].

Феномен міграції є відображенням і реакцією на складні економічні, соціокультурні й політичні процеси, що відбуваються всередині країни, у двосторонніх, багатосторонніх міждержавних взаєминах і світі загалом. Поняття «міграційна політика» є складним і таким, що потребує певних уточнень й коментарів. Якщо раніше можна було чітко виділити два підходи: так зване вузьке розуміння міграції – «переселення на нове місце проживання» і широке розуміння міграції, що охоплює «всі територіальні переміщення», то сьогодні вчені приходять до висновку, що термін «міграція» все більше «набуває якогось універсального збірного характеру, під яким автори, що його використовують, розуміють іноді зовсім різні категорії, пов'язані з територіальним переміщенням на різних його стадіях», зазначає вітчизняний політолог Б. Юськів [366, с. 143]. Відповідно, науковий аналіз передбачає чіткості й розуміння про яку власне міграцію йдеться – трудову, сезонну, тимчасову або постійну, добровільну або вимушену, легальну або нелегальну тощо. Загалом, міграційну політику можна трактувати як цілеспрямовану діяльність держави, пов'язану з регулюванням і контролюванням міграційних процесів, а також сукупність засобів для її реалізації і досягнення.

Унаслідок докорінних політичних перетворень на теренах колишнього СРСР і проголошення незалежності України набули нового змісту й зазнали суттєвих змін спрямованість міграційних процесів. Українська держава, перебуваючи внаслідок свого геополітичного становища на перетині різнопланових міграційних потоків, мала розробляти власне міграційне законодавство з врахуванням нових політичних реалій. Першим із законодавчих актів, що безпосередньо торкалися питань міграції, був прийнятий Закон «Про громадянство України» (1991). Для визначення належності до громадянства держави законом встановлено так званий

«нульовий варіант», згідно з яким громадянами України було визнано усіх осіб, які на момент набрання чинності закону (13 листопада 1991 р.) проживали на її території і не заперечували набуття громадянства України.

Довгий час в Україні не існувало єдиного державного інституту, який би відповідав за справи міграцій, а відповідальність за міграційну політику в державі була розпорошена між кількома органами влади. У червні 1994 р. Кабінет Міністрів прийняв Постанову «Про створення органів міграційної служби в Україні», за якою органи міграційної служби створювалися в кожній області, а також містах Києві та Севастополі, збільшувалась також чисельність центрального апарату Департаменту міграції у структурі міністерства [265]. Зазначена постанова була чинною до прийняття наступної Постанови КМУ «Про утворення органів міграційної служби в Автономній Республіці Крим, областях, мм. Києві та Севастополі» (2004). Відповідно до Постанови, в структурі Державного комітету у справах національностей та міграції з 1 січня 2005 р. утворювалися територіальні органи комітету – управління (відділи) міграційної служби [271].

Державна міграційна служба України (ДМС) утворена відповідно до Указу Президента України від 9 грудня 2010 р. «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ через Міністра внутрішніх справ України. Її діяльність регламентовано відповідним положенням КМУ. Основними завданнями ДМС України є реалізація державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів. У серпні 2014 р., Постановою Кабміну затверджено нове Положення про Державну міграційну службу України [222].

Для впорядкування міграційних потоків на українсько-польському кордоні у травні 1992 р. ухвалено Угоду між урядами України й Польщі про пункти пропуску через державний кордон. Подальша міждержавна співпраця на

українсько-польському кордоні вимагала зміцнення її нормативної бази, що й було зроблено наприкінці 1994 р. – укладено Угоду між урядом України і польським урядом про співробітництво і взаємодопомогу у митних справах.

Зважаючи на значне збільшення кількості суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, обмінів і контактів у гуманітарній сфері, йшов пошук запровадження процедур і механізмів, які б пришвидшили проходження пасажиропотоків й автомобілів. Так, на автомобільному пункті пропуску «Устилуг», уперше на кордоні з РП, згідно з наказом Державної митної служби в Україні в квітні 1997 р. у вигляді експерименту впроваджено спільний українсько-польський митний і прикордонний контроль. Така взаємодія слугувала інтересам обох держав, покращенню добросусідських відносин Волинської області й Замостського воєводства РП. Перевагою нововведення стало підвищення пропускної спроможності пункту «Устилуг» зі 1000 до 1500 автомобілів за добу [34, с. 552].

У подальшому процес зміцнення нормативно-правової бази міграції населення через українсько-польський кордон продовжувався. У червні 2001 р. укладено Угоду між КМУ й урядом РП про співробітництво під час здійснення контролю осіб, товарів і транспортних засобів, які перетинають українсько-польський Державний кордон. Через вісім років, у листопаді 2009 р. підписано новий документ – Угоду між урядом Республіки Польща і Кабміном України про внесення змін до Угоди про співробітництво під час здійснення контролю осіб, товарів і транспортних засобів, які перетинають польсько-український Державний кордон, підписаної в м. Київ 25 червня 2001 р.

Наприкінці липня 2003 р. підписано Угоду між КМУ й урядом РП про умови поїздок громадян. На розвиток положень зазначеної угоди та покращення умов перетину кордону громадянами обох країн, у листопаді 2007 р. підписано Протокол між КМУ та Урядом РП про внесення змін до Угоди про умови поїздок громадян, підписаної в м. Київ 30 липня 2003 р. та ін.

Однією із проблем, що заважали розвитку інтенсифікації контактів українців і поляків, є низька пропускна здатність існуючих на спільному

кордоні пунктів пропуску та автомобільних переходів. На середину 2006 р. на 80–90 км спільного кордону припадав лише один автомобільний перехід. Натомість польсько-німецький кордон мав у 4–5 разів переходів більше. Відповідно існуючі пункти пропуску на українсько-польському кордоні працювали із значним перевантаженням, а їх інфраструктура лише частково відповідала встановленими нормативам [24].

Інтенсифікації міграційних потоків сприяв розвиток транскордонного співробітництва між РП й Україною. Свідченням цього стало підписання Угоди про правила місцевого прикордонного руху 2008 р., яка почала практично діяти з липня 2009 р., та запровадження карти поляка і посвідчення закордонного українця. Угода між КМУ й урядом РП про правила місцевого прикордонного руху від 2008 р. надає право на регулярний перетин українсько-польського кордону жителям прикордонної зони з метою перебування в прикордонній зоні іншої договірної сторони із суспільних, культурних або сімейних причин та з обґрунтованих економічних причин, які відповідно до національного законодавства держави іншої договірної сторони не визнаються діяльністю, що приносить прибуток (ч.1, ст. 2) [316]. Прикордонною зоною відповідно до угоди визначена територія двох держав – України та Польщі, яка становить 30 км. Жителі прикордонної зони – це особи, які постійно проживають у ній не менше трьох років, що підтверджується відповідним документом (ч. 1, ст. 2). Положення цієї угоди поширювалися також на подружжя, неповнолітніх і повнолітніх дітей, у тому числі й усиновлених, які залишаються на утриманні осіб, визначених у відповідних пунктах цього документа (ч. 2, ст. 2).

Відповідно до положень двосторонньої угоди з Польщею дозвіл надавал право його власнику перебувати в прикордонній зоні до 60 днів кожного разу з дати перетину кордону, але загалом не більше 90 днів упродовж кожних шести місяців з дати першого перетину кордону (ст. 4). Інституалізація угоди відбулася шляхом створення Спільного комітету експертів, до компетенції якого відносилось: а) моніторинг угоди; б) вирішення спірних питань, які виникають у ході тлумачення або застосування положень цієї угоди. Комітет

мав збиратися на засідання у випадку необхідності на запит однієї із договірних сторін, однак принаймні один раз на рік (ст. 16). Унаслідок переговорів було досягнуто домовленості, що збір за дозвіл у розмірі 20 євро не стягуватиметься з інвалідів, пенсіонерів та дітей до 18 років.

Органічним доповненням до угоди стало прийняття у грудні 2008 р. Протоколу між КМУ й урядом РП про внесення змін до Угоди про правила місцевого прикордонного руху, підписаної у Києві 28 березня 2008 р., де визначено українські (1107) та польські (1575) населені пункти, жителі яких підпадають під дію угоди [266].

7 вересня 2007 р. польський Сейм ухвалив Закон «Про карту поляка». Цей документ, відповідно до згаданого закону, підтверджує приналежність його власника чи власниці до польського народу поза межами Польщі й має на меті підтримку поляків та їх нащадків на пострадянському просторі. Карта поляка може бути надана особі, яка в момент подачі документів є громадянином однієї з держав колишнього СРСР, або має статус особи без громадянства в одній з цих держав. Умови отримання Карти поляка: 1) знання польської мови, принаймні на базовому рівні, знання й дотримання польських традицій і звичаїв; 2) підписання декларації про приналежність до польського народу; 3) документальне підтвердження, що одна особа у поколінні батьків або дідусів або ж дві особи у поколінні прадідусів були польської національності або були громадянами Польщі. Карта поляка дає можливість безкоштовно отримати візу на довготермінове перебування у РП з можливістю багаторазового перетину кордону Польщі, а також право на легальну працю на території республіки, на заняття підприємницькою діяльністю на тих самих умовах, як і польські громадяни. Власник карти може отримати безкоштовну освіту і подавати прохання про надання спеціальної стипендії. Він також може користуватися у Польщі безплатною медичною допомогою (лише в нещасних випадках), 37-відсотковою знижкою на залізничні квитки, безплатно відвідувати державні музеї, має першочергове право на отримання фінансової підтримки, призначеної на допомогу полякам із-за кордону, з державного бюджету або з бюджетів місцевих органів [107].

Зі свого боку прикладом дбайливого ставлення України до своїх співвітчизників за кордоном є запровадження посвідчення закордонного українця. Порядок оформлення і видачі такого посвідчення регулюється Законом України «Про закордонних українців» (2012); постановами КМУ «Про затвердження Порядку оформлення і видачі посвідчення закордонного українця» та «Про утворення Національної комісії з питань закордонних українців» (2004) [258].

Отримати статус закордонного українця мають право іноземці та особи без громадянства, які мають українське етнічне походження або походження з України, досягли 16-річного віку та не є громадянами України, (ст. 3). Як ідеться в Законі України «Про закордонних українців», «задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців та захист їхніх прав як національних меншин в інших державах є невід'ємною складовою частиною зовнішньополітичної діяльності України» (ст. 10) [242]. Закордонний українець може іммігрувати в Україну для постійного проживання за умови отримання в установленому законом порядку дозволу на імміграцію для постійного проживання поза межами квот на імміграцію (ст. 8). Закордонний українець який перебуває в Україні на законних підставах, користується такими самими правами і свободами, а також несе такі самі обов'язки, як громадянин України, за винятками, встановленими Конституцією, законами України чи міжнародними договорами. Зокрема, закордонним українцям щороку встановлюються квоти прийому до вищих навчальних закладів України в межах обсягів державного замовлення (ст. 9).

Міграційний рух на кордоні між Україною та Польщею у перше десятиліття XXI ст. мав свою специфіку. Як йшлося в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень «Вплив міграційно-візової політики ЄС на розвиток транскордонного співробітництва України та Польщі» (2009 р.), відсутність вітчизняної транскордонної статистики та недооцінка органами державного управління транскордонного співробітництва як інструменту регіонального розвитку спричинили хибне уявлення про те, що домінантними і пріоритетними сферами розвитку ТКС є культура та туризм. Однак практика показала, що громадяни Польщі й України здійснювали перетин кордону

передусім з метою закупівлі споживчих товарів (92,6 % поляків і 81,3 % українців). Перебуваючи за кордоном, один громадянин України в середньому витрачав 573 злотих, а громадянин Польщі – 145 злотих (у чотири рази менше). Варто зауважити, що видатки українських громадян у Польщі були значними відносно до імпорту з Польщі (9,4 % в середньому за перший квартал 2008 р. і 18,3 % в середньому за 1 квартал 2009 р.). Значно вищою була й частота перетину кордону українцями, ніж поляками: в структурі громадян України, що перетнули українсько-польський кордон, 62,1 % припадало на осіб, які робили це кілька разів на тиждень, для громадян Польщі цей показник становив 42,0 %. Причому, 50,3 % українців, що перетнули українсько-польський кордон, проживали у 30-кілометровій прикордонній зоні – в межах території малого прикордонного руху. Висока вартість шенгенських віз (35 євро) і жорстка система в'їзду до Польщі призводили до скорочення українсько-польської транскордонної міграції. Іншою проблемою стало те, що кількість виданих польськими консульськими установами українським громадянам віз у 2008 р. зменшилась більш, ніж удвічі, порівняно з 2007 р. [84]. Отже, нагальною потребою ставало отримання Україною безвізового режиму з країнами ЄС.

У ході Паризького саміту «Україна–ЄС» (2008) сторони вирішили започаткувати візовий діалог з метою розробки відповідних умов запровадження безвізового режиму між ЄС та Україною у довгостроковій перспективі. Празький саміт Східного партнерства (2009) підтвердив довгострокову мету ЄС щодо повної лібералізації візового режиму для окремих країн-партнерів в індивідуальному порядку, за умов дотримання вимог впорядкованого та безпечного руху осіб. План дій із лібералізації візового режиму, що було схвалено на саміті Україна–ЄС у листопаді 2010 р. у Брюсселі, передбачав реалізацію чотирьох блоків питань: безпека документів, включаючи біометрику; нелегальна імміграція, включаючи реадмісію; громадський порядок та безпека; зовнішні зносини та фундаментальні права [11].

На шляху до отримання безвізового режиму з ЄС Україна здійснила низку кроків щодо приведення власного міграційного законодавства й інституційної структури до європейських вимог. Першим вагомим кроком до лібералізації

візової політики ЄС щодо громадян України стало укладення угоди про спрощення оформлення віз. Наслідком конструктивного діалогу зі спрощення візового режиму між Україною та ЄС, в межах Плану дій «Україна–ЄС», стало послаблення візового режиму для громадян Євросоюзу. Так, з 1 травня 2005 р. громадян ЄС звільнено від вимог щодо оформлення віз для в'їзду в Україну на період, що не перевищує 90 днів, або під час транзитного проїзду через територію України.

У січні 2008 р. підписано Угоду між Україною і ЄС про спрощення оформлення віз, де викладено процедуру видання віз для громадян України для короткотермінових поїздок у країни ЄС, «для запланованого перебування не більше 90 днів за період у 180 днів» (ст. 1). Угоду укладено з метою подальшого розвитку дружніх відносин і бажанням полегшити людям контакти до як важливої умови сталого розвитку економічних, гуманітарних, культурних, наукових та інших зв'язків між європейськими народами [319]. Угода приймалася з врахуванням позиції окремих членів ЄС (Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії та Ірландії) й розумінням того, що спрощення візового режиму не мало призвести до нелегальної міграції. Особлива увагу при цьому надано питанням безпеки й реадмісії. Запровадження безвізового режиму для громадян України визнано як довготермінову перспективу. Угоду поширено лише на осіб, які мали українське громадянство і прагнули відвідати країни Шенгенської угоди. Держави, що не входили до ЄС країн Шенгенської зони (Ісландія, Норвегія та Швейцарія), домовилися з Україною, уклавши окремі угоди. Лише українці – власники дипломатичних паспортів – були повністю звільнені від візових вимог.

Інституалізація цієї угоди здійснювалася шляхом створення Спільного комітету експертів для її реалізації. Зазначений комітет, який приймав свій регламент, складався з представників України та Євросоюзу. Європейське Співтовариство, як колективний член, повинно було бути представлене в комітеті Європейською Комісією, із залученням допомоги експертів держав-членів. Комітет, зокрема, мав такі завдання: а) моніторингу імплементації угоди;

б) підготовки пропозицій стосовно внесення змін або доповнень до угоди;
в) урегулювання спірних питань, які виникали у ході тлумачення або застосування положень цієї угоди. Комітет мав збиратися на засідання у випадку необхідності на запит однієї зі сторін, але принаймні раз на рік (ст. 12).

Початок другого десятиліття XXI ст. позначено новаціями у візовій політиці України та РП. У червні 2012 р. підписано Угоду між КМУ й урядом РП про скасування оплати за видачу національних віз. Наприкінці 2014 р. прийнято оновлену версію Угоди між РП та Україною про правила місцевого прикордонного руху, яка набула чинності у вересні 2015 р. Згідно з документом, жителі прикордонної зони можуть отримати дозволи на спрощений перетин кордону з правом перебувати у прикордонній зоні іншої держави до 90 днів (кожного разу від дати перетину кордону). Збір за прийом і розгляд першої заяви становитиме 20 євро, усі наступні дозволи видаватимуться безкоштовно. Перший дозвіл видається жителеві прикордонної зони з терміном дії на два роки, але не на довше, ніж на період дійсності проїзного документа (ч. 4, ст. 5). Чергові дозволи видаються з терміном дії на п'ять років, але на строк не довший, ніж період дії проїзного документа (ч. 5, ст. 5). У додатку до угоди наводиться новий перелік населених пунктів у РП та Україні, що підпадають під дію зазначеної угоди: з боку Польщі – 1822, з боку України – 1545 [317]. Вочевидь спостерігається динаміка збільшення населених пунктів та їх жителів, щодо користування пільгами прикордонного руху.

У документі зазначено компетентні органи, уповноважені приймати заяви про оформлення дозволів на перетин кордону в рамках місцевого прикордонного руху та видавати дозволи на перетин кордону. Для жителів прикордонної зони на території Польщі це Генеральне консульство України в м. Люблін. Для жителів прикордонної зони на території України – генеральні консульства РП у містах Львів і Луцьк.

Доступний і зручний перетин кордону суб'єктами та учасниками транскордонного співробітництва значною мірою залежить і від розвитку прикордонної інфраструктури. Проте існуюча мережа автомобільних пунктів

пропуску не відповідає європейським стандартам. Згідно з практикою країн ЄС, відстань між пунктами пропуску має становити 20–30 км. Із українського боку ця відстань коливається в межах 13–249 км [273, с. 15].

Контакти між польським та українським суспільствами значно активізувалися за останні роки, особливо якщо враховувати зростання кількості українських трудових мігрантів (за оцінками польського Національного банку у 2015 р., мінімум 500 тис. українців одночасно перебувало у Польщі) й студентів (більше ніж 30 тис.). Тенденція вказує на те, що такий стан справ у найближчі роки збережеться. Фактично, нова українська діаспора стає першою «помітною меншиною» у досі практично моноетнічній Польщі [60, с. 10].

Дослідження характеру прикордонної торгівлі в межах українсько-польського транскордонного регіону з погляду реалізації потенціалу транскордонної конвергенції, показує, що має місце процес поглиблення диспропорцій в економічній активності жителів українських і польських прикордонних регіонів. Так, у 2015 р., порівняно з 2010 р. (перший рік після укладення угоди про малий прикордонний рух між Україною та Польщею), кількість перетинів українсько-польського кордону громадянами Польщі зменшилась удвічі: з 4,1 млн до 2,1 млн. Натомість українці почали їздити до Польщі більш ніж у два рази частіше: 20,2 млн проти 8,8 млн. При цьому частка учасників малого прикордонного руху в кількості перетинів українсько-польського кордону зросла на 12 % (з 40 % до 52 %).

Дивергентні процеси спостерігалися і в обсягах витрат українських і польських учасників транскордонного співробітництва. Так, якщо протягом 2010–2015 рр. витрати українців у Польщі зросли майже у три рази (з 2,3 млрд злотих до 6,6 млрд злотих), а в українських учасників малого прикордонного руху – у понад 4 рази (з 0,7 млрд злотих до 2,9 млрд злотих), то поляки, які перетинали державний кордон з Україною, за це самий проміжок часу стали витрачати протягом одного року на третину менше (0,2 млрд злотих замість 0,3 млрд злотих). Зменшилося й співвідношення середніх витрат поляка в Україні до середніх витрат українця в РП: з 30,7% у 2010 р. до 28,7 % у 2015 р. Це

співвідношення ще більше змінилося порівняно з витратами українських учасників малого прикордонного руху в Польщі: з 40,3 % у 2010 р. до 37,4 % [115, с. 67–68].

Зокрема, з 1 січня 2019 р. пішохідний перетин у пункті пропуску «Угринів-Долгобичув» на українсько-польському кордоні закритися. Таким було рішення польської сторони. Тепер через цей пункт пропуску пропускають лише автотранспорт, як було заплановано при його будівництві. Із 1 липня 2015 р. у пункті пропуску «Угринів-Долгобичув» розпочали тимчасовий експеримент: смугу руху для автобусів віддали для пішого переходу й руху на велосипедах. Таке рішення було спричинене тим, що через цей пункт пропуску на українсько-польському кордоні був дуже малий рух автобусів. Оскільки там зросла кількість автотранспорту, тому вирішено, що піший перехід буде припинено, бо не створено для цього інфраструктури. До того ж, митники і прикордонники мають обслуговувати автотранспорт, для якого і є призначений пункт пропуску. Упродовж доби, за даними прикордонників, пішим переходом у пункті пропуску «Угринів-Долгобичув» користувалися до 120 людей [228].

Польський експерт з українсько-польських відносин К. Пелчинська-Наленч наголошує на злободенності проблеми польсько-українського кордону, яка мусить стати пріоритетом у відносинах двох держав. Вона пояснює: «Питання кордону визнають якоюсь другорядною темою, а це центральна тема, це те, що між нами, щось, що де-факто відділяє Євросоюз від найбільшого сусіда. Цей кордон є анахронізмом, бо замість того, щоб бути сучасною лінією перетину, він є місцем, яке передусім служить прикордонній торгівлі. Це патологія. І це потрібно змінити» [281].

Роль людського та соціального капіталу прикордонних територій сусідніх держав у розвитку конвергенції у межах транскордонних регіонів є вагомим. У свою чергу процеси конвергенції достатньо сильно впливають на європейські національні ринки праці: з одного боку, вони значно пришвидшують рух робочої сили в середині транскордонного регіону, а з іншого – призводять до уніфікації регулюючих заходів на ринку праці та політики зайнятості [127]. Зокрема, за

результатами дослідження веб-сайту *rabota.ua* у 2017 р., 41 % українців запевнили, що готові поїхати в ЄС щоб знайти кращу роботу, 31 % учасників опитування хотіли б отримати за кордоном новий досвід у роботі, та найменша кількість – 28 % українців вважає, що в Україні теж є можливість реалізувати себе [363, с. 51].

Резюмуючи вищесказане, можна зробити висновок про те, що країни Європейської Співдружності докладали певних зусиль для створення оптимальних умов громадянам, які живуть у прикордонних територіях. Найбільш цікавими для України елементами польського досвіду в галузі міграційної політики необхідно вважати досвід міжвідомчої координації, раціональний підхід до боротьби з нелегальною міграцією, налагодження ефективної співпраці між державою та неурядовими організаціями.

Через специфіку свого географічного положення Україна буде й надалі залишатися однією із головних транзитних країн для незаконних мігрантів до ЄС. Економічне зростання, наближення рівня заробітних плат до наявних у Європейському Союзі й РФ, а також демографічний спад, імовірно, послаблять інтенсивність еміграції з України. Зазначені чинники, очевидно, зроблять нашу країну більш привабливою для призначення легальних і нелегальних трудових мігрантів із країн СНД та Азії.

Україна й РП зіштовхнулися зі схожими викликами в царині міграції: поляки, як і українці, масово виїжджають на заробітки за кордон, українська та польська території стали частиною шляху одного з потужних міжнародних потоків нелегальної міграції, а Польща, як і Україна, поступово перетворюється на кінцевий пункт міграцій вихідців із віддалених країн «третього світу». Із огляду на це, польський досвід формування міграційної політики може бути запозичений в Україні. Безперечно існує необхідність його вивчення та успішного втілення окремих елементів і принципових підходів. Найважливішими з них є такі: врахування «мінусів» відсутності комплексного підходу до вирішення проблем міграції; ухвалення рішень на підставі неупередженого аналізу поточної ситуації й з врахуванням прогнозів її розвитку; ефективна внутрішньовідомча логістика та

координація зусиль між відомствами; відмова від пріоритетності силових рішень; співпраця з неурядовими організаціями й аналітичними центрами, широке обговорення суспільних проблем у міграційній сфері [214, с. 105].

За спостереженням експертів, із України до РП у найближчі 2–3 роки виїде на роботу понад 1 млн українців. І на це є низка причин. Перша полягає в тому, що Польща досі має найменшу частку іноземних працівників серед усіх країн Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) – 0,3 % (у середньому по ОЕСР – 12 %). Друга причина – у країні збільшується кількість населення похилого віку. У 2014 р. воно перевищило 8 млн (22 % населення), значна його частина потребує догляду (і отримує дотації на це). Третя причина полягає в тому, що залучення українських мігрантів є стратегічною метою РП. За даними Центру східних досліджень (*Ośrodek Studiów Wschodnich*), понад 85 % польських експертів із міграційної політики вважають скасування візового режиму з Україною національним інтересом. Четверта причина – у 2012 р. уряд РП ухвалив програмний документ «Міграційна політика Польщі – сучасний стан і дії», в якому фактично прописано пільгові умови для залучення трьох груп мігрантів: 1) іноземців польського походження; 2) студентів; 3) приватних підприємців [15, с. 407–408].

Прямі контакти між людьми і зокрема міграція між Україною й РП мають асиметричний та кластерний характер: немає аналогічного за розмахом руху поляків до України. Українські мігранти в Польщі представляють лише обмежену частину українського суспільства. Тому варто також звернути увагу на розвиток стосунків між тими частинами суспільств, які не захопила міграційна хвиля: посилення взаємного туризму, громадянські освітні програми, взаємопроникнення медійного контенту тощо. Дуже важливо, щоб рух відбувався в обидві сторони, а не лише з України до Польщі. Відповідно потрібно ініціювати більше спільних заходів саме на українській території (з особливим акцентом на участь польської молоді) [60, с. 11].

Українсько-польські відносини загалом і міграційна політика, зокрема, вийшли на принципово інший рівень співпраці завдяки отриманню Україною

безвізового режиму з ЄС. У цьому контексті науковий інтерес викликає відношення українців до ідеї впровадження безвізового режиму з ЄС, який однозначно полегшував проблему перетину українсько-польського кордону. За результатами соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова у вересні 2016 р., відповідаючи на запитання: «Наскільки для Вас важливим є запровадження безвізового режиму з країнами ЄС?», 19,2 % респондентів дали відповідь «дуже важливим», 25,7 % – «скоріше важливим», 22,3 % – «мало важливим» і 26,7 % – «не важливим зовсім». Якщо у Західному і Центральному регіонах більшість опитаних вважають запровадження безвізового режиму з країнами ЄС дуже або скоріше важливим, то на Півдні, Сході і Донбасі – мало або зовсім не важливим. Зацікавленість у запровадженні безвізового режиму тим вища, чим молодші респонденти. Серед тих, кому від 18 до 29 років, 61,2 % відповіли, що для них це дуже або скоріше важливо, тоді як серед тих, кому 60 і більше років – лише 17,5 % [341].

Завершенням підготовчого етапу щодо встановлення безвізового режиму між Україною та ЄС стало ухвалення рішення Комітету постійних представників країн-членів ЄС (*COREPER*) від 17 листопада 2016 р. про те, що українська сторона виконала усі критерії візової лібералізації та Євросоюз має формальні підстави схвалити так званий «механізм призупинення безвізу». 7 грудня 2016 р. керівництвом інституцій ЄС прийнято рішення про спільне бачення його реалізації. Згодом дану ініціативу схвалили послы держав-членів ЄС, а 8 грудня її підтримав і профільний комітет Європарламенту [113].

15 грудня 2016 р., за результатами Брюсельського саміту Україна–ЄС (2016), прийнято рішення, яке підтверджує виконання Україною критеріїв візової лібералізації. Його підписали усі глави держав-членів ЄС. Наступним кроком стало схвалення механізму призупинення безвізового режиму до третіх країн Європейським парламентом 14 лютого 2017 р. [70]. Подальша процедура передбачала схвалення даного механізму державами-членами ЄС. 28 лютого 2017 р. представники Ради Євросоюзу й Європейського парламенту уклали домовленість щодо візової лібералізації для громадян України; 2 березня 2017 р.

лібералізацію візового режиму для громадян України погодила Рада Євросоюзу, 9 березня відповідне рішення схвалив Комітет Європарламенту з громадянських свобод, а 6 квітня того ж року за це проголосував і Європейський парламент («За» – 521, «Проти» – 75, 36 – «Утрималися») [71].

Згодом, надання безвізового режиму Україні підтримали Комітет постійних представників, 26 квітня 2017 р., Рада міністрів сільського господарства та рибальства (зазвичай таке рішення ухвалюється Радою міністрів закордонних справ, однак у разі одностайності країн-членів та для прискорення процесу рішення може ухвалюватися непрофільною Радою міністрів) – 11 травня цього самого року. Урочиста церемонія підписання законодавчого акту, яким запроваджувався безвізовий режим між країнами ЄС та Україною, відбулася 17 травня 2017 р. в Європарламенті. 22 травня того самого року документ було опубліковано в офіційному віснику ЄС [409].

Датою вступу безвізового режиму з Європейським Союзом в силу є 11 червня 2017 р., через 20 днів після публікації (відповідно до попередніх домовленостей між Європарламентом, Єврокомісією та Радою ЄС 28 лютого 2017 р.). 26 травня 2017 р. прийнято Указ Президента України «Про заходи, пов'язані із запровадженням Європейським Союзом безвізового режиму для громадян України». У ньому містилися розпорядження щодо створення усіх необхідних умов реалізації попередньо узгоджених домовленостей між Україною та ЄС із приводу впровадження безвізового режиму [248].

Отже, із отриманням Україною безвізового режиму з ЄС міграційні процеси в Україні набули великих масштабів. Їх позитивними аспектами є свобода особистості у виборі власних стратегій переміщень, руйнування всіляких заборон на в'їзд та виїзд з країн перебування, наявна можливість до пошуку заробітку і кращого облаштування свого життя загалом. Головний урок українсько-польської співпраці у сфері формування міграційної політики полягає в тому, що засади подібної політики мають базуватися на раціональному підході до вирішення конкретних проблем, гнучкості й оперативності в ухваленні управлінських

рішень, широкому залученні громадськості до обговорення нагальних проблем, пов'язаних із міграцією.

Немає сумніву, що міграційна політика сама собою не була пріоритетом внутрішньої політики України. Управління міграційними процесами завжди підштовхувалося ззовні, під тиском або Євросоюзу або міжнародних ініціатив. Вітчизняний уряд реагував на цей тиск досить рефлекторно. На початку української незалежності найбільшим міграційним тиском була репатріація кримських татар, згодом достатньо серйозно постало питання нелегальної транзитної міграції, сьогодні – питання міграції українських громадян за кордон. На міграцію в Україні, як правило, звертають увагу не у зв'язку з її масштабами та наслідками, а в контексті далеких від міграції подій. Наприклад, під час виборів, коли йдеться про голоси громадян, що перебувають за кордоном, або під час прийняття державного бюджету, намагаючись зменшити його дефіцит завдяки оподаткуванню заробітків трудових мігрантів. Часто міграція використовується в політичній та міжвідомчій боротьбі за вплив, повноваження, або як аргумент для отримання міжнародної допомоги [367, с. 71–72].

Загроза суспільній безпеці країнам ЄС пов'язана, зокрема, з припливом мігрантів з колишнього СРСР і Балканського регіону, а також через можливу імовірність зростання націоналізму. На внутрішню європейську мобільність вплинуло розширення складу Євросоюзу останнього десятиліття, в основному завдяки країнам, які за рівнем життя суттєво поступалися «старим» членам ЄС.

Отже, ЄС становить значний інтерес для України як важливий партнер з обміну населенням і як досвідчений політичний гравець, що здатний вирішувати складні проблеми, пов'язані з численними міграційними потоками. У цьому контексті отримання безвізового режиму України з ЄС вимагає певних змін в її правовій базі, формуванні нових інститутів, пошуку нових орієнтирів і конкурентних переваг для встановлення рівноправного партнерства не лише з Польщею, а й з іншими країнами Європейського Союзу. Водночас, без вирішення проблеми збільшення кількості пунктів перепуску через українсько-польський кордон (а не потужності існуючих) надзвичайно важко очікувати якісних змін у

гуманітарній сфері, підвищення обсягів туристичних потоків, і, відповідно, використання туристичної інфраструктури, створенні інноваційних форм транскордонного співробітництва, у т. ч. транскордонних кластерів чи партнерства тощо. Лише підвищення інтенсивності зв'язків у транскордонному просторі дозволить забезпечити ефективне використання потенціалу регіонального розвитку, отримати нові конкурентні переваги і, тим самим, підвищити конкурентоспроможність прикордонних й транскордонного регіонів, а відтак – зменшити ризики впливу ресурсів з країни.

3.3. Напрями, форми та механізми вдосконалення відносин у галузях освіти, науки та міжкультурного діалогу

Важливою сферою гуманітарних відносин між країнами є поширення освітнього, наукового та міжкультурного діалогу, наповнення його новими формами та механізмами взаємодії. Гуманітарна складова співробітництва, за влучним висловом політологів, «стала наріжним напрямом і ядром українсько-польської співпраці», а стратегічний характер відносин України й РП «заклав підвалини системної, стійкої та стабільної політики в культурно-гуманітарній сфері» [105, с. 286]. Особливого значення ця співпраця набуває у контексті євроінтеграційного спрямування політичних курсів обох держав.

Як зазначено у документі – Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу (1998), «культурно-освітня і науково-технічна інтеграція займають особливе місце, зумовлене потенційною можливістю досягти вагомих успіхів у інтеграційному процесі саме на цих напрямках». Вони охоплюють галузі середньої і вищої освіти, перепідготовку кадрів, науку, культуру, мистецтво, технічну і технологічну сфери. Інтеграційний процес на відповідних напрямках полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків в ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні

європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього й науково-технічного середовища [299].

У 1992–1993 рр. відбувалися «відкриття» України польською політичною елітою, підписання перших історичних документів про двостороннє співробітництво в гуманітарній сфері й вивчення потенціалів держав-партнерів. Перспективний розвиток українсько-польської культурної співпраці документально започатковано Попередньою угодою між урядами України й РП з питань культурної та наукової взаємодії (1992 р.). На початку 1990-х рр. з польського боку визначено головні напрями і форми співпраці у сфері культури. Так, у документі «Польсько-українське культурне співробітництво», основними напрямками міжкультурних взаємин визначено такі: проведення Днів польської культури в Україні та Днів української культури в РП; організація фестивалів кіно, музики, літератури; проведення днів драматургії; співпраця у галузі театру, естрадного мистецтва; презентація книг, тощо [303, с. 328–329].

Відповідно до Договору між урядами України й РП про співробітництво в сфері науки і технологій, підписаного у січні 1993 р., взаємовідносини мають розвиватися за такими напрямками: а) виконання спільних проєктів і дослідницько-конструкторських розробок, обмін їх результатами, а також обмін ученими та фахівцями; б) проведення спільних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, виставок та інших заходів, а також організація курсів; в) обмін науковою, науково-технічною інформацією і документацією; г) спільне використання науково-дослідних приладів та наукового обладнання; д) створення спільних науково-технічних центрів та творчих колективів [64].

У другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр. підписано низку нормативно-правових актів, які визначали подальшу українсько-польську співпрацю в галузі культури, освіти, науки та гуманітарної взаємодії. Серед них: Угода між урядами України і РП про співробітництво у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей (1996); Угода між Державним комітетом України з фізичної

культури і спорту та Державною адміністрацією у справах фізичної культури і туризму РП про співробітництво та обміни в галузі фізичної культури і спорту (1996); Угода між урядами України і РП про співробітництво в галузі культури, науки і освіти (1997); Угода про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти РП (2001); Угода між КМУ та урядом РП про співробітництво в галузі туризму (2005); Угода про співробітництво між Державним комітетом архівів України і Генеральною Дирекцією державних архівів РП в галузі архівної справи (2008); Протокол про співробітництво між Міністерством культури і туризму України та Міністерством культури та народної спадщини РП на 2009–2012 рр. (2009); Протокол про співробітництво між Міністерством культури і туризму України та Міністром культури і національної спадщини РП на 2010–2013 рр. та ін. Наприкінці 2014 р. укладено новий документ – Угоду між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти РП про співробітництво в галузі освіти, яка набула чинності з початку 2015 р. і яка розвинула попередні домовленості у галузі освіти [327].

В Угоді про співробітництво в галузі культури, науки і освіти (1997 р.), яка передбачає довгострокову перспективу співпраці, визначено основні напрями розвитку взаємного співробітництва у зазначених галузях, а саме: встановлення безпосередніх контактів між установами та організаціями культури, творчими спілками обох країн та фондами; сприяння розвитку двостороннього культурного співробітництва та обмінів на взаємовигідній основі; створення сприятливих умов для ширшого доступу до наукової літератури і періодичних видань через відкриття польської книгарні в Києві та української в Польщі; налагодження відносин у кінематографії; поглиблення співробітництва між академіями наук, науково-дослідними установами, вищими закладами освіти, вченими; сприяння в створенні необхідних умов для наукової співпраці; створення сприятливих умов для вивчення української мови, літератури і українознавства у вищих закладах освіти РП та польської мови, літератури і полоністики у вищих закладах освіти України; забезпечення прав української національної меншини у Польщі та польської національної меншини в Україні;

обопільне сприяння у створенні культурних центрів; визнання культурних цінностей та забезпечення умов збереження культурної спадщини тощо [321].

Наступним кроком на шляху розширення українсько-польського співробітництва у царині науки стало підписання протоколу щодо заснування Представництва Польської академії наук при НАН України у Києві та Представництва НАН України у Варшаві при Польській академії наук, який було підписано у листопаді 1999 р. Головним завданням цих представництв стала підтримка та популяризація української науки в РП та польської науки в Україні, надання допомоги в устанавленні зав'язків між науково-дослідними установами, окремими вченими тощо [303, с. 340].

Одним із пріоритетних напрямів державної освітньої політики визначено інтеграцію вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів, що потребує сьогодні удосконалення системи освіти на усіх рівнях. Тенденції глобалізації сучасного суспільства висувають перед освітою завдання підготовки молодих людей до життя в умовах багатонаціонального полікультурного простору, вмінь спілкуватися та співпрацювати з людьми різних національностей і культур. Прагнення до вивчення іноземних мов серед української молоді підтверджують і результати соціологічних досліджень, що проведені Київським науково-освітнім центром. Так, стимулом до вивчення іноземних мов 51 % опитаних називають кар'єрне зростання, 23 % – навчання та стажування за кордоном, 12 % роблять це для того, щоб зробити свій відпочинок більш комфортним, 7 % збираються в ділові закордонні подорожі, 4 % навчаються для участі в міжнародних конференціях, 3 % – працюють з іноземними партнерами. Вочевидь відповіді пов'язані переважно з роботою і просуванням кар'єрними сходами [126, с. 647].

В Україні та РП першорядну увагу приділено поширенню знань та вивченню української і польської мов. У Польщі успішно розвивається україністика в провідних університетах країни. Тут є кафедри, які мають свою багату історію та великий доробок у цій галузі. Серед них: кафедри у Варшавському,

Ягеллонському, Люблінському університетам, а також у Познані, Вроцлаві, у Вармінсько-Мазурському університеті в Ольштині тощо.

Значну роботу з вивчення польської мови проводять в Україні. У Київському, Львівському, Східноєвропейському (м. Луцьк) національних університетах, Дрогобицькому педагогічному університеті здійснюється підготовка викладачів і вчителів польської мови і літератури. Ці предмети вивчаються й у декількох школах з польською мовою навчання. У багатьох гімназіях і ліцеях нашої держави польська мова викладається як іноземна і користується великою популярністю. До того ж у багатьох українських містах відкрито курси з вивчення польської мови. У 2016/2017 н. р. у загальноосвітніх навчальних закладах в Україні польською мовою навчалося 1 тис. 785 учнів, вивчали польську мову як предмет 45 тис. 964 учні, в тому числі, як другу – 27 тис. 636 учнів. Водночас в Україні функціонувало два дошкільні навчальні заклади з вихованням польською мовою. Загалом польською мовою у дитсадках виховувалися 137 дітей [149]. Під час засідання комісії Сейму з питань контактів з поляками за кордоном міністр освіти Польщі А. Залевська заявила, що право на освіту польською мовою в Україні не обмежуватиметься. «Ми можемо чесно сказати полякам в Україні, що жоден з їхніх привілеїв, які передбачені двосторонніми договорами, не обмежуватиметься», – заявила міністр. На її думку, польська освіта в Україні є взірцевою [Там само].

Натомість українських шкіл у Польщі лише п'ять. На одного учня, в такому закладі виділяється більше коштів, ніж у звичайній школі. Це дозволяє переселенцям з України легше інтегруватися у польську спільноту та зберегти національну ідентичність. Наприклад, в повітовому містечку Бартошице у школі, що носить ім'я Лесі Українки, навчається 130 дітей. Це дитячий садок і вісім класів початкової школи, яку тут усі називають «українською». Окрім загальних предметів, вивчають польську, англійську, російську як другу іноземну і, звісно, українську мови. Для старших учнів в програмі є курс історії, культури та географії України. Заклад має музейний куточок в українському народному стилі [226].

В Україні реалізовано польсько-українську програму «ОсвітаПоль» для надання підтримки українським учням та студентам у вступі до польських закладів вищої освіти. У 2013 р. відкрито Загальноукраїнський центр вивчення польської мови. Упродовж шести років центр розвинув мережу фахових курсів по всій країні, що у 2019 р. нараховує десять сучасних офісів у найбільших містах України: Вінниці, Дніпрі, Запоріжжі, Івано-Франківську, Києві, Кропивницькому, Кривому Розі, Одесі, Харкові, Херсоні [364].

Однією з оригінальних форм залучення української молоді до вивчення польської мови та культури є організація в Польщі літніх шкіл. Наприклад, у червні 2019 р. реалізовано проект «Діти та молодь без кордонів» – Літня школа польської мови в Польщі, організована Спільною поляків м. Києва в містах Поронино і Клементовиці. Метою проекту є вивчення польської мови, історії, культури Польщі, ознайомлення з польською системою середньої освіти для учнів 1–11 класів українських шкіл – участь в спільних шкільних заняттях та культурних заходах і, загалом, укріплення та розвиток добросусідських відносин між дітьми та молоддю України і Польщі [238].

Для піднесення якості викладання рідної мови для національних меншин відповідно до Угоди між урядами України та РП про співробітництво в галузі культури, науки і освіти (1997 р.) передбачено створення Комісії для задоволення освітніх потреб української меншини в Польщі та польської – в Україні, що має завдання забезпечити представникам української національної меншини, які проживають на території Польщі, та польської національної меншини, які проживають на території України, умови для навчання рідною мовою, вивчення цієї мови, а також національної історії, географії і культури в дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладах, культурно-освітніх центрах, які створені організаціями польської національної меншини в Україні, та дошкільних закладах, школах й освітніх установах в РП тощо [321].

Українська меншина в Польщі є досить чисельною. Вона зосереджена переважно у північних та західних регіонах країни – Західно-поморському, Поморському, Вармінсько-Мазурському, Любуському, Ніжньо-Сілезькому та

Підляському воєводствах. Велике скупчення українців – у південному Підляшші. Слід згадати існування в Перемишлі товариства «Український народний дім», Українського вчительського товариства в Польщі, Спілку українців політв'язнів і репресованих у Польщі тощо. Життя українців у Польщі зосереджується головним чином довкола найбільшої української організації – Об'єднання українців у Польщі, яка діє з 1990 р., а корінням сягає ще 1956-го. Крім того, діють Союз українців Підляшшя, Об'єднання лемків та багато менших громад. Українці в Польщі мають свої друковані органи. Зокрема «Наш вибір», двомісячник «Над Бугом і Нарвою», щорічник «Український альманах», журнал «Рідна мова» та ін. У червні 2016 р. своє 60-ліття відсвяткував тижневик «Наше слово» з додатками «Світанок» і «Криниця», що виходить у Варшаві.

Окремим блоком варто виділити польські громадські організації, які функціонують в Україні і є частиною українського громадянського суспільства. Мережа таких організацій сприяє популяризації польських та європейських цінностей, засвідчує історичний взаємозв'язок між народами, налагоджує відносини українців з поляками, встановлює різноманітні етнокультурні контакти. Серед них: Спілка поляків України, Федерація польських організацій в Україні, Об'єднання поляків «Полонія» (функціонує в Житомирі, Запоріжжі, Кропивницькому, Могилеві-Подільському), Національно-культурне товариство «Згода», Польський інститут у Києві, Спілка поляків Донбасу, Союз поляків «Білий орел» тощо [225; 348].

Значний внесок у розвиток гуманітарних відносин між Україною та Польщею робить Посольство України в РП. Так, відкриття Культурно-інформаційного центру Посольства України в РП 1 грудня 2006 р. значно посилило діяльність у культурно-просвітницькому та інформаційному просторі, позитивно вплинуло на поглиблення зав'язків у галузі культурного співробітництва, сприяло більшому поширенню інформації про Україну в Польщі. До моменту відкриття Культурно-інформаційного центру Посольства України в РП присутність на польському мистецькому просторі української сучасної культури була здебільшого не зовсім систематизованим і координованим явищем

та зніціювалася окремими митцями чи творчими фундаціями. Започаткування роботи Центру дозволило надати системного характеру багатьом ініціативам, вдосконалити їхнє творче наповнення, утвердити в свідомості польського суспільства високоякісне українське мистецтво, яке має підґрунтя та традиції європейської школи, показати Україну як країну з великими можливостями й потенціалом [159, с. 619].

На зміцнення польсько-українських освітніх відносин спрямовано міжнародну діяльність вищих навчальних закладів, зокрема у західних областях України. Великий вплив на розвиток освітніх взаємин має діяльність Львівського національного університету імені Івана Франка, Дрогобицького педагогічного інституту, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та ін. Викладачами цих навчальних закладів досліджуються різні проблеми польсько-українських відносин.

Вагомий внесок у розвиток гуманітарної сфери українсько-польських відносин зроблено спеціалізованими центрами науки й культури, що діють у закладах вищої освіти. Так, у листопаді 2015 р. на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбулося відкриття Центру польського права та підписання Угоди про співробітництво між КНУ та Вищою Школою Права та Адміністрації у Перемишлі за участю ректора КНУ Л. Губерського й Є. Послушного, ректора Вищої Школи Права й Адміністрації, проректора Школи К. Екхарта та заступника голови Апеляційного адміністративного суду Речі Посполитої А. Кеселєвіча. У вересні 2017 р. на юридичному факультеті КНУ відбулося відкриття школи польського права, яку створено у співпраці й за підтримки факультету права й адміністрації Варшавського університету [29].

Ще у 1996 р. в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» засновано Українсько-польський центр науки та культури, який у 2007 р. реорганізовано у Центр польських та європейських студій. У 2008 р. Центр

польських та європейських студій НаУКМА представив університетській і світовій громаді нове приміщення Центру, відремонтоване завдяки підтримці та коштом Посольства РП в Україні. У церемонії взяв участь прем'єр-міністр Польщі Д. Туск. У 2013 р. Центр перейменовано на Центр польських та європейських студій імені Єжи Гедройця [356].

За ініціативою Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України у Львові на правах громадської організації створено Інститут Центрально-Східної Європи. Обидва інститути співпрацювали у вивченні історичного минулого, сучасного політичного становища та перспектив у співпраці країн ЦСЄ. До того ж, Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України розробив концепцію Центру полоністики, де велику увагу приділяють вивченню польської мови, літератури, історії та культури, дослідженню польсько-українських взаємин тощо.

Центри полоністики створено в усіх західних областях України. Така зацікавленість зумовлювалася географічною близькістю з РП, інтенсивними економічними, культурними та родинними зв'язками. Зазначені центри займаються вивченням, дослідженням польської мови, історії та культури. Вони сприяли налагодженню освітніх взаємин з польськими навчальними закладами, українськими центрами культури в Польщі тощо. Із лютого 1997 р. у Львові розпочав свою діяльність науковий центр Польської Академії наук, а у Варшаві – Науковий центр НАН України. Їх створення та діяльність сприяли розширенню творчих контактів обох слов'янських народів [283, с. 449].

У 2007 р. за ініціативи голови чернівецького обласного Товариства польської культури ім. Адама Міцкевича В. Струтинського створено Центр «Східна школа польських студій імені Антона Кохановського». Із польського боку проєкт підтримував директор Студій Східної Європи при Варшавському університеті Я. Маліцький. Діяльність Центру сприяла підписанню Угод про співпрацю між Чернівецьким університетом та Східноєвропейською вищою державною школою у Перемишлі і Лодзьким університетом, поглибленню обмінів між студентськими групами двох країн тощо. Як зазначав посол України в РП, «активізується

розвиток співпраці в освітній сфері на рівні початкових та середніх шкіл, технікумів і вищих навчальних закладів, що дає змогу молоді ще на початку своєї життєвої дороги встановлювати дружні стосунки з однолітками із сусідньої країни і таким чином через призму щирої дружби пізнавати країну та її народ» [172, с. 62].

Із 2008 р. на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки (теперішній Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки) діє Інститут Польщі, у межах якого здійснюється співпраця в галузі науки. Це інформаційно-дослідний інститут, покликаний сприяти українсько-польському співробітництву на міжвузівському, міжрегіональному, міжнаціональному і міждержавному рівнях у всіх сферах суспільного життя. Заснований на факультеті міжнародних відносин з ініціативи Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща, Голови Інституту Центрально-Східної Європи в Любліні (РП) і ректорату університету [99]. Важливе значення науковці СНУ імені Лесі Українки приділяють вивченню проблемних питань історії українсько-польських відносин у ХХ ст. Упродовж 1996–2010 рр. проведено 13 наукових семінарів, присвячених вказаній тематиці, у кожному з яких брали участь по 30–40 істориків з України, Польщі, США, Німеччини. Їх здобутком стала публікація 11 томів збірників матеріалів під загальною назвою: «Україна–Польща: важкі питання» [334].

Спільно з польською стороною реалізовано проект будівництва Міжнародного центру зустрічей української та польської студентської молоді в карпатському селі Микуличин Івано-Франківської області. Прикарпатський Національний університет імені Василя Стефаника виділив один гектар землі, де вже закладено наріжний камінь на місці майбутнього центру. У 2009 р. успішно відбулися переговори про створення українсько-польського університету. Результатом стало створення Європейського колегіуму польських і українських університетів у м. Люблін, наукові дослідження якого сфокусовані на проблематиці ЦСЄ і який фінансується РП. Заклад засновано за участі польських та українських університетів: Університетом ім. Марії Кюрі-Склодовської,

Люблинським католицьким університетом Іоанна Павла II, Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка, Львівським національним університетом імені Івана Франка та Національним університетом «Києво-Могилянська Академія». У 2011 р. виш припинив свою діяльність. На його місці постала нова структура – Центр Східної Європи Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської [375].

Результатом конструктивної двосторонньої співпраці в галузі освіти стало укладення двосторонньої міжурядової Угоди (2009) про навчання громадян України в Європейському колегіумі в Натоліні (Польща), а також доповнення до неї у 2014 р. Документ, зокрема, передбачає щорічно фінансування польською стороною стипендій на підготовку українських фахівців з питань європейської інтеграції [19, с. 63].

Для підтримки культурних обмінів та молодіжних ініціатив щодо навчання у Польщі створено Корпорацію «Українсько-польський центр академічних обмінів». У червні 2010 р. Міністерство сім'ї, молоді та спорту України підписало із нею декларацію про співробітництво. Головним завданням корпорації є створення умов вільного доступу українській молоді до європейського освітнього простору, традицій, культури [92].

Українці є найбільш численною групою іноземних студентів у Польщі, в 2010–2011 н. р. їх кількість складала 4879 осіб (22,7 % загальної кількості іноземних студентів), а в 2011–2012 – 6321 осіб (26 % загальної кількості іноземних студентів), у 2012/2013 – 9747 осіб, що більше ніж третина від загалу іноземних студентів [282]. Розглядаючи статистику за останні кілька років, можна помітити, що кількість українців у польських установах вищої освіти стрімко зростає. У 2014 р. було зафіксовано 15 тис. українських студентів, які вступили на стаціонарну форму навчання. Якщо вирахувати у процентному співвідношенні до частки іноземних студентів у Польщі, то частина українців склала 42 %. Станом на 2015 р., було зафіксовано відтік українських студентів до європейських університетів в кількості 50 тис. Причому, в РП виїхало понад 1/3 абітурієнтів. На 2017 р., за даними, які Польща передала Міністерству освіти і науки України, у

вищих навчальних закладах РП навчалося майже 60 тис. українців, при цьому 39 % з них припадало само на 2017 р. Це дуже величезний показник для обох країн. Міністр освіти України прокоментувала такі дані, як природний процес, котрий був неминучим [288].

Окремим блоком слід виділити низку дослідницьких структур у кожній з країн, які значною мірою спеціалізуються на українсько-польській і польсько-українській проблематиці та у багатьох моментах сприяють врегулюванню відносин. У Польщі – це Центр східних досліджень, Інститут справ публічних, Польський інститут міжнародних справ, Студіум Східноєвропейських досліджень Варшавського університету, Польська академія наук і мистецтв та ін. В Україні – Центр українсько-польських студій, Інститут світової політики, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Центр польських та європейських студій Національного університету «Києво-Могилянська академія», Українсько-польський центр академічних обмінів, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Польське наукове товариство у Житомирі та ін. [42, с. 54].

Прикладом ефективної співпраці може слугувати українсько-польський ректорський семінар: «Діяльність національних конференцій ректорів в Україні та Польщі на тлі загальноєвропейських тенденцій», який відбувся в СНУ імені Лесі Українки в Луцьку у червні 2018 р. Його ініційовано в рамках завдань щодо подальшої співпраці України та РП у сфері вищої освіти. Семінар відбувся відповідно до тристоронньої угоди про співпрацю і партнерство між Конференцією ректорів академічних шкіл Польщі, ГО «Спілка ректорів вищих навчальних закладів України» і Фондацією польських ректорів, підписаної сторонами в листопаді 2017 р. У ході зустрічі відбулося ознайомлення сторін зі системними змінами у сфері вищої освіти обох держав, обговорено досвід і умови діяльності ректорських об'єднань Польщі і України, відзначено, що автономія університету є основною формою функціонування закладів вищої освіти.

За результатами семінару вирішено, що співпраця ректорських об'єднань у найближчі три роки (2018–2021 рр.) буде проводитися в рамках польсько-українського проекту: «Польсько-українська співпраця представницьких організацій ректорів – задля вдосконалення діяльності закладів вищої освіти», який отримав фінансову підтримку Міністра науки та вищої освіти РП. Його головною метою відзначено удосконалення управління закладами вищої освіти з повагою до цінностей академічної спільноти з використанням міжнародного досвіду [338].

Аналізуючи міждержавну співпрацю в гуманітарній сфері варто відзначити діяльність культурно-інформаційних центрів України. Наприкінці 2006 р. за сприяння Посольства України такий центр було відкрито у Варшаві. Створення мережі та організацію діяльності культурно-інформаційних центрів України за кордоном визначено Указом Президента України «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України» (2006). Відповідно до його положень, Міністерство культури України разом з іншими органами виконавчої влади надає пропозиції до плану роботи центрів та сприяє в організації їх роботи. Їх основними завданнями є: сприяння розвитку міжнародного співробітництва України з державою перебування в галузі культури, освіти, науки та техніки, туризму, фізичної культури і спорту; поширення в державі перебування інформації про Україну, формування позитивного іміджу нашої держави за кордоном; ознайомлення громадян держави перебування з історією і культурою України, сприяння вивченню української мови на території цієї держави; підтримання зв'язків з українцями за кордоном, сприяння задоволенню їх культурно-мовних, інформаційних та інших потреб; поширення інформації про туристичні можливості і привабливість України, сприяння співробітництву з державою перебування у туристичній галузі [148, с. 220–221].

Особливим чинником єднання двох народів є спільне засудження тоталітарного минулого. У цьому контексті показовим є солідарність Польщі з Україною щодо засудження такого жахливого явища ХХ ст. як штучно створений сталінською владою Голодомор, який Сеймом і Сенатом визнано геноцидом

проти українського народу. Українська сторона за участю українських і польських дослідників з цієї проблеми провела в Польщі міжнародні конференції, присвячені жертвам Голодомору. Видано польською мовою монографію українського історика С. Кульчицького «Голодомор 1932–1933 рр. в Україні як геноцид: труднощі усвідомлення» (2007). У Польщі також вийшов збірник документів «Голодомор 1932–1933 рр. Великий Голод в Україні у документах польської дипломатії. Вибране і опрацьоване Яном Яцком Бруським». Крім того, у Кракові на греко-католицькому храмі св. Норберта відкрито пам'ятний знак, присвячений жертвам Голодомору, а у Варшаві та Слупську закладено наріжні камені під пам'ятники жертвам трагедій [192]. Пізніше, у вересні 2009 р. монумент у Варшаві відкрили президенти України та Польщі В. Ющенко і Л. Качинський. У січні 2015 р. пам'ятник жертвам Голодомору було відкрито у Любліні.

Покращенню атмосфери довіри між народами сприяє, крім встановлення цивілізованих відносин у сфері облаштування й збереження пам'ятних для українців місць, воєнних поховань і меморіалів, також і встановлення пам'ятних таблиць і пам'ятників видатним громадським і державним діячам. Так, відкрито пам'ятні дошки М. Грушевському у Холмі, М. Вербицькому у Млинах, Блаженному Омелянові Ковчу – у Любліні. До 130-ї річниці від дня народження С. Петлюри, союзника Польщі у боротьбі з більшовиками, меморіальну дошку встановлено у м. Жешув [62]. Відновлено українські православні кладовища у селах Ласків, Верещин і Модринь Грубешівського повіту, в с. Ляшки Любачівського повіту, упорядковано православне кладовище у Холмі, де похований голова уряду Української народної республіки у вигнанні – П. Пилипчук. Також встановлено погруддя Соломії Крушельницькій у Великому театрі національної опери РП.

Історичне сусідство наших народів зумовлює активну культурну взаємодію. За активної підтримки Культурно-інформаційного центру при Посольстві України в РП організуються фестивалі українського мистецтва у Польщі, виставки, обміни художніми колективами, покази фільмів, гастролі театрів, проводяться майстер-класи. Великою популярністю та зацікавленістю поляків користуються дні України, які проводяться як на регіональному рівні, так і серед студентської та

шкільної молоді в різних містах і містечках та навчальних закладах Польщі. Під час цих заходів польські громадяни мають змогу ознайомитися з українськими традиціями, виступами українських творчих колективів, скуштувати страви української кухні.

У свою чергу в Україні проводяться дні польської культури. Так, у жовтні 2018 р. у Житомирі відбулися XI дні польської культури в Україні та XXIV Міжнародний фестиваль польської культури «Веселка Полісся». Фестивали польської культури стали вже традиційними і проходять у різних містах України. Так, вже утретє такий захід пройшов у м. Трускавець у червні 2019 р. Зокрема, перший фестиваль польської культури відбувся у Львові в жовтні 1996 р.

Із 2017 р. посольство України в РП реалізує комплекс заходів у рамках іміджевої бюджетної програми МЗС України. Серед них: презентації по всій Польщі фотопроєкту «Краса єдності» з популяризації українського національного одягу (2018–2019 рр.); підтримка участі українських видавців та відкриття Українських салонів під час щорічних «Варшавського книжкового ярмарку» та «Ярмарку історичної книги» (2018 і 2019 рр.); створення у Варшаві і презентація двох стріт-арт галерей на тему українсько-польського культурного діалогу (2018 і 2019 рр.); покази у Варшаві сучасних українських фільмів: «Кіборги» А. Сеїтаблаєва (два покази), «Донбас» С. Лозниці (два покази), «Міф» Л. Кантера та І. Яснія, «Брама» В. Тихого, «Процес: Російська держава проти Олега Сенцова» А. Курова, «Мустафа» Е. Сарихалілова (2018 р.); дві презентації творчості українського авангардиста Казимира Малевича (у Варшаві та Лодзі, 2018 р.); дві презентації у Варшаві українського національного вбрання за участю музичного гурту «Баламути» (серпень 2017 р.); три масштабні фотовиставки І. Гайдая: «Разом.UA» у Гданську, «Космос українського хліба» у Вроцлаві, «Плоди землі» у Варшаві (2017 р.); упродовж 2017 р. забезпечено підготовку та трансляцію 15 випусків телепрограм «На часі UA» на польському телеканалі «*SUPERSTACJA*» [130].

Величезною популярністю користується фестивальний рух, завдяки якому ознайомлення з культурою сусідньої держави охоплює одночасно велику кількість населення. Починаючи з 2001 р., спостерігається підвищення активності в сфері

організації різноманітних фестивалів в Україні. На території Польщі відбувається велика кількість українських культурних заходів. Серед них – фестиваль української культури у м. Сопот, організатором якого є Об'єднання українців Польщі. Фестиваль «Українська весна» багато років проводиться за сприяння Почесного консула України у Познані. Союз українців Підляшшя запрошує гостей на фольклорний фестиваль «На Івана на Купала...» та фестиваль культури «Підляська осінь», який відбувся вперше ще у 1991 р. Заходи в межах фестивалю проходять у різних місцевостях Північного Підляшшя, а також в м. Білосток та на Південному Підляшші. Щоліта проходять два лемківські фестивалі «Лемківська ватра» у с. Ждиня та «Битівська ватра» в м. Битів. На території Люблінщини й Волині відбувається Міжнародний фестиваль «Поліське літо з фольклором» тощо.

Свій внесок у розвиток відносин у гуманітарній сфері робить українська громада, яка проживає в Західнопоморському воєводстві. За їх безпосередньої участі в м. Щецин щорічно проходять Дні української культури, Дні української культури в Голеньові, традиційним стали фестивалі українських дитячих колективів, що проводяться в м. Кошалін, українсько-польсько-німецький фестиваль «Сусіди», який відбувається в м. Тщебятів та ін. [252].

Із 2011 р. Національний центр культури Польщі запрошує українських митців на фестиваль «Схід культури», в останні роки концерти якого спрямовані на підтримку України. Фестиваль розпочинається у Жешуві, а потім переїжджає до Любліна і Білостока (червень-липень). Неурядова організація «*Most/Brücke*» на польсько-німецькому кордоні у Слубицях проводить фестиваль культури Польщі, Німеччини та України, популяризуючи найновітніші мистецькі течії.

Майже невичерпний резерв двосторонньої співпраці в гуманітарній сфері між українським і польським народами криється у налагодженні плідної співпраці між містами-побратимами. Зокрема, побратимами м. Луцька є такі польські міста, як Люблін, Ольштин, Жешув, Торунь, Замость, Холм, Львова – Вроцлав, Жешув, Краків, Лодзь, Люблін, Пшемисл, Києва – Варшава і Краків.

Отже, зміцнення двосторонньої українсько-польської співпраці в сфері освіти, науки й міжкультурного діалогу є надзвичайно важливим на сучасному етапі двосторонніх відносин. Це співробітництво проявляється в здійсненні

регулярних візитів представниками влади, обміні студентською молоддю, творчими колективами, організацією міжнародних конференцій і семінарів.

Окремою складовою частиною інституційної структури українсько-польських відносин у галузі освіти, науки та міжкультурного діалогу є Посольство України в РП, яке ініціює, а також виступає організатором багатьох освітньо-культурних заходів, зокрема через Культурно-інформаційний центр посольства. Помітний внесок у зміцнення українсько-польської гуманітарної співпраці роблять колективи науково-дослідних інститутів обох держав, які значною мірою спеціалізуються на польсько-українській та українсько-польській проблематиці й у багатьох моментах сприяють урегулюванню складних питань. На сучасному етапі українсько-польського діалогу існує низка проблем гуманітарного, культурного, наукового співробітництва, але їх вирішення частково стає можливим за умови реалізації спільних проєктів та залучення фінансових ресурсів європейських структур. Водночас, викликає занепокоєння великий відсоток українських студентів, котрі бажають учитися в Польщі, що опосередковано засвідчує недоліки організації вищої освіти в Україні.

3.4. Проблемні питання та виклики в міждержавних відносинах між Україною й Польщею та шляхи їх розв'язання

Пам'ять є одним із визначальних чинників гармонії і миру в соціумі. Але пам'ять спроможна бути такою за наявності у суспільстві загально прийнятого розуміння майбутнього й принципового консенсусу щодо основоположних цінностей. Коли ж там гостро стикаються різноспрямовані інтереси і вирують політичні пристрасті, репрезентація минулого здатна перетворитися на небезпечне знаряддя маніпулювання масовою свідомістю. Формування культури пам'яті покликана слугувати політика пам'яті. В Україні ця політика упродовж 25 років коливалася залежно від чинника персоніфікації, себто безпосередньо залежала від того, хто перебував при владі, насамперед на президентській посаді [358, с. 229].

На зауваження польської дослідниці К. Єндрачик, польський і український народи разом із зламом комуністичного режиму звільнили історичний дискурс від цензурних обмежень і зруйнували деякі міфи щодо спільної історії. Вони також вивільнили альтернативну історичну пам'ять, виховану в діаспорі, та частину так званої комунікаційної пам'яті, що передавалася на рівні родин. Нові історичні дослідження частково знайшли відображення в спробах моделювання історичної пам'яті та історичної політики. Проте часто замість давніх міфів створювалися нові, на користь нової суспільно-політичної ситуації [78, с. 239].

Витоки ускладнення українсько-польських міждержавних відносин слід, зокрема, шукати у геополітичних реаліях, пов'язаних із розпадом світової соціалістичної системи. У східноєвропейських посткомуністичних країнах ідеологічний вакуум, що утворився після скасування офіційної ролі комуністичної ідеології, почав заповнюватися елементами історичного традиціоналізму, етнонаціоналізму, ксенофобії, територіального ревізіонізму тощо [22, с. 10]. Як влучно зауважує вітчизняний політолог О. Розумний, в умовах занепаду універсальних ідеологій історія позбувається продиктованого ідеологічною доктриною провіденціалізму і сама собою стає пояснюючою та ідентифікуючою силою. Інакше кажучи, втративши чіткий орієнтир майбутнього, ми проектуємо його як продовження минулого, образ якого міститься в нашій історичній пам'яті [274, с. 77].

Одна із найбільш гострих тем міждержавного діалогу – оцінка минулого. «Коллективна пам'ять», «історична пам'ять», «національна пам'ять» та ін. дефініції визначають певний суспільний феномен, який не має спільного знаменника в уявленнях різних людей. Однак тут завжди йдеться про пам'ять як про канал передання історичного досвіду і чинник формування національної ідентичності. Слід погодитися з вітчизняним істориком В. Солдатенком, який вважає, що «національна пам'ять» є своєрідним феноменом суспільної свідомості, селективно збережена нацією сукупність знань, уявлень та ціннісних оцінок тих подій минулого, які справили вирішальний вплив на її становлення, самоідентифікацію, державотворчі й цивілізаційні досягнення та

консенсусно сприймаються у суспільстві як найбільш значущі для його самозбереження, консолідованого існування та конструктивного розвитку у майбутньому. Національна пам'ять має своєю основою історичну пам'ять певного народу (або народів, як в Україні), і включає в себе практично всю ретроспективну інформацію, яка «природним» шляхом закарбувалася в пам'яті народу, атрибутах його духовної та матеріальної культури. При цьому національна пам'ять є радше атрибутом політичної нації (громадянської спільноти), має загострений суспільний зміст, несе навантаження суспільно корисного досвіду та підлягає коригуванню (актуалізації) залежно від історичних викликів та завдань, які стоять перед суспільством [293, с. 15–16].

Свідченням суспільної вагомості феномену історичної/національної пам'яті для України й РП – заснування тут відповідних науково-дослідних інститутів.

Польський інститут національної пам'яті (*Instytut Pamięci Narodowej* — (IPN) створено у 1998 р. Він є науково-дослідним інститутом Польщі з функціями слідства та обвинувачення. Основною сферою його роботи є вивчення діяльності органів держбезпеки Польщі в період 1944–1990 рр. та органів безпеки Третього Рейху і СРСР з метою розслідування злочинів стосовно польських громадян в цей період, а також здійснення люстраційних процедур. ІПН у своїй діяльності керується Законом «Про Інститут національної пам'яті» від 18 грудня 1998 р., «Законом про розкриття інформації, яка міститься в документах державних служб безпеки в період між 1944–1990 роками, і змістом цих документів» від 18 жовтня 2006 р.

ІНП підпорядковується Сейму Польщі, який затверджує його бюджет, (у 2006–2008 рр. він коливався в межах 200–290 млн злотих, а у 2010 р. становив близько 218 млн злотих, або більше 80 млн. USD). Установа складається з центрального управління у Варшаві, а також із 11 регіональних управлінь та семи делегатур у найбільших містах країни. Загалом в ІНП працює близько 2150 осіб, із них 370 – в архіві. Директора інституту затверджують Сейм і Сенат РП, що засвідчує вагу цієї державної установи [293, с. 7–8].

Український інститут національної пам'яті (УІНП) утворено в 2006 р. як центральний орган виконавчої влади, «діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України» [264]. Упродовж історії свого функціонування УІНП змінював статус. У січні 2011 р. попередній статус УІНП було скасовано і створено науково-дослідний інститут у підпорядкуванні Кабміну. У липні 2014 р. Кабінет міністрів України повернув УІНП статус центрального органу виконавчої влади. На сьогоднішній день, засадничим документом, який визначає структуру та функції УІНП, є Положення про Український інститут національної пам'яті. Основною сферою відання інституту є: організація всебічного вивчення історії українського державотворення, етапів боротьби за відновлення державності та поширення відповідної інформації в Україні та світі; увічнення пам'яті учасників українського визвольного руху, Української революції 1917–1921 рр., воєн, жертв Голодомору 1932–1933 рр., масового голоду 1921–1923 рр., 1946–1947 рр. та політичних репресій, осіб, які брали участь у захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, а також в антитерористичних операціях; організація дослідження історичної спадщини та сприяння інтеграції в українське суспільство національних меншин і корінних народів; популяризація історії України, її видатних особистостей; подолання історичних міфів [224].

Від самого початку в задум українського інституту не було закладено засадничих принципів польського взірця: передачі архівів КДБ, відкриття регіональних філій, створення слідчого відділення, широкого фінансування наукових та просвітницьких програм. Ситуація із регіоналами представництвами змінилася 2018 р. після прийняття рішення Кабміну про створення територіальних органів інституту національної пам'яті для імплементації загальноукраїнської політики національної пам'яті на місцевому рівні та її доповнення особливостями місцевої історії [58]. У 2019 р. створено п'ять міжрегіональних відділів інституту (у містах Харків, Львів, Вінниця, Дніпро, та Одеса), діяльність яких охоплюватиме усі області України.

Після отримання незалежності України, незважаючи на потребу взаєморозуміння і об'єднання зусиль для подолання тоталітарного минулого, у польському та українському суспільствах збереглися здавна сформовані стереотипи взаємної неприязні. Зокрема в 1993 р. українці перебували, за результатами опитувань Центру дослідження громадської думки (*Centrum Badania Opinii Społecznej, CBOS*), у списку найбільш нелюбимих народів. Лише 12 % поляків декларували до них симпатію, натомість 65 % висловили своє негативне ставлення [197]. Щоправда в Україні їх вплив на двосторонні відносини нівелювався тим, що після здобуття незалежності українська еліта складалася головне з представників східної і центральної частин країни, які набагато лояльніше ставилися до поляків, ніж жителі західних областей. Отже, усупереч очікуванням, вплив історичного чинника на той час на політичні відносини Польщі й України виявився незначним [359, с. 32].

Розуміючи незворотність повернення до історичного минулого двох народів та необхідність розв'язання складних проблем історичної пам'яті, рішенням Президії Академії наук України в серпні 1993 р. створено українсько-польську історичну комісію на чолі з академіком Я. Ісаєвичем. У жовтні того ж року в Любліні відбулося організаційне засідання спільної комісії істориків «Україна – Польща». Українську делегацію очолив Я. Ісаєвич, польську – професор Ягеллонського університету А. Подраза. Під час засідання було обговорено плани на майбутнє, визначено головне коло питань до обговорення та узгодження і прийнято рішення щодо продовження роботи комісії у наступному [303, с. 349].

Різниця у поглядах на минувшину, складність в узгодженні історичних фактів та високий рівень зацікавленості української та польської громадськості у позитивному вирішенні питань історичного примирення, обумовили зміст, напрями і характер роботи у цьому напрямі. У 1994 р. укладено Угоду між урядами України й РП «Про збереження місць пам'яті і поховання жертв війни та політичних репресій», яка набула чинності 29 серпня 1994 р. Її важливість підтверджує факт того, що через п'ять років, у березні 1999 р., у Варшаві підписано спеціальний акт: «Протокол реалізації Угоди між Урядом України та

Урядом Республіки Польща про збереження місць пам'яті і поховання жертв війни та політичних репресій від 21 березня 1994 року», де розглядалось питання реалізації цієї угоди.

Вагомим для обох народів є питання про можливість подолання наслідків драматичних подій Другої світової війни, Волинської трагедії, попередніх історичних українсько-польських конфліктів та примирення, зближення України й Польщі. У 1997 р. таке зближення вважали можливим 58 %, неможливим – 39 % опитаних поляків. Однак поступово під тиском геополітичних реалій, розвитку двосторонніх контактів, позитивних зовнішньополітичних кроків, наполегливої праці істориків двох країн із вивчення контраверсійних сторінок спільної історії, відходу від політичного романтизму та перемоги політичного прагматизму, ставлення до України змінюється. Величезну роль в позитивних змінах у ставленні поляків до українців відіграли події Помаранчевої революції, за якими польське суспільство стежило дуже уважно. Приязнь до українців зросла на 10 % (з 19 % у 2003 р. до 29 % у 2004 р.) [197].

У травні 1997 р. у Києві український і польський президенти Л. Кучма і А. Квасневський підписали Спільну заяву «До порозуміння і єднання», де проголошено бажання «остаточного подолання складної українсько-польської історичної спадщини». Визнано, що історія обох народів має багато прикладів співпраці в різних сферах життя, але також і трагічних сторінок. Серед останніх – військове протистояння у XVII–XVIII ст., прояви антиукраїнської політики польської влади в 1920–30-х рр. XX ст., переслідування польського населення в радянській Україні в період сталінських репресій; Волинська трагедія 1943–1944 рр.; жорстокість українсько-польських конфліктів у перші повоєнні роки; акція «Вісла», що завдала удару всій українській громаді Польщі. Сторони погодились на тому, що іноді витoki цих конфліктів знаходилися за межами України та Польщі й часом були зумовлені обставинами, незалежними від українців і поляків, а також нав'язані недемократичними політичними системами. Квінтесенцією мудрості кроку до взаєморозуміння та зближення обох дружніх

народів глави держав висловили у заключній фразі заяви: «На порозі XXI століття пам'ятаймо про минуле, але думаймо про майбутнє!» [291].

18 квітня 2002 р. Президент РП А. Квасневський надіслав листа до українців, постраждалих під час акції «Вісла». Таким чином, він став першим польським політиком найвищого рангу, який публічно засудив цю каральну операцію і кваліфікував її як «символ кривди, вчиненої українцям комуністичною владою Польщі». За його словами, акція «Вісла» й всі бездушні дії влади щодо українського населення повинні бути однозначно засуджені.

Попри різні погляди на історію та оцінки подій, українське й польське суспільства намагалися дійти компромісу під час проведення пам'ятних заходів на Волині влітку 2003 р. 11 липня 2003 р. у с. Павлівка Волинської області з нагоди 60-ї річниці українсько-польського протистояння часів Другої світової війни президенти України та РП Л. Кучма й А. Квасневський відкрили пам'ятник українсько-польського примирення з промовистою епітафією «Пам'ять. Скорбота. Єднання». Напередодні цієї події оприлюднене Послання Папи Римського Іоанна Павла II до учасників урочистостей із нагоди вшанування пам'яті жертв українсько-польського конфлікту на Волині та в Галичині у 1943–1944 рр. Там, зокрема йшлося про те, що нове тисячоріччя, яке щойно розпочалося, вимагає, щоб українці та поляки «не залишались в'язнями сумних спогадів свого минулого, а, переосмислюючи з новим духом минулі події, подивились одні на одних поглядом поєднання, зобов'язуючись будувати краще майбутнє для всіх». Водночас у посланні запропоновано формулу «Вибачаємо та просимо вибачення», яке стало лейтмотивом наступних кроків щодо примирення двох народів [231].

Знаковим у контексті покращення українсько-польських відносин стало також оприлюднення 2003 р. Спільної заяви президентів України і Польщі «Про примирення – в 60-ту річницю трагічних подій на Волині» [260, с. 3]. Глави держав від імені українського та польського народів засудили дії та злочини проти обох народів, що призвели до кривавих подій 1943–1944 рр. на Волині. «Трагедію поляків, яких вбивали і виганяли з місць їхнього проживання збройні формування українців, – йшлося у Постанові Верховної

Ради України, – супроводжували рівно ж страждання українського мирного населення – жертв польських збройних акцій. Ці події були трагедією для обох наших народів» [85]. Зокрема там зазначено, що болючий досвід має бути для нас також джерелом роздумів про те, що ненависть і конфлікти між нами використовували наші супротивники, а ми завжди на цьому втрачали. Ця теза набуває сьогодні особливої актуальності на тлі російської агресії проти України. Висловлене рішуче переконання в тому, що конфлікти минулого не можуть перекреслити те, що упродовж століть поєднує Україну й Польщу, а правда про ті драматичні роки є необхідною для побудови тривалого порозуміння, добросусідства і українсько-польської дружби.

Однією з найделікатніших тем українсько-польських відносин, яка нерозривно пов'язана з процесом примирення, є справа вшанування пам'яті жертв польсько-українських конфліктів. Адже шанобливе ставлення до могил своїх сусідів є свідченням переосмислення спільної історії, яка мала й трагічні сторінки. У 2005 р. завдяки дипломатичним зусиллям вдалося підписати протокол за яким упродовж 2005–2007 рр. Україна й Польща взяли на себе зобов'язання вшанувати понад 80 місць української та польської пам'яті з обох боків кордону. Як зазначив тогочасний посол України в РП, «важливо, щоб ця позитивна тенденція не звелася до механічного відкриття цвинтарів. Важливо, щоб українські й польські могили стали місцем поєднання, а не роз'ятрювання ран, а тому перед нами стоїть нелегке завдання просвітницької роботи, насамперед серед молодого покоління» [187, с. 4–9].

Після закінчення Помаранчевої революції та обрання новим Президентом України В. Ющенко у 2004 р., робляться нові кроки на шляху порозуміння між обома народами. Відкриття відновленого Меморіалу загиблим воїнам Української галицької армії та Меморіалу орлят у Львові 24 червня 2005 р. за участі президентів А. Кваснєвського та В. Ющенко стало вагомим досягненням польсько-українського діалогу. Зокрема на плиті меморіалу, що розташований у центрі польських поховань, зроблено напис: «Тут лежить польський солдат, полеглий за Вітчизну». На порталі колишнього меморіалу збережено напис з міжвоєнного часу: «Вони померли, щоб ми жили мирно».

13 травня 2006 р. у с. Павлокома Підкарпатського воєводства відбувся наступний акт примирення двох народів. Президент України В. Ющенко і Президент Республіки Польща Л. Качинський взяли участь у відкритті пам'ятника-меморіалу 366-м загиблим українцям від рук польської самооборони наприкінці Другої світової війни 3 березня 1945 р. Фактично з польського боку це був крок за принципом асиметрії – відповідь на відкриття Меморіалу орлят у Львові. У промові польського президента зазначено: «Наші народи показують усьому світу, що в історії не існує такого зла, якого не можна подолати. Тут, перед хрестами Павлокоми, як і перед хрестами на Волині, на Поділлі та на багатьох трагічних містах нашого минулого, ми висловлюємо пам'ять і надію. Це наш спільний обов'язок, який ми передаємо молодшим поколінням. Несемо – ми – поляки та українці – цю спадщину у майбутнє, завжди знаходимо у себе лише те, що найкраще. Уміймо з милосердям та мужністю молитися Богу словами: “Прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим”. Про це я прошу» [78, с. 245].

2007 р. у Варшаві була підписано третю за часи незалежності України Спільну заяву президентів України та РП з приводу 60-х роковин акції «Вісла», в якій в черговий раз обидві держави закликали українців і поляків до продовження процесу примирення, встановлення історичної правди та вшанування жертв таких конфліктів. У грудні 2007 р. у Польщі відбулося вшанування пам'яті жертв у с. Пискоровичі, де 17 квітня 1945 р. відбулося масове вбивство цивільного населення – українців, які приготувалися до вивезення до УРСР, але знайшли смерть у стінах місцевої школи [159а].

Наступною подією, яка мала широкий громадський резонанс, насамперед в польському суспільстві, стало відзначення трагічної події – 65-ї річниці акції проти мирного населення озброєних українських формувань (СС «Галичина», УПА та ін.) у с. Гута Пеняцька, де загинули сотні ні в чому не повинних людей. У пам'ятних заходах, які відбулися 28 лютого 2009 р. взяли участь і президенти Польщі й України Л. Качинський і В. Ющенко. 2009 р. у с. Сагрині завершено роботи з будівництва меморіалу увіковічення пам'яті загиблих українців у 1943–1944 рр. та благоустрою цвинтаря [170, с. 91–98].

Прикладом успішного розв'язання складної дипломатичної проблеми у ці роки – повернення українській громаді її Народного дому в м. Перемишль, який був власністю громади. Ця споруда є цінною історичною й архітектурною пам'яткою, а її історія сягає кінця XIX – початку XX ст. Вирішення цього питання тяглося роками, але у березні 2011 р. попри небажання влади міста, офіційна Варшава, використовуючи різні юридичні і формальні заходи, довела до повернення будинку колишньому власнику – українській громаді, шляхом продажу за 1 % вартості [337].

Важливим кроком в процесі українсько-польського примирення і поєднання стало започаткування 25 лютого 2011 р. за ініціативою глав зовнішньополітичних відомств України та РП діяльності Українсько-польського форуму партнерства, покликаного об'єктивно висвітлювати історичне минуле обох народів та сприяти зближенню українського та польського народів.

21 вересня 2012 р. президенти України й РП взяли участь у церемонії відкриття Меморіалу жертв тоталітаризму на території Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили» під Києвом. Глави держав поклали квіти до Пам'ятного знаку польських поховань, Братської могили та до Меморіалу жертв тоталітаризму.

Новим випробуванням для польсько-українських відносин стала 70-та річниця трагічних подій на Волині. Польський Сенат 20 червня 2013 р. ухвалив заяву щодо сімдесятиріччя Волинської трагедії, в якій події 1943 р. названо «етнічною чисткою з ознаками геноциду». У документі наголошується, що жертвами антипольської акції УПА стали близько 100 тис. поляків. За ухвалення цієї заяви проголосувала більшість депутатів верхньої палати польського парламенту. Звичайно вона підривала дружні українсько-польські відносини [78, с. 246].

В Україні, тим часом, робляться нові кроки на шляху польсько-українського порозуміння в контексті Волинської трагедії. У квітні 2013 р. в Києві створено Громадський комітет «Примирення між народами». Його ініціаторами стали Президент України Л. Кравчук, патріарх УПЦ (КП) Філарет

та кардинал Української греко-католицької церкви Л. Гузар. Вони заявили, що напередодні 70-х роковин пам'яті жертв Волинської трагедії 1943 р. сторони зобов'язані запобігти можливій ескалації напруження між українцями та поляками [137, с. 103]. У 2015 р. діалог між українськими й польськими науковцями стосовно складного історичного минулого відновлено. Під патронатом державних інституцій, зокрема інститутів національної пам'яті обох країн, після семирічної перерви через відсутність політичної волі до проведення професійного діалогу з боку попереднього керівництва України, відновив роботу Українсько-польський форум істориків. У період із 2015 по 2018 рр. відбулося п'ять його засідань. Але підхід до історії в рамках форуму залишається політично заангажованим.

Негативний резонанс у Польщі викликало прийняття Верховною Радою України 9 квітня 2015 р. Закону «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ ст.». Ухвалення закону з чутливої для поляків тематики ОУН/УПА в день виступу в українському парламенті Президента Польщі Б. Коморовського було сприйнято деякими колами як навмисний недружній крок української сторони. Особливе занепокоєння польської сторони викликала ст. 6 Закону, яка встановлює відповідальність за порушення його положень («1. Громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які публічно проявляють зневажливе ставлення до осіб, зазначених у ст. 1 даного Закону, перешкоджають реалізації прав борців за незалежність України у ХХ столітті; 2. Публічне заперечення факту правомірності боротьби за незалежність України у ХХ столітті визнається наругою над пам'яттю борців за незалежність України у ХХ столітті, приниженням гідності Українського народу і є протиправним») [259].

На думку польської сторони, такі формулювання можуть негативно вплинути на процес примирення та унеможливити відкритий діалог з історичних питань, оскільки у польському суспільстві існують критичні оцінки методів боротьби ОУН і УПА, передусім, крізь призму українсько-польського протистояння на Волині та Східній Галичині у 1943–1944 рр. Польська сторона наполягає на внесенні змін до закону, щоб виокремити з його дії осіб, які

вчиняли злочини проти людяності. Зокрема, у 1991 р. в Польщі прийнято закон про статус ветеранів, який визначає соціальні пільги для борців за незалежність Польщі. Водночас, закон передбачає, що пільги не поширюються на осіб, які вчиняли злочини проти мирного населення, що підтверджено рішенням суду.

Після ухвалення Верховною Радою України закону від 09.04.2015 р. позиція офіційної Варшави стала набагато жорсткішою. Як зазначив з цього приводу польський історик і політолог П. Укельський, «у Польщі велике занепокоєння викликало ухвалення законів щодо уславлення ОУН-УПА в день візиту польського президента Борислава Коморовського до Верховної Ради, спротив викликає також формування міфу незалежної України на основі УПА. При цьому повністю випускають з поля зору темні сторони армії, яка вчинила на Волині організовані етнічні чистки [32].

У липні 2016 р. Сенатом РП ухвалена резолюцію у справі вшанування жертв геноциду (саме так зазвичай перекладають ужитий у резолюції термін «*ludobójstwo*»), здійсненого українськими націоналістами щодо громадян Другої Речі Посполитої упродовж 1939–1945 рр. У резолюції віддана найвища пошана загонам «кресової самооборони» (пол. – *samoobronom kresowym*), воякам Армії крайової (АК), батальйонам хлопським та іншим організаціям, які вступили в боротьбу на захист жертв. У документі сказано: «Жертв злочину, здійсненого в 1940-х рр. українськими націоналістами, до цього часу не вшановано належним чином, а масові вбивства не було названо геноцидом, згідно з історичною правдою». «Сенат Польщі пропонує Сейму встановити 11 липня Національним днем пам'яті жертв геноциду, здійсненого українськими націоналістами проти громадян Другої Речі Посполитої». За резолюцію голосувало 60 senatorів, проти були 23, ще один утримався [45].

У цьому контексті доречною є думка історика і публіциста О. Зінченка, який зауважив, що встановлення історичних фактів голосуванням у парламенті, а не науковими методами – «не тільки підважує сенс наукових досліджень, а й запроваджує елементи цензури, торує шлях до авторитарних політичних моделей. Такі рішення обмежують академічні свободи і сприяють самоцензурі дослідників через елементарне побоювання втратити роботу, якщо твої

висновки не збігаються з визначеними владою» [89]. Зокрема, ухвалення 8 вересня 2016 р. заяви Верховної Ради України, в якій засуджуються липневі постанови Сейму і Сенату РП, не викликало негативної реакції з боку польських офіційних влад і політиків. У польських ЗМІ позитивно відзначено стриманість реакції української сторони, що коментувалося як прояв урівноваженості та небажання українських політиків йти на загострення українсько-польського діалогу.

На справедливе твердження вітчизняного історика Г. Касьянова, політика пам'яті – невелика, але важлива ділянка українсько-польські відносини. Рішення Сейму дещо псує загальний позитивний фон, але не може вплинути на відносини загалом. Набагато небезпечнішим є те, що в Польщі (як і в Україні) зростає ксенофобія, жодним чином не пов'язана з меморіалізацією подій на Волині. І це явище стосується українців. У цьому сенсі рішення Сейму може спрацювати на ескалацію ксенофобії. Із українського боку найнебезпечнішим буде пошук «симетричної відповіді» – ті, хто буде її шукати, стануть на один рівень з кресовими і комбатантськими товариствами, правими і популістами, які добивалися ухвалення цієї постанови Сейму. Це буде шлях до загострення та ескалації конфлікту [32].

Прикладом конструктивного діалогу між українськими і польськими громадськими організаціями стало оприлюднення у серпні 2016 р. спільного листа – «Немає іншого шляху ніж шлях примирення», автори якого закликали усі громадські організації в подальшому розбудовувати взаємні контакти між поляками та українцями на принципах толерантності та взаємодовіри. Вони звернулись з проханням до істориків – неупереджено вивчати трагічні сторінки спільної історії та публікувати результати праці в історичних виданнях та шкільних підручниках [204].

20 жовтня 2016 р. Верховна Рада України та Сейм РП прийняли спільну Декларацію пам'яті та солідарності. У документі вшановано пам'ять жертв Другої світової війни, засуджено агресивні комуністичний і нацистський режими. Наголошено, що квоість міжнародної реакції на ескалацію тоталітарних і шовіністичних ідеологій перед Другою світовою війною,

відсутність належної реакції на порушення агресорами норм міжнародного права, а також політика поступок «заохотили комуністичний і нацистський режими до агресії, а в результаті – до розподілу Європи». У документі також згадано про боротьбу українських і польських національних сил антикомуністичного та антинацистського руху опору, які створили «моральну основу для відновлення незалежності наших держав», а також висловлена впевненість у необхідності «активізації неупереджених історичних досліджень та ... стримування сил, які ведуть до суперечок у наших державах» [236].

Особливу проблему становлять випадки нищення і пљондрування цвинтарів та інших місць пам'яті в Польщі й в Україні. На однозначне засудження заслуговує факт того, що влада РП не вживає ефективних заходів із протидії вандалізму та не досить активно виявляє і притягує до відповідальності винуватців і замовників подібних акцій. Такі дії становлять загрозу для добросусідських відносин, що їх поляки й українці розвинули за останні 27 років. Зокрема, у 2014–2017 рр. у Польщі було знищено 15 пам'ятників (переважно – до 2017 р.), натомість в Україні в 2017 р. – чотири польські пам'ятники. З української сторони всі були відновлені, натомість на польській стороні – жоден [60, с. 9].

Отже, вшанування пам'ятників, особливо могил, має стати наріжним завданням політики національної пам'яті. Здобувач погоджується з висновками експертів, які накреслили низку заходів щодо виправлення ситуації, зокрема: невідкладно легалізувати польські пам'ятники в Україні й українські в Польщі; відбудувати пам'ятники, знищені в останні роки; протистояти самовільному демонтажу чи видозміні пам'яток, що нерідко відбувається за підтримки місцевої влади; виробити спільні стандарти реагування влади і суспільства на провокації та акти вандалізму на цвинтарях і в місцях пам'яті [60, с. 9].

Певних коректив українсько-польські відносини зазнали після створення Ради історичної дипломатії при МЗС Польщі. Створення цієї структури у 2016 р. – Рік польської історичної дипломатії, – стало свідченням важливості

ролі історичної пам'яті й історичного минулого у зовнішній політиці РП. Основною метою Ради є поширення знань про історію Польщі за кордоном через дипломатичні представництва. Відповідно до постанови Міністра закордонних справ РП до завдань Ради належать: 1) спільне формування стратегії історичної політики польської держави та внесення пропозицій щодо її реалізації по відношенню до решти світу; 2) розробка рекомендацій та пропозицій щодо пріоритетів польських іноземних філій у сфері історичної дипломатії; 3) підтримка діяльності МЗС з метою протидії «дефектним кодам пам'яті» в іноземних ЗМІ, зокрема підготовці пропозицій та рекомендацій з цього приводу; 4) заходи, спрямовані на створення та зміцнення кафедр польської історії або польських студій у закордонних університетах, а також стипендіальні програми для іноземних істориків у Польщі; 5) змістовна співпраця у підготовці пропозицій до проектів, які пропагують польську історичну самобутність за кордоном (конференції, святкування ювілеїв, виставки, фільми, інтернет-презентації); 6) підтримка діяльності МЗС у сфері поширення знань з польської історії в масовій культурі за кордоном, зокрема шляхом надання пропозицій та рекомендацій представникам польської діаспори та польських установ за кордоном [429].

2017 р. позначено погіршенням українсько-польських відносин, так чи інакше пов'язаних з питаннями історичної пам'яті. «Уперше за 25 років українсько-польські відносини опинилися на небезпечному віражі. У відносинах між країнами бракує довготермінових перспектив і панує відчуття ідейної порожнечі й нагромаджуються двосторонні численні проблеми» – про це у Варшаві у вересні 2017 р. говорили українські та польські експерти, які написали спільний звіт про сучасний стан взаємовідносин між Україною та РП і дали рекомендації, як відновити пріоритетне партнерство двох сусідніх держав.

19 експертів упродовж кількох місяців працювали над документом: «Пріоритетне партнерство. Спільне бачення польсько-українських стосунків». У ньому експерти дали невтішний діагноз відносинам між країнами-сусідами – «стратегічний маразм». Як розповів один із авторів звіту Д. Шульга, абсурдність ситуації полягає передусім у тому, що охолоджуються відносини

двох сусідніх держав, яким загрожує агресивна Росія. Одним із найбільших каменів спотикання між поляками та українцями стали не сучасні проблеми, а події з минулого, якими багато експертів і політиків раніше легковажили [281]. Посол України в РП А. Дециця з цього приводу зазначив, що у якийсь момент в українсько-польських відносинах значну роль в порядку денному зайняли історичні питання. Вони, звісно, важливі, але передусім для істориків, для з'ясування того, що сталося в минулому. Натомість для того, щоб розвивалася стратегічна співпраця, «потрібне бачення майбутнього, зокрема двосторонніх відносин в рамках регіону і в рамках Європи. Тому щоразу, коли виникають такі ініціативи і з'являються такі тексти, вони потрібні державним діячам, політикам і громадськості України та Польщі» [281].

Чергове похолодання в українсько-польських відносинах набуло кульмінації після прийняття в РП поправок до закону про Інститут національної пам'яті у січні 2018 р. Зокрема, вони передбачали покарання у вигляді позбавлення волі до трьох років за звинувачення поляків або польської держави у причетності або до злочинів нацистів у часи Другої світової війни, а також за використання вислову «польські табори смерті». Покарання передбачалося і за заперечення «злочинів українських націоналістів». Більш того, у законі з'явилися неприпустимі формулювання на кшталт «Східна Малопольща», які стосувалися нинішньої території України [422]. В очах багатьох українців це стало порушенням суверенітету країни і прямою спробою польського уряду перекреслити українські кордони.

Пропозицію щодо внесення поправок до закону «Про Інститут національної пам'яті» внесла права політична партія «*Kukiz '15*», під керівництвом П. Кукіза. «За» проголосували 279 депутатів із 414, у тому числі й деякі представники польської опозиції. Сенат РП затвердив закон 1 лютого 2018 р. 57 сенаторів проголосували «За», 23 – «Проти», ще двоє утримались [116]. Проте, викликавши значний резонанс серед світової спільноти 27 червня 2018 р. парламентом РП ухвалено зміни до закону й відмінено кримінальну відповідальність щодо звинувачення поляків в співучасті в Голокості [423]. Однак загальний антиукраїнський контекст попередніх рішень залишився.

У зв'язку із цим, було призупинено відносини як на рівні інститутів національної пам'яті, так і на рівні Українсько-польського форуму істориків. Українська сторона обґрунтовувала неможливість функціонування форуму в попередньому форматі, так як не могла гарантувати збереження свободи слова українським дослідникам на польській території чи навіть безпеку їх перебування там, зазначив директор УІНП [36]. Завдяки наполегливій позиції української сторони, 17 січня 2019 р. Конституційний Суд РП ухвалив своє рішення за результатами якого п. 1 с. 1 і ст. 2а в частині застосування термінів «українські націоналісти» і «Східна Малопольща» визнано неконституційними. Таким чином, Конституційний Суд врахував застереження української сторони. Станом на сьогодні необхідно очікувати проект змін до закону, адже питання щодо необхідності внесення проекту змін до Закону про Інститут Національної Пам'яті РП з метою заміни термінів «українські націоналісти» і «Східна Малопольща» перебуває на розгляді в Сенаті РП [116].

Так звана «українська» поправка в законі про Інститут національної пам'яті РП від самого початку була нонсенсом, зазначив радник глави МЗС Польщі П. Журавський вел Граєвський, підтримуючі висновок Конституційного Суду Польщі. «Від самого початку було очевидно, що весь цей фрагмент з юридичної, політичної та історичної точок зору є хибним», – повідомив Журавський вел Граєвський. За його словами, ця поправка суперечить польській юридичній традиції, яка передбачає покарання не за національністю злочинця, а за саму природу злочину. Експерт нагадав, що в роки Другої світової війни на території окупованої Польщі діяли різноманітні націоналістичні формування як самостійно, або на службі німецького рейху. «Тому, виділення однієї національності (української – ред.) було б повним юридичним нонсенсом. Нонсенсом були також часові рамки – 1925–1950 рр., які не мають нічого спільного для польсько-українських відносин», – підкреслив радник глави МЗС Польщі. Він наголосив, що ці положення були «дивними», а найбільше здивування викликало формулювання щодо покарання за колаборацію з Третім рейхом в 1925–1950 рр., у той час як третій рейх існував з 1933 по 1945 рр. «Тому, ці положення, які мав оцінити КС, очевидно

треба було відкинути як нелогічні і неконституційні», – констатував експерт [337a].

У 2018 р. практично припинився діалог між інститутами національної пам'яті. Не відбулося чергове засідання Українсько-польської комісії істориків. Після серії актів вандалізму проти українських місць пам'яті на території Польщі упродовж 2014–2017 рр., 28 квітня 2017 р. УІНП ініціював призупинення видачі дозволів, зокрема, на проведення польською стороною пошукових і ексгумаційних робіт на території України – до відновлення владою Польщі сплюндрованих українських місць пам'яті. Позицію УІНП підтримала Державна міжвідомча комісія у справах увічнення пам'яті учасників АТО, жертв війни та політичних репресій.

Польська сторона вкрай негативно сприйняла накладення мораторію на проведення пошукових та ексгумаційних робіт в Україні, зокрема, на Волині. Для нинішнього уряду Польщі – це першочергове проблемне питання, яке перешкоджає нормальному розвитку українсько-польських відносин (у цьому питанні на уряд Польщі чиниться суспільний тиск з боку т. зв. «кресових» організацій і тих, які втратили своїх рідних і близьких внаслідок Волинської трагедії). Варшава вважала рішення УІНП неадекватним до рівня проблеми, невідповідним до європейських стандартів і релігійно-моральних цінностей та очікувала на скасування Україною мораторію без жодних передумов.

Поляки вимагали від України дозволу на проведення пошукових робіт, а також ексгумацію жертв і будівництво меморіалів у містах загибелі поляків, зокрема, польських солдатів, що загинули на території сучасної України в 1939 р., а також легіонерів, похованих в районі с. Костюхнівка Маневицького району Волинської області. Залишається відкритим і розв'язання питань Волинської трагедії. Польська сторона заявляла про готовність відновити діяльність форуму і проводити зустрічі з українськими вченими, але тільки після публікації наукових робіт, які раніше були презентовані в рамках форуму [35].

Попри складність розв'язання проблем історичної пам'яті, українська і польська сторони шукають можливості знаходження прийнятних для обох

сторін рішень. Так, українські і польські парламентарі на XI сесії Парламентської асамблеї України і РП, що відбулася в Києві у березні 2019 р., у спільній заяві відзначили необхідність історичного діалогу «з урахуванням спільних культурних фундаментів та національних особливостей. Повага до європейської цивілізації і турбота про збереження християнських коренів наших народів вимагають взаємної співпраці і на арені європейських інститутів. Повага до історичної правди, пам'ять про загиблих і вбитих, а також прагнення до мирного виховання майбутніх поколінь мають становити спільну цінність для наших народів» [83]. Певним проривом у патовій ситуації, що склалося, став візит наприкінці серпня 2019 р. новообраного Президента України В. Зеленського до Польщі, у ході якого глави двох держав заявили, що країни мають залишити у минулому розбіжності, які існували з-за різного бачення спільної історії. Наприкінці вересня 2019 р. Україна надала Польщі формальний дозвіл на відновлення пошуково-ексгумаційних робіт на нашій території [332].

Польський експерт з українсько-польських відносин А. Бальцер однією з причин погіршення двосторонніх відносин вважає недостатній рівень знань у РП щодо подій в Україні. За його словами, зростає диспропорція між сприйняттям поляками та українцями одне одного. Серед усіх народів українці найбільше симпатизують полякам, натомість лише 30 % опитаних поляків симпатизують українцям, 30 % – ставляться до них байдуже, а ще 30 % – українців не люблять; українофобію роздмухують в інтернеті, і що особливо тривожно – найбільше їй піддається польська молодь [281].

Поряд зі справедливістю тверджень польського вченого, проблема загострення українсько-польських відносин у площині національної пам'яті, певною мірою криється й у сфері соціально-економічних відносин, зокрема різкого збільшення української присутності на польському ринку праці, а також просторі соціокультурної і міжособистісної комунікації. Поширення міграції загалом і української зокрема, формування мігрантських громад і відособлений розвиток етнічних меншостей, «призводять до зростання ксенофобії й

націоналізму серед корінного населення європейських держав, посилення активності ультраправих партій і організацій, які закликають до захисту національної ідентичності, що, своєю чергою, породжує нові загрози й виклики національній безпеці» [16, с. 147]. І Польща у цьому відношенні не є виключенням. У цьому контексті слід зауважити, що зміст політики пам'яті залежить від цілеспрямованої діяльності широкого кола учасників: політиків, громадських діячів, митців, письменників, істориків тощо, які часто діють в інтересах окремих соціальних груп, «тож навіть тоді, коли ми говоримо про здійснення політики пам'яті на державному рівні, мусимо усвідомлювати, що ця політика переважно є результатом взаємодії різних груп, що ставлять собі певну мету [198, с. 231].

Отже, політичним підґрунтям ускладнення українсько-польських відносин є частково використання політики пам'яті правлячими національно-патріотичними колами обох країн у внутрішньополітичних цілях. Зростання ксенофобії щодо українців у польському суспільстві в соціально-економічній площині не в останню чергу викликано й гальмуванням в Україні реформ, падінням економіки й, отже, життєвого рівня українців, що призвело до різкого збільшення української присутності на польському ринку праці, а також просторі соціокультурної та міжособистісної комунікації. Політика пам'яті є надзвичайно чутливим питанням двосторонніх відносин, а тому потребує виважених кроків щодо її здійснення. Слід виходити з того, що: по перше, історична пам'ять є феноменом національної культури, яка базується на відповідних цінностях, міфах і стереотипах поведінки, а тому оцінки минулого не можуть збігатися з думками опонентів і *a priori* вимагають пошуку компромісів; по-друге, історичний дискурс має бути максимально прозорим з відкритим доступом дослідників, включно опонентів, до першоджерел; по-третє, слід уникати свідомих фальсифікацій і викривати їх, незалежно від того, хто є їх суб'єктами; по-четверте, потрібно уникати свідомого викривлення фактів історії для вирішення завдань практичної політики.

Висновки до розділу 3

Україна й Польща завжди була активними ініціаторами та учасниками транскордонного й міжрегіонального співробітництва. Така співпраця сприяла створенню нових економічних, політичних і соціокультурних зв'язків, а також сприяла зменшенню тягаря минулого за допомогою діалогу на різних рівнях. Транскордонна співпраця між Україною та РП – це ефективний інструмент співробітництва сусідніх країн на наднаціональному рівні, спрямованого на передачу й обмін інформацією, знаннями і позитивними практиками. Загалом така співпраця має важливе значення в контексті не лише міждержавного співробітництва, а також європейської інтеграції. Значну роль тут зіграла ініціатива Східне партнерство.

Подальший розвиток українсько-польського стратегічного партнерства, яке має величезний потенціал, сприятиме підвищенню добробуту та культурному збагаченню народів України й РП, утвердженню стабільності та миру в ЦСЄ. Тому, першочерговим завданням українсько-польських відносин на найближчу перспективу є розширення контактів між органами державної влади, місцевого самоврядування і громадськістю обох країн. Запровадження між Україною та ЄС безвізового режиму значним чином інтенсифікувало українсько-польські контакти, збільшило людські потоки між обома країнами, особливо з України до Польщі, суттєво посилює навантаження на існуючі пункти перетину кордону. Для покращення умов перетину українсько-польського кордону жителям прикордонних територій і впорядкування міграційних потоків потрібно створення політико-правових та інженерно-технічних умов для активізації двосторонніх і багатосторонніх контактів між українцями і поляками, що передбачає вдосконалення нормативно-правової бази, модернізацію української прикордонної інфраструктури, відкриття нових пунктів перетину кордону, поширення практики спільних прикордонних перевірок, а також розширення авіаційних, залізничних, річкових та автодорожніх транспортних сполучень.

Міждержавні відносини між Україною й РП у галузі освіти, науки й міжкультурного діалогу забезпечує система інститутів, організацій та установ загальнодержавного, регіонального й місцевого/локального рівнів по обидва боки українсько-польського кордону. До їх складу входять міжнародні інституції, закордонні дипломатичні представництва та консульські установи, органи місцевого самоврядування, керівні органи транскордонних об'єднань, об'єднання суб'єктів господарської діяльності, культурно-інформаційні центри тощо. Тобто багатовимірною й різноплановою співпраця дає прекрасну можливість поглибити знайомство поляків із сучасною Україною, її народом, історією та культурою, цивілізаційними здобутками й величезним потенціалом для взаємовигідного співробітництва. Маємо констатувати й наявність певних складних питань у цьому напрямі співпраці. В українсько-польських відносинах невирішеним залишається питання опіки над місцями національної пам'яті. Проблемним моментом залишаються й використання дискурсу історичної пам'яті в політичних цілях. Поглиблення культурно-гуманітарної, науково-технічної співпраці, між Україною та РП має відбуватися шляхом інтенсифікації обмінів, їх диверсифікації й вдосконалення нормативно-правової бази.

Основні наукові положення розділу викладено автором у таких публікаціях: [23; 24; 159; 159а; 160; 165; 168; 169; 172; 173; 175; 177; 179; 183; 187; 189; 191; 192].

ВИСНОВКИ

Науковий аналіз та виконання поставлених у вступі дослідницьких завдань і проблем дали підстави сформулювати низку висновків теоретико-методологічного та практично-політичного змісту.

1. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації не лише економіки, залучення іноземних інвестицій і технологій, упровадження внутрішніх реформ, а й важлива цивілізаційна складова, оновлення всієї системи суспільних відносин, уключаючи сферу міждержавних відносин із країнами-членами ЄС загалом і Республікою Польща зокрема. У політичному аспекті європейська інтеграція детермінує модернізацію правового поля міждержавних відносин, наповнює демократичним змістом усю сукупність принципів, механізмів і процедур інституційної системи двосторонньої й багатосторонньої співпраці.

Реальним кроком у напрямі зміцнення зав'язків із ЄС стало затвердження на Празькому саміті ініціативи «Східне партнерство». Надзвичайно важливо те, що під час її прийняття враховано низку принципових для України положень. Передусім, це стосується чіткого визначення місця Східного партнерства в системі відносин між Євросоюзом та його східноєвропейськими сусідами. Україна задекларувала власну політичну підтримку ініціативи «Східне партнерство» й засвідчила готовність використовувати її інтеграційні можливості в напрямі набуття членства в ЄС. Важливим кроком на цьому шляху стала Угода про асоціацію з ЄС. Водночас членство в Європейському Співтоваристві для України не самоціль, а один з інструментів зміцнення державності, верховенства права, демократії та стабільного розвитку.

2. Методологічні засади дослідження – низка принципів, підходів і методів дослідження, де головними є неінституційний підхід, процесуальний аналіз, методологія конструктивізму, реалістична школа міжнародних відносин і її сучасні модифікації тощо. Їх використання дало змогу з'ясувати, що внаслідок

поглиблення процесів глобалізації, розгортання процесів демократизації й децентралізації місцевого самоврядування, технологізації та віртуалізації простору суспільної комунікації важливу роль у модернізації українсько-польських відносин у гуманітарній сфері поряд із державними інститутами відіграють і недержавні інституції, а також міжрегіональні й транснаціональні утворення типу єврорегіонів, міжнародні програми, проекти та мережеві структури громадянського суспільства.

3. З'ясовано ступінь наукової розробки проблеми інституалізації міждержавних відносин України й РП у гуманітарній сфері в зарубіжній і вітчизняній науковій літературі в контексті євроінтеграційних процесів. Засвідчено існування широкого кола досліджень стосовно проблеми двосторонніх українсько-польських відносин у сфері економічних відносин та відповідної транскордонної співпраці. Проте спеціальних досліджень, які б розкривали інституційну структуру зазначених відносин у гуманітарній сфері на сучасному етапі, немає або таку інформацію розпорошено в різних наукових розвідках, що загалом і зумовило вибір теми цієї дисертаційної роботи.

4. Українсько-польські міждержавні відносини в гуманітарній сфері ґрунтуються на принципах гуманізму, свободи й демократії, закладених у засадничих міжнародних політико-правових актах, зокрема таких, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні соціальні та культурні права, і факультативних протоколах до них, а також інших міжнародних актах, якими послуговуються Європа й цивілізований світ. Свою прихильність щодо дотримання міжнародно-правових норм у гуманітарній сфері Україна закріпила в Основному Законі та інших нормативно-правових актах, спрямованих на імплементацію згаданих норм у вітчизняне законодавство.

5. Українсько-польські відносини в гуманітарній сфері регламентуються нормативно-правовою базою, яка забезпечує сприятливі умови для подальшої реалізації ефективної міждержавної співпраці в умовах євроінтеграції. Логіку

її створення й еволюції продиктовано взаємним інтересом двох держав щодо розвитку та процвітання країн, забезпечення політичної стабільності в регіоні ЦСЄ, необхідністю уніфікації нормативно-правової бази й можливістю врегулювання складних питань у сфері транскордонного та регіонального співробітництва, міграційної й візової політики, розширення інституційної бази співпраці в галузі освіти, науки, міжкультурного діалогу тощо.

6. Послідовне зміцнення партнерства України та РП у гуманітарній сфері засвідчує рівень його інституціоналізації. Аналіз інституцій, які визначають і забезпечують відносини України й Польщі в гуманітарній сфері, дає можливість їх класифікувати в часі та просторі на міждержавні й регіональні – відповідно до сфер впливу; на державні та недержавні – залежно від суб'єктів соціальних відносин. Досвід інших держав показує, що, якщо для інституалізованої співпраці на міждержавному рівні найважливіші регулярність та рівень зустрічей, консультацій і спільних засідань, то для неурядової ключове значення мають постійне розширення сфер діяльності, підтримка проектів, які реагуватимуть на найактуальніші виклики. Досить сприятливим для розв'язання гуманітарних проблем є інформаційно-мережеве середовище, оскільки кожна особа може обрати предмет спілкування або взаємодії та відповідне коло осіб, долучитися до обговорень і реалізації ініціатив та проектів.

7. Важливу роль у розвитку міждержавної взаємодії в гуманітарній сфері відіграє транскордонне й міжрегіональне співробітництво. Перспективною формою таких відносин залишаються євро регіони, потенціал яких, однак, повною мірою не використовується. Покращення їхньої діяльності перебуває в площині вдосконалення законодавства, належного інституційного забезпечення й розширення прав територіальних громад на принципах децентралізації та субсидіарності. Для української сторони надзвичайно вагома співпраця з органами територіального самоврядування РП із питань запозичення досвіду запровадження ефективних моделей діяльності органів

місцевого самоврядування, реалізації політики децентралізації, упровадження адміністративно-територіальної реформи тощо.

8. Характер міграційної та візової політики в українсько-польських міждержавних відносинах визначається глибиною інтеграційних процесів із ЄС із боку України й РП. Провідним чинником упорядкування міграційних процесів є запровадження Державної міграційної служби України, упорядкування польсько-українського державного кордону, організації малого прикордонного руху тощо. Запровадження безвізового режиму стало наслідком наполегливих дипломатичних зусиль з українського боку за сприяння польської сторони. Однією з нагальних проблем в умовах усе зростаючої трудової міграції українського населення залишається низька пропускна спроможність наявних пунктів пропуску та автомобільних переходів на українсько-польському кордоні.

9. Відносини в галузях освіти, науки й міжкультурного діалогу – невід’ємна частина українсько-польського стратегічного партнерства в гуманітарній сфері. Інституційна база таких відносин має тенденцію до розширення та наповнення новими формами й практиками взаємодії. Її зміцнення відбувається не лише за рахунок державних структур, а й значною мірою завдяки інституціям громадянського суспільства. Удосконалення міждержавних відносин у цих галузях сприяє збагаченню культур обох народів, їх кращому розумінню один одного та, як наслідок, гармонізації міждержавних відносин в інших сферах суспільного життя, уключаючи політичну. Розвиток нормативно-правової й інституційної бази міждержавних відносин у галузях освіти, науки та культури відповідно до європейських норм і стандартів створює сприятливий ґрунт для розвитку інтеграційних процесів входження України в європейський гуманітарний простір.

10. Пошук компромісів у вирішенні проблемних питань і викликів у реалізації політики історичної пам’яті є нагальною проблемою, яка потребує максимуму спільних зусиль, делікатності й терпіння з обох боків кордону. Установлення добросусідських відносин вимагає від політиків спілкування за столом

переговорів, а не через ЗМІ, а також використання такого історичного наративу, який спрямовано в майбутнє, а не в минуле. Тобто минуле повинно «працювати» на майбутнє, тим більше в умовах гібридної війни, котру РФ розв'язала проти України: суперечки між істориками та політиками, які не можуть (або не хочуть) знайти спільного знаменника в трактуванні історичних подій, грають на користь лише агресора.

Українсько-польський діалог часто перебуває під впливом суб'єктивного чинника. Ідеться про персоналізацію суспільно-політичних відносин і залежність вектора спрямованості у двосторонніх відносинах від позиції політичного лідера. Проте, як підтверджує світовий досвід модернізації й демократичної трансформації, успішні якісні зміни спроможні відбуватися лише на рівні ефективної інституалізації, причому не тільки на вертикальному, а й на горизонтальному рівнях суспільної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко М. Аналіз концептуальних положень міжурядового підходу до європейської інтеграції. *Віче*. 2010. № 12. С. 2–4.
2. Алфьоров М. А. Урбанізаційні процеси в Україні в 1945–1991 рр: монографія. Донецьк: Донецьке відділення НТШ ім. Шевченка, ТОВ «Східний видавничий дім», 2012. 552 с.
3. Андрищенко С. В., Белєсков М. М. Україна на зламі сучасних міжнародних процесів у 2015 р. *Зовнішня політика України 2015: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети: щорічник / за заг. ред. проф. Г. М. Перепелиці*. Київ: Вид. дім «Стилос», 2016. С. 10–34.
4. Андрущенко Т. Європейська політика України: проблеми формування та реалізації (політологічний аналіз) 2003: автореф. дис... к. політ. н., спец.: 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Харків, 2003. 19 с.
5. Артёмов І. В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: монографія. Ужгород: Ліра, 2009. 520 с.
6. Бабкіна О. В. Деякі методологічні проблеми аналізу політичних трансформацій та політичного розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання суспільно-політичних дисциплін*. 2013. Вип. 11. С. 8–16.
7. Бабкіна О. В. Передумови переходу до демократії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання суспільно-політичних дисциплін*. 2015. Вип. 17. С. 3–11.
8. База даних польських NGO, що зацікавлені в реалізації проектів в Україні. URL: https://luck.msz.gov.pl/uk/c/MOBILE/wspolpraca_dwustronna/ngo (дата звернення: 22.05.2019).
9. Байрак С. О. Місцеве самоврядування в Республіці Польща: досвід демократичної трансформації: автореф. дис. ... к. політ. н. спец.: 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Київ, 2013. 23 с.

10. Баркалова І. М. Теоретичні моделі розвитку європейської інтеграції у 40–70-х роках ХХ ст. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2013. № 1. С. 9–16.

11. Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму (Схвалено на саміті Україна – Європейський Союз 22 листоп. 2010 р., м. Брюссель, Королівство Бельгія). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001 (дата звернення: 12.05.2018).

12. Беллами Р. Ліберальні права, соціалістичні цілі та обов'язки громадянина. *Лібералізм: антологія*, 2-ге вид. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: ВД «Простір»; «Смолоскип», 2009. С. 983–1000.

13. Бжезінський З. Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / пер. з англ. О. Фешовець: Львів; Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.

14. Бжезинский З. Я завжди знав і вірив, що буде незалежна Україна. *Universum*. 1998. №. 9–10.

15. Білошицький С. Масштаби і тенденції міграційних процесів у сучасному світі, Європі та Україні. *Етнополітичний контекст соціокультурної трансформації у сучасній Україні* / ред. кол. О. Рафальський (голова). В. Войналович, Л. Нагорна. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. С. 394–415.

16. Білошицький С. Міжнародна міграція як різновид сучасної зброї: соціокультурний та політичний аспекти. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. № 2. С. 138–156.

17. Буглай Н. М. Особливості функціонування українсько-польсько-білоруського єврорегіону «Буг» в контексті реалізації євроінтеграційних планів України. *Гілея: наук. вісник*. Київ, 2009. Вип. 19. С. 47–55.

18. Буренко Н. Еволюція політики Європейського Союзу щодо країн Центральної та Східної Європи: автореф. дис... к. політ. н. спец.: 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку. Київ, 2004. 26 с.

19. Бучковська О. Ю. Документальне забезпечення українсько-польських культурних відносин. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2015. Вип. 21. Т. 2. С. 61–65.

20. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. Київ: Критика, 2005. 463 с.

21. Васюк А. В. Українсько-польські відносини у сфері культури (2001–2010 рр.): українознавчий аспект: дис. ... канд. іст. н. спец.: 09.00.12 – українознавство. Київ, 2012. 160 с.

22. Веденєєв Д. Гуманітарна безпека України та «історичний чинник» конфліктогенності в українсько-польських відносинах. *Волинська трагедія: через історію до порозуміння: матеріали Всеукр. наук. конф., м. Луцьк, 19–20 черв. 2013 р.* / МОН України, Волинська ОДА, СНУ ім. Лесі Українки, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; [упоряд. А. Шваб]. Луцьк, 2013. С. 10–17.

23. Виступ Посла України в Республіці Польща О. Моцика на відкритті VI Міжнародного економічного форуму «Співпраця регіонів задля економічного розвитку». 5 жовт. 2006 р., м. Львів. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 31–34.

24. Виступ посла України в Республіці Польща О. Моцика на відкритті спеціальності «Україністика» у Вищій менеджерській школі Варшави. 30 верес. 2006 р. *Вірю в європейське майбутнє наших народів: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 24–30.

25. Виступ посла України в РП О. Моцика на інавгураційній конференції з питань імплементації проекту «Підтримка секторальних реформ в Україні – першочергові дії». 10 груд. 2007 р., м. Варшава. *Вірю в європейське майбутнє наших народів: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 85–88.

26. Виступ посла України у Республіці Польща О. Моцика на міжнародній конференції «Форум Європа–Україна». 23–24 лют. 2007 р., м. Вроцлав. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів*: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 59–63.

27. Виступ посла України в Республіці Польща О. Моцика на семінарі «Медіа ліс», організованого фондом «Партнерство заради демократії». 20 жовт. 2006 р., Бещадський повіт. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів*: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 35–39.

28. Виступ посла України в Республіці Польща О. Моцика на урочистій церемонії відкриття Почесного консульства України в Познані. 19 берез. 2007 р. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів*: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 66–68.

29. Відкриття Школи польського права. *Сайт юридичного факультету КНУ ім. Тараса Шевченка* <https://www.law.univ.kiev.ua/ua/scientific-events-in-knu/3894> (дата звернення: 07.10.2019).

30. Война Б. Восточное партнерство новая инициатива сотрудничества ЕС с восточными соседями. *Европа*. 2009. Т. 9. № 1. С. 7–58.

31. Волинська трагедія: через історію до порозуміння: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Луцьк, 19–20 черв. 2013 р. / МОН України, Волинська ОДА, СНУ ім. Лесі Українки, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; [упоряд. А. Шваб]. Луцьк, 2013. 232 с.

32. Волинь: асиметрія пам'ятей. 8 істориків про рішення польського парламенту. *Громадське*. 1 серп. 2016 р. URL: <http://hromadske.ua/posts/volyn-asymetriia-pamiatei-8-istorykiv-pro-rishennia-polskoho-parlamentu> (дата звернення: 22.08.2019).

33. Волинь в умовах демократичної трансформації (кінець ХХ – початок ХХІ століття): кол. моногр. / В. І. Бортніков, Н. Н. Коцан, Н. В. Павліха та ін.;

за заг. ред. В. І. Бортнікова. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 656 с.

34. Волинь на зламі століть: історія краю (1989–2000) / Бортніков В. І., Надольський Й. Е., Денисюк В. Т. та ін. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2001. 694 с.; іл.

35. В Польше поставили условия Украине для возобновления сотрудничества институтов нацпамяти. *Главред*. 12 апр. 2018 г. URL: <https://glavred.info/world/499820-v-polshe-postavili-usloviya-ukraine-dlya-vozobnovleniya-sotrudnichestva-institutov-...> (дата звернення: 22.12.2018).

36. В'ятрович В. Українсько-польський форум істориків не може працювати в попередньому форматі – заява УІНП. *Українська правда*. 7 лют. 2018 р. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/viatrovych/5a7aec0e05bb0/> (дата звернення: 22.12.2018).

37. Гевко В. Україна і Польща: особливості розвитку двосторонніх відносин (1991–2004 рр.): автореф. дис. ... к. іст. н. спец.: 07.00.01 – історія України. Чернівці, 2005. 16 с.

38. Гевко В. Українсько-польські відносини в українській історіографії (1991–2011 рр.). *Україна-Європа-Світ*. 2012. Вип. 10. С. 354–363.

39. Генік М. «QUO VADIS?»: українсько-польське примирення у пост-біполярний період. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Івано-Франківськ, 2013. Вип. 6–7. С. 130–136.

40. Геремек Б. Основні напрямки зовнішньої політики Польщі. *Політична думка*. 1998. № 1. С. 62–75.

41. Головка І. К. Підходи до інтерпретації дефініцій «регіоналізація» і «парадипломатія» у сучасному науковому дискурсі. *Політикус*: наук. журнал Південноукраїнського нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. С. 122–127.

42. Горбатенко В. Джерела і методологія дослідження сучасних українсько-польських відносин. *Studia politologica Ucraino-Polona*. Zytomierz; Kijow; Krakow. 2018. № 8. С. 51–57.

43. Горбатенко В. Надмірна міграція і порушення політичної стабільності на європейському континенті. *Studia politologica Ucraino-Polona*. Zytomierz; Kijow; Krakow. 2017. №. 7. С. 20–28.

44. Горюнова Є. О. Євроінтеграція. Київ: Академвидав, 2013. 224 с.

45. Грабовський С. Україна і Польща. Небезпечні ігрища навколо трагедії двох народів. *Радіо Свобода*. 13 черв. 2016 р. URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/27855826.html> (дата звернення: 23.06.2019).

46. Громогласова Е. С. Гуманитарная дипломатия в современных международных отношениях: опыт системного исследования. Москва: ИМЭМО РАН. 2018. 124 с.

47. Гуманітарна політика Української держави в новітній період: монографія / за ред. С. І. Здіорука. Київ: НІСД, 2006. 403 с.

48. Дашкевич Я. Волинський вузол: польсько-українські відносини під час Другої світової війни. *Універсум*. 2003. № 5–6. С. 17–21.

49. Декларація міністрів закордонних справ України та Республіки Польща про принципи формування українсько-польського партнерства від 21.03.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_072 (дата звернення: 22.12.2017).

50. Декларація про державний суверенітет України. Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 лип. 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення: 22.12.2017).

51. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин. Прийнято резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 18 груд. 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318 (дата звернення: 05.04.2019).

52. Декларація про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин від 13 жовт. 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_176 (дата звернення: 12.10.2017).

53. Дерєга В. В. Соціальна і гуманітарна політика. URL: <https://buklib.net/books/35821/> (дата звернення: 05.04.2019).

54. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 рр.: Постанова Кабінету Міністрів України № 554 від 23 серп. 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF> (дата звернення: 22.07.2019).

55. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 6 серп. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (дата звернення: 22.07.2019).

56. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11402?page-2> (дата звернення: 07.08.2019).

57. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналітична доповідь / [Жаліло Я., Шевченко О., Романова В. та ін.]; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2019. 192 с.

58. Деякі питання діяльності Українського інституту національної пам'яті: Постанова КМУ № 799 від 3 жовт. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/799-2018-%D0%BF> (дата звернення: 06.04.2019).

59. Дзоз В. Гуманітарна політика України в контексті суспільної модернізації (соціально-філософський аналіз): дис. ... д. філософ. н.: спец: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ. 2007. 360 с.

60. Дискусійна записка українсько-польської діалогової групи. *Пріоритетне партнерство: спільне бачення українсько-польських відносин* / Фондація ім. Стефана Баторія; Міжнародний фонд «Відродження». Київ; Варшава, 2017. Верес. 15 с. URL: http://www.irf.ua/content/files/ua_pl__prioritytne_partnerstvo.pdf (дата звернення: 05.04.2019).

61. Дніпров О. Поняття та сутність державного управління в гуманітарній сфері в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. Вип. 4. С. 185–189.

62. Довідка Посольства України в РП. Серпень 2019 р.

63. Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 трав. 1992 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/616_172 (дата звернення: 12.10.2018).

64. Договір між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в сфері науки і технологій від 12 січ. 1993 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_187 (дата звернення: 12.10.2018).

65. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади. Підписання від 16.11.2009. Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_946#n2 (дата звернення: 04.08.2019).

66. Долішній М. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети. Київ: Наук. думка, 2006. 512 с.

67. Донеллі Д. Права людини у міжнародній політиці / пер. з англ. Т. Завалія. Львів: Кальварія, 2004. 280 с.

68. До парламентів і народів світу: Звернення Верховної Ради України. Документ № 1927–ХІІ від 5 груд. 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1927-12> (дата звернення: 05.04.2017).

69. До побудови європейської єдності – шляхом зміцнення українсько-польських міжрегіональних контактів. *Урядовий портал*. 22 берез. 2019 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/do-pobudovi-yevropejskoyi-yednosti-shlyahom-zmicnennya-ukrayinsko-polskih-mizhregionalnih-kontaktiv> (дата звернення: 05.04.2019).

70. Європарламент підтримав механізм призупинення безвізу. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/evroparlament-podderzhal-mehanizm-priostanovki-1487091066.html> (дата звернення: 05.04.2019).

71. Європарламент проголосував за безвізовий режим для України. *Українська правда*. 6 квіт. 2017 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/04/6/7140445/> (дата звернення: 05.04.2019).

72. Європейська інтеграція: досвід Польщі та України: кол. моногр. / за заг. ред. Н. В. Павліхи. Луцьк; Люблін: Drukarnia Kolor Lublin, 2013. 700 с.

73. Європейська мережа міст «EUROCITIES». *Сайт м. Люблін*. URL: <https://lublin.eu/ua/lublin/international-relations/the-european-network-of-cities-eurocities/> (дата звернення: 05.04.2019).

74. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, Мадрид, 21 трав. 1980 р. Редакція від 16.11.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106 (дата звернення: 05.08.2019).

75. Європейська хартія місцевого самоврядування, м. Страсбург, 15 жовт. 1985 р. Офіційний переклад. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 10.11.2017).

76. Євсюкова О. В. Україна та Польща: спільні стратегічні пріоритети в процесі історичних реформацій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 1. С. 68–73.

77. Ель-Шаманді С. Х. Аналіз законодавчого забезпечення українсько-польського торговельно-економічного співробітництва. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 4. С. 106–111.

78. Єндращик К. Історичні проблеми та політика пам'яті в українсько-польських стосунках (1991–2017). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. № 3–4. С. 237–253.

79. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. Сурмін, В. Бакуменко, А. Михненко та ін.; за ред. Ю. Ковбасюка, В. Трощинського, Ю. Сурміна. Київ: НАДУ. 2010. 820 с.

80. Завітневич Н. Г. Гуманітарний чинник українсько-польських міждержавних відносин. Дисс. ... к. політ. н. спец.: 23.00.04. – політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку. Київ, 2008. 220 с.

81. Загальна декларація прав людини. Прийнята 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 22.12.2017).

82. Законодавчий вимір реформи децентралізації. Короткий огляд законопроектів та основних нормативно-правових актів. (Станом на 13 червня

2017 року) / заг. ред. та упоряд. Парасюк І. Л. Київ: ФОП Москаленко О. М., 2017. 36 с.

83. За підсумками XI сесії Парламентської асамблеї України та Республіки Польща ухвалено спільну заяву. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. 7 берез. 2019 р. URL: <https://rada.gov.ua/news/Novyny/168097.html> (дата звернення: 21.02.2019).

84. Засадко В. Вплив міграційно-візової політики ЄС на розвиток транскордонного співробітництва України та Польщі: аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*, Київ, 2009. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/279/> (дата звернення: 22.12.2017).

85. Заява з нагоди 60-річчя волинської трагедії від 10 липня 2003 р.: Постанова Верховної Ради України. Документ № 1085-IV від 10 лип. 2003 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1085-iv> (дата звернення: 22.06.2019).

86. Звернення посла України в Республіці Польща О. Моцика до учасників вшанування пам'яті жертв у с. Пискоровичі та відкриття пам'ятної таблиці 2 груд. 2007 р., с. Пискоровичі. *Власний архів О. Ф. Моцика*.

87. Зеленько Г. «Навздогінна мобілізація»: досвід Польщі та України. Київ: Критика, 2003. 215 с.

88. Зеленько Г. Політична «матриця» громадянського суспільства: досвід країн Вишеградської групи та України. Київ: Знання України, 2007. 336 с.

89. Зінченко О. Найкращий час для примирення минув. Що далі? Історична правда. *Історична правда*. 10 груд. 2017 р. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2017/12/10/151794/> (дата звернення: 12.08.2019).

90. Зленко А. Від внутрішніх потреб до зовнішніх пріоритетів. Київ: Преса України. 2002. 345 с.

91. Зленко А. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму. Київ: Преса України. 2001. 369 с.

92. Знання без практики, без перспективні, практика без знань – небезпечна. *Сайт Українсько-польського центру академічних обмінів*. URL: <http://goo.gl/iaLjJO> (дата звернення: 22.07.2019).

93. Знахоренко О. М. Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах. *Історичний архів. Наукові студії*: зб. наук. праць. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2008. Вип. 2. С. 90–98.

94. Зовнішня політика України в умовах глобалізації: анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991–2003) / відп. ред. С. В. Віднянський. Київ: Генеза, 2004. 616 с.

95. Зовнішня політика України 2015: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети: щорічник / за заг. ред. проф. Г. М. Перепелиці. Київ: Вид. дім «Стилос», 2016. 308 с.

96. Зюлковскі М. Польсько-українські взаємини як складова архітектури сучасної Європи. *Віче*. 2008. № 6. С. 72–74.

97. Ідея міжпарламентської асамблеї. *Дзеркало тижня*. 2005. 14 січ.

98. Іжа М. М. Система регіонального управління: світовий досвід і Україна: монографія. Одеса: Друкарський дім, 2011. 368 с.

99. Інститут Польщі. *Офіційний сайт СНУ імені Лесі Українки*. URL: <http://eenu.edu.ua/uk/structure/institut-polshchi> (дата звернення: 20.06.2019).

100. Ільчук І. Історіографічний аналіз проблеми українсько-польського міждержавного співробітництва в європейському та євроатлантичному контекстах (1991–2014 рр.). *Україна-Європа-Світ*. 2015. Вип. 15. С. 261–278.

101. Ільчук І. Особливості формування договірно-правової бази двостороннього співробітництва між Україною та Польщею. *Україна-Європа-Світ*. 2014. Вип. 14. С. 168–176.

102. Ільчук, І. В. Українсько-польське міждержавне співробітництво в європейсько-атлантичному контексті (1991–2014 рр.): автореф. дис. ... к. іст. н. спец.: 07.00.02 – всесвітня історія. Тернопіль, 2015. 20 с.

103. Інститут Східних Ініціатив. URL: <http://iwi.org.pl/> (дата звернення: 20.06.2019).

104. Інструмент європейського сусідства і партнерства – нові можливості для України / під ред. Н. Андрусевич. Львів, 2008. 160 с.

105. Калакура О. Цивілізаційний вимір українсько-польської співпраці на тлі євроінтеграційних процесів (досвід Галичини). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. № 2. С. 283–295.

106. Каліщук О. Волинська дискусія й сучасні українсько-польські міждержавні відносини. *Українсько-польське партнерство: сьогодні та перспективи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк-Світязь, 26–27 черв. 2017 р.) / за ред. В. Й. Лажника, С. В. Федонюка. Луцьк: Вежа-Друк. С. 90–96.

107. Карта поляка. *Генеральне консульство Республіки Польща у Львові*. URL: https://lwow.msz.gov.pl/uk/informacje_konsularne/karta_polaka_ua/ (дата звернення: 20.06.2018).

108. Квасневський А. – Президент Польщі у 1995–2005 роках. Інтерв'ю. *УКРИНФОРМ*. 8 трав. 2019 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2695881-aleksander-vasnevskij-prezident-polsi-u-19952005-rokah.html> (дата звернення: 18.08.2019).

109. Кіндзерський С. Державне управління в гуманітарній сфері регіону України: стан та тенденції розвитку: дис. ... к. н. держ. упр. спец.: 25.00.02 – механізми державного управління. Київ. 2006. 181 с.

110. Кіпіані В. Війна двох правд. Поляки і українці у кривавому ХХ столітті. Київ: Vivat, 2017. 320 с.

111. Коваленко Є. О. Концептуально-методологічні засади аналізу євроінтеграційної політики. *Гуманітарний вісник ЗДІА. Політологія*. Вип. 32. Запоріжжя, 2008. С. 210–219.

112. Коваленко О. М. Аналіз культурного діалогу України та Польщі: гастрольна, виставкова та фестивальна діяльність (2000–2005 рр.). *Література та культура Полісся*. 2013. Вип. 72. С. 328–338.

113. Коли безвіз: внутрішні документи ЄС щодо скасування віз для України та Грузії. *Європейська правда*. 9 груд. 2016 р. URL:

<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/12/9/7058691> (дата звернення: 20.06.2019).

114. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Редакція від 2 жовт. 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 20.07.2018).

115. Конвергенція в українсько-польському транскордонному регіоні: науково-аналітична доповідь / ДУ «Інституту регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» / Борщевський В. В., Притула Х. М., Куцаб-Бланк К. Львів, 2017. 108 с.

116. Конституционный суд против: как провалился «антибендеровский закон Польши». *Сайт 112.ua*. 17 січ. 2019 р. URL: <https://112.ua/glavnye-novosti/konstitucionnyu-sud-protiv-kak-provalilsya-antibanderovski-y-zakon-polshi-477299.html> (дата звернення: 20.07.2019).

117. Конституція України (із змінами 1997–2019 рр.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.08.2019).

118. Конституция Соединенных Штатов (1787 г.). *Соединенные Штаты Америки: Конституция и законодательные акты*; пер. з англ. / сост. В. И. Лафитский; под ред. и со вступ. ст. О. А. Жидкова. Москва: Прогресс; Универс, 1993. С. 29–49.

119. Концепція адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів ЄС: Указ Президента України № 278/2004 від 5 берез. 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/278/2004> (дата звернення: 20.06.2018).

120. Концепція державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1838-р від 15 верес. 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1838-2010-%D1%80> (дата звернення: 13.06.2019).

121. Концепція загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України № 228-IV від

21 листоп. 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-15> (дата звернення: 22.07.2018).

122. Концепція реформування місцевого самоврядування та організації територіальної влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 333-р. від 1. квіт. 2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 06.02.2018).

123. Копейка В., Веселая Н. «Восточное партнерство» в контексте евроинтеграционной политики Украины. *Восточная Европа. Перспективы*. 2011. № 1. С. 49–56.

124. Копійка В. Теоретичний і практичний виміри розширення Європейського Союзу 2004: автореф. дис... д. політ. н. спец.: 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Київ, 2004. 49 с.

125. Коцан Р. Сутність державних кордонів та їх місце у науковому дискурсі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*: зб. наук. праць. Київ, 2018. Вип. 22. С. 23–29.

126. Круглій О. Тенденції іншомовної освіти у ВНЗ України та Польщі. *Європейська інтеграція: досвід Польщі та України*: кол. монографія / за ред. Н. В. Павліхі. Луцьк; Люблін: Drukarnia Kolor Lublin, 2013. С. 645–653.

127. Кузьменко Л. В. Конвергенція ринку праці в країнах ЄС. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/govermngmt/2013/214-202-13.pdf> (дата звернення: 23.06.2019).

128. Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. Київ: Знання України, 2002. 580 с.

129. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті: аналіт. доп. / Здіорук С. І., Литвиненко О. М., Розумна О. П.; за ред. С. І. Здіорука; Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2012. 57 с.

130. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Польщею. *Посольство України в Республіці Польща*. URL: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/culture> (дата звернення: 06.07.2019).

131. Лепська Н. В. Політичні ідеї представників геополітичних стратегій. *Історія політичної думки / за заг. ред. Н. М. Хоми [І. В. Алексеєнко, Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна та ін.]*. Львів: Новий світ, 2016. С. 915–943.

132. Литвин М. Українсько-польські наукові зв'язки у гуманітарній сфері. *Вісник Національної академії наук України*. Київ, 2015. № 3. С. 73–83.

133. Луцишин П. В. Луцишин Н. П. Єврорегіон Буг: концепція та стратегія розвитку. Луцьк: Вежа, 2002. 416 с.

134. Лютак О. М. Конкурентоспроможність прикордонних регіонів в умовах реалізації євроінтеграційного курсу України. *Економічна історія та економічна теорія*: зб. наук. праць ЛНТУ. Вип. 6. Ч. 2. Луцьк, 2009. С. 1–15.

135. Макаренко Є. А. Українсько-польське міжнародне співробітництво: реалії і динаміка ХХІ століття. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. наук. пр. Вип. 48. У 2 ч. Ч. І. Київ: Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2004. С. 3–9.

136. Маккоркводейл Р., Фсарбразер Р. Глобалізація та права людини. *Права людини: концепції, підходи, реалізація / пер. з англ.; під ред. Б. Зізік; гол. ред. і автор серії Дж. Перлін; наук. ред. В. Добровський*. Київ: Вид-во «Ай Бі», 2003. С. 96–128.

137. Максимець Б. В. Відносини України та Республіки Польща у контексті волинської трагедії (1991–2016 рр.) *Українсько-польське партнерство: сьогодення та перспективи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк-Світязь, 26–27 черв. 2017 р.) / за ред. В. Й. Лажника, С. В. Федонюка. Луцьк: Вежа-Друк. С. 100–104.

138. Мальський М. З., Мацях, М. М. Теорія міжнародних відносин: підручник / Нац. ун-т ім. Івана Франка, ф-т міжнар. відносин. 4-е вид., перероб. і доп. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 407 с.

139. Махун С. Національна пам'ять – повернення до джерел. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <http://www.memory.gov.ua/news/sergii-makhun-natsionalna-pamyat-povernennya-do-dzherel> (дата звернення: 22.06.2018).

140. Международные отношения: социологические подходы / под ред. П. А. Цыганкова. Москва: Гардарики, 1998. 352 с.

141. Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей від 18 груд. 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_203 (дата звернення: 22.06.2018).

142. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 21.12.2017).

143. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 21.12.2017).

144. Міжпарламентська асамблея Україна-Польща-Литва створила комітет з питань безпеки. *Європейська правда*. 8 черв. 2019 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/06/8/7097103/> (дата звернення: 21.07.2019).

145. Міжрегіональне співробітництво між Україною та Польщею. *Посольство України в Республіці Польща*. 2017. URL: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/regions> (дата звернення: 13.06.2019).

146. Мікула Н. А. Пріоритети та механізми міжрегіональної та транскордонної співпраці для реалізації потенціалу розвитку, нагромадженого при підготовці та проведенні «Євро-2012»: аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/982/> (дата звернення: 13.06.2017).

147. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2003. 222 с.

148. Милян Р. Ю. Інституційне забезпечення розвитку українсько-польського співробітництва в сфері культури. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 2. С. 218–223.

157. Моцик О. Ф. Діяльність Ради Асоціації між Україною та ЄС як інституційна складова здійснення зовнішньої політики України в контексті євроінтеграції. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород 22–23 квіт. 2016 р. Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2016. С. 140–142.

158. Моцик О. Ф. Досвід вступу Польщі до Європейського Союзу: уроки для України: *Матеріали міжнародного круглого столу* (Луцьк, 21 трав. 2009 р.) / за ред. С. В. Федонюка. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. С. 4–11.

159. Моцик О. Єднає нас культура. Україна і Польща – культурне співробітництво. *Україна дипломатична*: наук. щорічник. Київ, 2010. Вип. 11. С. 618–629.

159а. Моцик О. Звернення до учасників вшанування пам'яті жертв у с. Пискоровичі та відкриття пам'ятної таблиці. 2 груд. 2007 р. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів*: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 84.

160. Моцик О. Знання долає кордони. Україна і Польща в освітній сфері. *Освіта України*. 2009. 19 трав.

161. Моцик О. Ф. Зовнішня політика й дипломатія Києва: (перші кроки: VI–IX ст.). *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*: зб. наук. ст. СНУ ім. Лесі Українки. Луцьк, 2018. № 1. С. 107–111.

162. Моцик О. Криза не здатна послабити стратегічний характер відносин України та Польщі. *УКРІНФОРМ*. 2009. 31 груд.

163. Моцик О. Ф. Міжнародна співпраця України з ЮНЕСКО в гуманітарній сфері. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*: зб. наук. праць. Львів, 2019. Вип. 24. С. 184–190.

164. Моцик О. Ф. Міжнародні виборчі стандарти як аксіологічний орієнтир формування зовнішньої політики України. *Сучасні проблеми виборчого права і методологія його викладання у вищих навчальних закладах України*: тези доп.

Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 22–23 черв. 2017 р.) / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: Прінт-Сервіс, 2017. С. 175–179.

165. Моцик О. Ф. Ми і Польща – одна команда! *Україна молода*. 2008. 2 жовт.

166. Моцик О. Ф. Наукові розвідки та підходи до інтеграційних процесів у Європейському Союзі. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: зб. наук. ст. ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2016. Т. 33–34. С. 126–133.

167. Моцик О. Наша мрія, аби безвізовий режим запровадити ще до Євро-2012. *УНІАН*. 2009. 7 черв.

168. Моцик О., Копачинська Г., Коцан Р. Новий вимір польсько-українського гуманітарного співробітництва. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. Луцьк, 2011. № 20. С. 35–41. (Особистий внесок здобувача – 1/3 статті: узагальнено форми гуманітарного співробітництва між Україною та РП).

169. Моцик О. Ф. Особливості польсько-українського економічного співробітництва в межах Карпатського регіону. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України*: матеріали V наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених (м. Чернівці, 4–5 листоп. 2011 р.): у 2-х т. Чернівці, 2011. Т. II. С. 57–59.

170. Моцик О. Ф. Особливості українсько-польських відносин у 2009 році. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: зб. наук. статей ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2010. Т. 21–22. С. 91–98.

171. Моцик О. Ф. Парламентський комітет асоціації між Україною та ЄС як інституційний чинник здійснення євроінтеграційної зовнішньої політики України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 листоп. 2016 р.) / МВС України, МОН України. Харків, 2016. С. 212–215.

172. Моцик О. Ф. Перспективний тандем. *Народний депутат*. 2006. № 10. С. 60–65.

173. Моцик О. Побратими по Євро-2012. *Атлантична панорама*: журн. Міністерства оборони України. 2007. № 5. С. 4–9.

174. Моцик О. Ф. Польща – стратегічний партнер України. *Наш вибор.* 2008. № 5.
175. Моцик О. Польща ще досі усвідомлює, наскільки величезною є трагедія. *УНІАН.* 2010. 30 квіт.
176. Моцик О. Приклад Польщі показує, що означає бути членом ЄС і НАТО. *УНІАН.* 2009. 18 лют.
177. Моцик О. Про ЄВРО-2012, малий прикордонний рух та мистецькі імпрези. *Українське слово.* 2009. 14 жовт.
178. Моцик О. Ф. Ретроспективний аналіз східноєвропейського напрямку у зовнішній політиці Європейського Союзу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини.* Луцьк, 2016. № 11. С. 100–104.
179. Моцик О. 2009 рік буде знаковим в українсько-польських відносинах. *УНІАН.* 2009. 25 верес.
180. Моцик О. Ф. Розвиток українсько-польських відносин в умовах зовнішньої політики розширення Європейського Союзу. *Історико-політичні проблеми сучасного світу:* зб. наук. ст. ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2013. Т. 25–26. С. 177–182.
181. Моцик О. Ф. Розвиток українсько-польського транскордонного співробітництва як передумова європейської інтеграції України. *Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво:* Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих науковців (Луцьк, 25–26 трав. 2011 р.) [тези доп.]. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. С. 58–61.
182. Моцик О. Ф. Сучасний стан і перспективи розвитку українсько-американських відносин. *Науковий вісник Дипломатичної академії України.* Київ, 2012. Вип. 19. С. 46–56.
183. Моцик О. Ф. Сучасні напрями співробітництва між Україною та Республікою Польща. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини.* Луцьк, 2009. № 10. С. 3–9.

184. Моцик О. Ф. Сучасні тенденції та перспективи українсько-американських відносин. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Київ, 2011. Вип. 17. С. 19–23.

185. Моцик О. Східне партнерство – додатковий шанс на зближення з ЄС. *Дзеркало тижня*. 2009. 25 квіт.

186. Моцик О. Угода про прикордонний рух між Україною і Польщею є кроком у наближенні нашої держави до безвізового режиму з ЄС. *УКРІНФОРМ*. 2009. 9 лип.

187. Моцик О. Ф. Україна і Польща – стратегічні партнери. *Політика і час*. 2006. № 5. С. 4–9.

188. Моцик О. Україна і Польща: торговельно-економічне співробітництво. *Ділова панорама: журнал Київ. торгово-промисл. палати*. 2009. Груд.

189. Моцик О. Україна – Польща: новий етап у відносинах. *Радіо Свобода*. 2009. 23 жовт.

190. Моцик О. Українсько-американські відносини «перестали бути вулицею з одностороннім рухом». *Зовнішні справи*. 2010. № 9–10. С. 13–17.

191. Моцик О. Українсько-польський досвід співпраці є одним із найбагатших. *Транскордонне співробітництво: наук. журн. Ін-ту транскордонного співробітництва та європ. інтеграції*. Львів. 2007. № 2. С. 4–12.

192. Моцик О. Ф. У 2009 році українсько-польська співпраця продовжуватиметься по висхідній. *УКРІНФОРМ*. 2008. 29 груд.

193. Моцик О. Чотири події, що визначили сьогоднішню Польщу. *День*. 2009. 4 черв.

194. Моцик О. Ф. Щодо сучасного розуміння зовнішньої політики. *Юридичні науки та їх роль у формуванні правової культури сучасної людини: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* 12–13 трав. 2015 р. Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2015. С. 68–71.

195. Моцок В. І. Польська політика «двох шляхів» у контексті формування українсько-польських міждержавних відносин. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: зб. наук. ст. ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2001. Т. 8. С. 268–276.

196. Мудрієвська І. Ключові аспекти розвитку процесу співробітництва України з країнами Вишеградської групи в культурно-гуманітарній сфері. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Історія*. 2014. Вип. 1. С. 157–163.

197. Мусієнко І. В. Сприйняття України та українців у Польщі (на матеріалах Центру дослідження громадської думки, Варшава). URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/20601/3/2011_Musiyenko_Spryunyattya_Ukrayiny.pdf (дата звернення: 22.06.2019).

198. Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контроверсійність наслідків. *Етнополітичний контекст соціокультурної трансформації у сучасній Україні* / ред. кол. О. Рафальський (голова). В. Войналович, Л. Нагорна. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. С. 229–283.

199. Нагорна Л. П. Історична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 382 с.

200. Нариси з історії дипломатії України / О. Галенко, Є. Камінський, М. Кірсенко та ін.; відп. ред. В. Смолій. Київ: Альтернативи, 2001. 733 с.

201. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки: Указ Президента України № 68 від 26 лют. 2016. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 01.05.2019).

202. «Наша свобода – взаємозалежна» – заява Українсько-польського форуму партнерства. *PolUkr. Польсько-український портал*. 7 серп. 2019 р. URL: <http://www.polukr.net/uk/blog/2018/12/nasha-svoboda-vzayemozalezhna-zayava-ukrayinsko-polskogo-forumu-partnerstva/> (дата звернення: 07.08.2019).

203. Неліпа Д. В. Системний аналіз в політології: теорія, методологія, практика: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 312 с.
204. Неурядові організації з Польщі та України закликають суспільства до примирення. *Польське радіо*. 27 серп. 2016 р. URL: <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/268296> (дата звернення: 11.04.2019).
205. Новий український тлумачний словник / укл. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник; за заг. ред. д. філол. н., проф. В. В. Дубічинського. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2008. 608 с.
206. Норт Д. Институциональные изменения и функционирование экономики / пер. з англ. А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. Москва: Фонд экономической книги «Начала», 1997. 180 с.
207. Окуньовська Ю. Роль громадських організацій в контексті українсько-польських відносин. *Сучасні українсько-польські відносини: погляд експертів*: зб. аналіт. матеріалів / упоряд. В. Бусленко. Вип. 2. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 108 с.
208. Олещук А. Р. Польсько-українські відносини у наукових дослідженнях (90-ті роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2011. Вип. 4. С. 126–134.
209. Олійник А. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: монографія. Київ: Алерта; КНТ; Центр навч. літ-ри. 2008. 472 с.
210. Особливе партнерство України з НАТО. *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/nato> (дата звернення: 12.06.2019).
211. Осятинські В. Вступні положення концепції прав людини. *Права людини: концепції, підходи, реалізація* / пер. з англ.; під ред. Б. Зізік; гол. ред. і автор серії Дж. Перлін; наук. ред. В. Добровський. Київ: Вид-во «Ай Бі», 2003. С. 174–184.

212. Очікувані ризики у процесі децентралізації: аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України*. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1021> (дата звернення 05.04.2018).

213. Панина Н. В. Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе. *Избранные труды по социологии*: в 3-х т. Киев: Факт, 2008. Т. I. С. 63–87.

214. Пархоменко Н. Міграційна політика Республіки Польща: досвід формування та можливості його використання Україною. *Українознавчий альманах*. Вип. 7. Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. С. 105–107. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Ukralm_2012_7_31.pdf (дата звернення 05.04.2018).

215. Петровський П. Гуманітарна парадигма в системі державного управління: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ. 2008. 252 с.

216. План дій «Україна – Європейський Союз». Європейська політика сусідства. Документ № 994_693. Схвалено Кабінетом Міністрів України 12 лют. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693 (дата звернення 05.04.2018).

217. Політика транскордонного співробітництва Львівської області: аналітичний звіт: Львів, 2015. 95 с.

218. Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи: порівняльний аналіз / А. Романюк, В. Литвин, Н. Панчак-Бялоблоцька. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 462 с.

219. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Шемшученко Ю. С. Київ: Генеза, 1997. 400 с.

220. Політологічний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.; за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. Київ: МАУП, 2005. 792 с.

221. Поліщук Л. Основні пріоритети співпраці українських і польських регіонів: реалії та перспективи. *Економічний часопис-XXI*. 2008. № 3–4. С. 30

222. Положення Про Державну міграційну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України № 360 від 20 серп. 2014 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF> (дата звернення: 12.06.2019).

223. Положення Про Міжвідомчу координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України № 1773 від 12 листоп. 1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1773-98-%D0%BF> (дата звернення: 12.06.2017).

224. Положення Про Український інститут національної пам'яті: Постановою КМУ № 684 від 12 листоп. 2014 р. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-%D0%BF#n11> (дата звернення: 12.06.2019).

225. Польські організації в Україні. *Сайт Генерального Консульства Республіки Польща в Луцьку.* URL: https://luck.msz.gov.pl/uk/wspolpraca_dwustronna/polonia_na_ukrainie/luck_ua_k_9 (дата звернення: 11.06.2019).

226. Польські школи відкривають двері для українських учнів. *Подробности ТВ.* 4 груд. 2018 р. URL: <https://podrobnosti.ua/2272662-polsk-shkoli-vdkrivajut-dver-dlja-ukranskih-uchnv.html> (дата звернення: 12.06.2019).

227. Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007–2015 роки. URL: www.ekosfera.org/.../61-Polsko-ukrayinska-strategiyatranskordonnog (дата звернення: 12.06.2017).

228. Польща на кордоні з Україною закриває пункт пропуску «Долгобичув-Угринів» як піший. *Радіо Свобода.* 19 груд. 2018 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-polshcha-ukrayina-peretynkordonu/29665528.html> (дата звернення: 12.05.2019).

229. Попередня Угода між урядом України і урядом Республіки Польщі з питань культурного і наукового співробітництва від 18 трав. 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_182 (дата звернення: 12.06.2017).

230. Попович М. Гуманізм. *Енциклопедія історії України:* в 5 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2004. Т. 2. С. 253.

231. Послання Папи Римського Іоанна Павла II до учасників урочистостей з нагоди вшанування пам'яті жертв українсько-польського конфлікту на Волині та в Галичині у 1943–1944 роках. *Воєнна історія. Документи з відзначення 60-ї річниці трагічних подій.* 2003. № 3–4. URL: http://warhistory.ukrlife.org/3_4_03_2.htm (дата звернення: 12.06.2017).

232. Права людини в Україні: інформ.-аналіт. бюлетень Українсько-американського бюро захисту прав людини. Вип. 21. Київ. 1998. 455 с.

233. Права людини: концепції, підходи, реалізація / пер. з англ.; під ред. Б. Зізік; гол. ред. і автор серії Дж. Перлін; наук. ред. В. Добровський. Київ: Вид-во «Ай Бі», 2003. 263 с.

234. Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи: матеріали учасників заочної науково-практичної конференції (Львів, 31 жовт. 2017 р.). Львів: ННПП НУ «Львівська Політехніка», 2017. 157с.

235. Присяжний П. Реальне забезпечення прозорості медіавласності (правові аспекти) шляхом наближення до європейських стандартів. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини.* 2014. Вип. 35. С. 85–90.

236. Про Декларацію пам'яті і солідарності: Постанова Верховної Ради України та Сейму Республіки Польща № 1704-VIII від 20 жовт. 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-19> (дата звернення: 11.08.2019).

237. Про дипломатичну службу: Закон України № 2449-VIII від 07 серп. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#n373> (дата звернення: 11.08.2019).

238. Проект «Діти та молодь без кордонів» – Літня школа польської мови в Польщі. *Спілка поляків міста Києва.* URL: <https://zpk.com.ua/prohrama-litnia-shkola-polskoj-movy.html> (дата звернення: 12.06.2019).

239. Проект Стратегії транскордонної співпраці Люблінського воєводства, Волинської, Львівської і Брестської областей на 2014–2020 роки. URL: <http://www.voladm.gov.ua/index.php?option=356> (дата звернення: 12.06.2017).

240. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України № 157-VIII від 5 лют. 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 91.

241. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України № 2704-VIII від 25 квіт. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2704-19> (дата звернення: 12.08.2019).

242. Про закордонних українців: Закон України № 158-IV від 6 черв. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15> (дата звернення: 12.07.2019).

243. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України № 2411-VI від 1 лип. 2010 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 12.06.2019).

244. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України № 501/2015 від 25 серп. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> (дата звернення: 02.04.2019).

245. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1393-р від 23 листоп. 2015 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR151393.html (дата звернення 13.03.2019).

246. Про затвердження Положення Про Міністерство закордонних справ: Постанова Кабінету Міністрів України № 281 від 30 берез. 2016 р. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-%D0%BF> (дата звернення: 06.09.2019).

247. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України № 615/98 від 11 черв.1998 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/615/98> (дата звернення 13.03.2019).

248. Про заходи, пов'язані із запровадженням Європейським Союзом безвізового режиму для громадян України: Указ Президента України від

26.05.2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1462017-21970> (дата звернення 13.03.2019).

249. Про інформацію: Закон України № 2657-XII від 2 жовт. 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 12.06.2019).

250. Про Комплексну програму розбудови державного кордону України: Указ Президента України № 596/93 від 16 груд.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596/93> (дата звернення: 12.06.2019).

251. Про культуру: Закон України № 2778-VI від 14 груд. 2010 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 12.06.2019).

252. Промова Посла України в Республіці Польща О. Моцика під час вручення екзекватури Почесному консулу України в м. Щецин. 14 лип. 2006 р. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща.* Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 19–20.

253. Промова посла України в Республіці Польща О. Моцика: «Україна і Польща в Європі». 14 трав. 2006 р., м. Ченстохова. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща.* Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 13–18.

254. Про національну безпеку України: Закон України. № 2469-VIII від 21 черв. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 12.06.2019).

255. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 5 верес. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 11.05.2019).

256. Про основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України № 3360-XII від 2. лип. 1993 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 05.06.2019).

257. Про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи зарубіжних держав в Україні: Указ Президента України № 198/93 від

10 черв. 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198/93> (дата звернення: 06.09.2019).

258. Про порядок оформлення і видачі посвідчення закордонного українця. *Сайт Посольства України в РП*. URL: <https://poland.mfa.gov.ua/ua/press-center/notices/9796-pro-poryadok-oformlennya-i-vidachi-posvidchennya-zakordonnogo-ukrajincu> (дата звернення: 06.09.2019).

259. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ ст.: Закон України № 314-VIII від 9 квіт. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19> (дата звернення: 05.06.2019).

260. Про примирення – в 60-ту річницю трагічних подій на Волині. *Урядовий кур'єр*. 2003. 15 лип.

261. Про програму інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України № 1072 від 14 верес. 2000 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00> (дата звернення: 03.04.2019).

262. Про розмежування повноважень між Союзом РСР і суб'єктами федерації: Закон № 1457-I від 26 квіт. 1990 р. *Відомості з'їзду народних депутатів СРСР і Верховної Ради СРСР*. 1990. № 19. Ст. 329–333.

263. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналітична доповідь / [Яблонський В. М., Балакірева О. М., Бондар Т. В. та ін.]; за заг. ред. О. А. Корнієвського. Київ: НІСД, 2017. 54 с.

264. Про створення Інституту національної пам'яті: Постанова КМУ № 927 від 5 лип. 2006 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/927-2006-%D0%BF> (дата звернення: 04.06.2018).

265. Про створення органів міграційної служби в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України № 428 від 22 черв. 1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428-94-%D0%BF> (дата звернення: 04.06.2018).

266. Протокол між Урядом РП та Кабінетом Міністрів України про внесення змін до Угоди між Урядом РП та Кабінетом Міністрів України про правила місцевого прикордонного руху, підписаної у Києві 28 берез. 2008 р. від

22.12.2008. *Генеральне консульство Республіки Польща у Львові*. URL: <https://lwow.msz.gov.pl/resource/6da10b22-9b3f-4aa7-824d-658ba0e6b7a6:JCR> (дата звернення: 04.06.2018).

267. Протокол про консультації між Міністерством закордонних справ України і Міністерством закордонних справ РП від 7 верес. 1991 р. URL: <http://www.licasoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=231345&menu=52299> (дата звернення: 04.06.2019).

268. Протокол про створення Консультаційного Комітету Президентів України та Республіки Польща від 12 січ. 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/616_228 (дата звернення: 03.04.2017).

269. Протокол про українсько-польську змішану комісію з питань торгівлі та економічного співробітництва від 12 січ. 1993 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_188 (дата звернення 13.04.2018).

270. Про транскордонне співробітництво: Закон України № 1861-IV від 24 лип. 2004 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1861-15> (дата звернення 13.04.2019).

271. Про утворення органів міграційної служби в Автономній Республіці Крим, областях, мм. Києві та Севастополі: Постанова Кабінету Міністрів України № 700 від 27 трав. 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700-2004-%D0%BF> (дата звернення 13.04.2019).

272. Рада асоціації. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu/dvostoronni-organi-asociaciyi-ukrayina-yes/rada-asociaciyi> (дата звернення 13.08.2019).

273. Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2016. 125 с.

274. Розумний О. Політика пам'яті російського правлячого режиму: ідеологічна «скрепа» та інструмент геополітики. *Науковий вісник*

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Міжнародні відносини. 2017. № 6. С. 76–83.

275. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / відп. ред. В. Смолій; кер. авт. кол. Г. Боряк. Київ: Ніка-центр, 2016. 796 с.

276. Романюк А. С. Історія західних політичних вчень: політичні доктрини ХХ – початку ХХІ ст.: навч. посіб. Київ: Знання, 2011. 255 с.

277. Романюк А. С., Литвин В. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.

278. Рудницький С. Суб'єкти репрезентації суспільних інтересів польської національної меншини сучасної України у політичній сфері. *Політологічні читання ім. проф. Богдана Яроша*: зб. наук. праць / за заг. ред В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. Вип. 3. С. 136–143.

279. Рудницький С. Суспільно-політичні інтереси поляків незалежної України: монографія. Житомир: ФЦ-П Євенок О. О., 2014. 622 с.

280. Рябінін Є. В. Транскордонне співробітництво в системі процесів регіональної інтеграції України (політологічний аналіз): монографія Маріуполь, 2011. 157 с.

281. Савицький Ю. Сучасні українсько-польські відносини – це «стратегічний маразм» – експерти. *Радіо Свобода*. 4 верес. 2017 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28716447.html> (дата звернення: 04.06.2019).

282. Світящук І., Стадний Є. Польсько-українські академічні стосунки: аналітична записка. *CEDOS*. 11 груд. 2013 р. URL: <https://www.cedos.org.ua/uk/osvita/polsko-ukrainski-akademichni-stosunky#sdfootnote19anc> (дата звернення: 04.06.2017).

283. Середюк М. Розвиток польсько-українських освітніх відносин у 1991–2009 рр. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2013. Вип. 23–24. С. 447–453.

284. Сидорук Т. В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства: монографія. Львів: ПАІС, 2012. 444 с.

285. Сидорук Т. Східне партнерство та союз для Середземномор'я: можливості реформування європейської політики сусідства. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2010. Вип. 21. С. 280–290.

286. Система договорів Організації Об'єднаних Націй в області прав человека. Нью-Йорк; Женева, 2012. 76 с.

287. Системні рішення Любліна та українських міст у сфері створення сучасного самоврядування; ред. А. Ястшембська / мерія міста Люблін. Люблін, 2010. 184 с.

288. Скільки українських студентів навчалося в Польщі у 2017 році. *UP-STUDI. Центр польської освіти*. URL: <http://up-study.net/uk/articles-view/items/skilki-ukrajinskix-studentiv-vstupili-v-polski-vnz-2017.html> (дата звернення: 04.06.2018).

289. Скуратівський В., Трощинський В., Чукут С. Гуманітарна політика в Україні: навч. посіб. Київ: Вид-во УАДУ, Міленіум. 2002. 262 с.

290. Спільна Декларація Президента України і Президента Республіки Польщі від 25 черв. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_088 (дата звернення: 07.06.2019).

291. Спільна заява президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання» від 21 трав. 1997 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_005 (дата звернення: 04.06.2018).

292. Спільна заява XI сесії Парламентської асамблеї України та Республіки Польща. *Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України*. 7 берез. 2019 р. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/168097.html> (дата звернення: 07.06.2019).

293. Солдатенко В. Проблеми політики національної пам'яті і завдання її наукового забезпечення. *Державотворчі та цивілізаційні здобутки українського народу. Національна та історична пам'ять*: зб. наук. праць. Вип 1. Київ: Стилос, 2011. С. 7–25.

294. Стадний Є. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи. *CEDOS*. 19 груд. 2017 р. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy> (дата звернення: 04.06.2018).

295. Статут Організації Об'єднаних Націй. Київ: Видано Департаментом громадської інформації ООН. 67 с.

296. Статут Парламентської Асамблеї України і Республіки Польща, прийнятий 13 жовт. 2003 р. URL: <https://rada.gov.ua/fsview/14.html> (дата звернення: 07.06.2019).

297. Степаненко В. П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ, Ін-т соціології НАН України, 2015. 420 с.

298. Степанко О. В. Сутність, мета, завдання та складові гуманітарної сфери. *Теорія і практика державного управління*. 2012. Вип. 3 (38). С. 201–208.

299. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України № 615/98 від 11 лип. 1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98> (дата звернення: 07.06.2019).

300. Стрільчук Л. Інституційне забезпечення сучасних українсько-польських двосторонніх відносин. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія історія*. 2014. Т. 227. Вип. 215. С. 47–53.

301. Стрільчук Л., Стрільчук В. Інституційні складові українсько-польських гуманітарних взаємин і співробітництва. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. 258 с.

302. Стрільчук Л. Проблеми історичної пам'яті в сучасних українсько-польських взаєминах. *Українсько-польське партнерство: сьогодні та перспективи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк–Світязь, 26–27 черв. 2017 р.) / за ред. В. Й. Лажника, С. В. Федонюка. Луцьк: Вежа-Друк. 136 с. С. 96–100.

303. Стрільчук Л. В. Україна – Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець ХХ – початок ХХІ століття): монографія. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. 698 с.

304. Східне партнерство. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/shidne-partnerstvo> (дата звернення: 07.06.2019).

305. Терещенков Е. Ю. «Восточное измерение» политики соседства Европейского Союза: возникновение и эволюция. *Вестник СПбГУ. Серия 6*. 2010. Вып. 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vostochnoe-izmerenie-politiki-sosedstva-evropeyskogo-soyuza-vozniknovenie-i-evolyutsiya> (дата обращения: 04.06.2019).

306. Тімашов В. Історико-правовий дискурс становлення і розвитку прав людини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2013. Вип. 23. С. 193–200.

307. Тиркус Ю. С. Політико-інституційні чинники євроінтеграційного процесу України. Автореф. дис. ... к. політ. н. спец.: 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Львів, 2015. 22 с.

308. Тиркус Ю. С. Теоретичні засади дослідження процесів політичної інтеграції. *Вісник СевНТУ. Політологія: зб. наук. пр.* Вип. 145. Севастополь, 2013. с.100–104.

309. Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи / за заг. ред. І. В. Артёмова. Ужгород: МПП «Гражда», 2012. 520 с.

310. Трансформація в Польщі та Україні. Вибрані аспекти: монографія / за ред. А. Антошевського, А. Колодій, К. Ковальчика. Вроцлав, 2010. 743 с.

311. Трофимович В. Політичні відносини України і Республіки Польща. 1991–2010 рр. URL: <http://eprints.oa.edu.ua/879/1/11.pdf> (дата звернення: 10.03.2019).

312. Троян С. С. Україна у системі сучасного транскордонного співробітництва: соціополітичний аналіз. *Панорама політологічних студій: Наук. вісник Рівненського держ. гуманітар. ун-ту*. 2011. Вип. 5–6. С. 30–41.

313. У Верховній Раді відбулася Одинадцята сесія Парламентської асамблеї України і Республіки Польща. *Інформаційне управління Апарату*

Верховної Ради України. 7 берез. 2019 р. URL: <https://rada.gov.ua/news/Novyny/168089.html> (дата звернення: 02.08.2019).

314. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про академічне взаємовизнання документів про освіту та рівноцінність ступенів від 31 трав. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_067 (дата звернення: 10.03.2019).

315. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про економічне співробітництво від 4 берез. 2005 р. URL: <http://zakon.nau.ua/?uid=1079.1.117&title=%CF%EЕ%EB%FC%F9%E0> (дата звернення: 10.03.2019).

316. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху від 28 берез. 2008 р. *Генеральне консульство Республіки Польща у Львові.* URL: <https://lwow.msz.gov.pl/resource/1327ce05-db62-4f3b-889c-80ae5ea81a48:JCR> (дата звернення: 10.06.2019).

317. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху. Зі змінами від 17 груд. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_138 (дата звернення: 10.06.2019).

318. Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща від 19 січ. 2015 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_180 (дата звернення: 10.06.2018).

319. Угода між Україною і Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз. Документ № 117-VI від 15 січ. 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_850 (дата звернення: 18.06.2019).

320. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво від 24 трав. 1993 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_171 (дата звернення: 10.03.2019).

321. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти від 20 трав. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_058 (дата звернення: 18.06.2019).

322. Угода між урядом УРСР і Урядом Республіки Польща про співробітництво молоді і молодіжні обміни від 22 черв. 1991 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_176 (дата звернення: 10.04.2019).

323. Угода між урядом України і урядом РП про співробітництво у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей від 25 черв. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/616_120/sp:max15 (дата звернення: 11.05.2019).

324. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері інформатизації від 1 серп. 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_091 (дата звернення: 10.03.2019).

325. Угода про асоціацію між Україною і Європейським Союзом. *Сайт Міністерства закордонних справ України*. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association> (дата звернення: 10.03.2019).

326. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 черв. 1994 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (дата звернення: 11.05.2019).

327. Угода про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством національної освіти Республіки Польща від 19 січ. 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_180 (дата звернення: 11.05.2019).

328. Україна в міжнародних організаціях / Ю. Макар, Б. Гдичинський, В. Макар та ін. / за заг. ред. Ю. Макара. Чернівці: Прут, 2009. 880 с.

329. Україна в ХХ столітті (1900–2000 рр.): в 2 ч. Ч. 1. Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи: анотована історична хроніка / відповід. ред. С. В. Віднянський. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2001. 310 с.

330. Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин: зб. наук. пр. / Нац. педагог. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Краківська педагог. Акад. ім. Комісії Едукації Народової; відп. ред. П. Чернега. Київ: 2002. 312 с.

331. Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє: зб. наук. пр. / Т. Зарецька (заг. ред.). Ч. 2. Київ., 2002. 238 с.

332. Україна надала Польщі дозвіл на проведення пошуково-ексгумаційних робіт. *Європейська правда*. 27 верес.2019 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/09/27/7101294/> (дата звернення: 29.09.2019).

333. Україна на шляху до Європейського Союзу. VADEMECUM / Управління Комітету Європейської інтеграції. Варшава, 2006. 189 с.

334. Україна – Польща: важкі питання: матеріали міжнародних наукових семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Т. 1–10. Варшава; Луцьк, 1998–2005.

335. Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість: зб. наук. праць / відп. ред. М. Литвин. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2010–2011. Вип. 3–4. 348 с.

336. Україна та Польща зміцнюють міжрегіональне співробітництво. *Урядовий портал*. 28 жовт. 2016 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249438636&cat_id=244277212 (дата звернення: 12.03.2017).

336а. «Українська» поправка від початку була нонсенсом – радник глави МЗС Польщі. *УКРІНФОРМ*. 17 січ. 2019 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2621646-ukrainska-popravka-vid-pocatku-bula-nonsensom-radnik-glavi-mzs-polsi.html> (дата звернення: 12.10.2019).

337. Український «Народний дім». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%9..> (дата звернення: 12.03.2019).

338. Українсько-польська співпраця ректорів у дії. *Сайт ГО «Спілка ректорів вищих навчальних закладів України»*. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/news-1-3-112-ukrainsko-polska-spivpracya-rektoriv-u-dii> (дата звернення: 12.03.2019).

339. Українсько-польське партнерство: сьогодення та перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (Луцьк–Світязь, 26–27 черв. 2017 р.) / за ред. В. Й. Лажника, С. В. Федонюка. Луцьк: Вежа-Друк. 136 с.

340. Українсько-польський форум партнерства закликав Дуду заветувати «антибендерівський закон». *Європейська правда*. 2 лют. 2018 р. URL: www.eurointegration.com.ua/news/2018/02/2/7076991/ (дата звернення: 12.03.2018).

341. Українці визначилися щодо членства в НАТО, ЄС, СНД та майбутніх відносин з РФ – опитування. *Тиждень.ua*. 27 верес. 2016 р. URL: <https://tyzhden.ua/News/174867> (дата звернення: 12.03.2019).

342. Федорів Х. *Інституційні механізми реалізації політики пам'яті в Україні та Республіці Польща. Панорама політологічних студій*. 2013. Вип. 10. URL: [file:///C:/Users/111/Downloads/Pps_2013_10_22%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/111/Downloads/Pps_2013_10_22%20(1).pdf) (дата звернення: 12.03.2019).

343. Федорчак П. Розвиток українсько-польського наукового співробітництва на рубежі ХХ–ХХІ ст. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2011. Вип. 19. С. 75–80.

344. Фонд імені Казимира Пуласького. URL: <http://www.pulaski.pl> (дата звернення: 12.03.2019).

345. Фонд «Освіта для демократії». URL: <https://fed.org.pl> (дата звернення: 12.03.2019).

346. Фонд «Розвитку Інформаційного Суспільства». URL: <http://www.frsi.org.pl> (дата звернення: 12.03.2019).

347. Форум молодих дипломатів. URL: <http://www.diplomacy.pl> (дата звернення: 12.03.2019).

348. Фролов Є. Поляки в Україні, що ховається за скромною цифрою 0,3 %? *Ресурсний центр ГУРТ*. URL: <http://gurt.org.ua/blog> (дата звернення: 12.03.2019).

349. Фондація польсько-української співпраці. URL: <https://www.pauci.org> (дата звернення: 12.03.2019).

350. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / пер. с англ. В. Р. Рокитянского. Москва: Прогресс-традиция, 2004. 480 с.

351. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / пер. с англ. Т. Велимеев. Москва: АСТ, 2014. 660 с.

352. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / пер. з англ. Москва: РОССПЭН, 2003. 368 с.

353. Хауккала Х. Вызов Восточного измерения для внешней политики ЕС. *Европа*. Журн. Польского ин-ту міжнародних справ. 2003. № 1. С. 171–184, URL: <http://www.pism.pl/pdf/Europa%206%20Haukkala.pdf> (дата звернення: 11.05.2019).

354. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. 3-е изд. Санкт-Петербург: Питер Пресс, 2008. 608 с.

355. Цепенда І. Українсько-польські етнополітичні відносини 40–50-х років XX століття. Київ, 2009. 387 с.

356. Центр польських та європейських студій ім. Єжи Гедройця. *Національний університет «Києво-Могилянська академія»*. URL: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/science/tsentri-ta-laboratoriji/tsentr-polskikh-ta-evropeskikh-studi-naukma> (дата звернення: 14.05.2019).

357. Цесаж З. Закордонна політика Республіки Польща після 1989 року. *Трансформація в Польщі та Україні. Вибрані аспекти*: монографія / за ред. А. Антошевського, А. Колодій, К. Ковальчика. Вроцлав, 2010. С. 715–729.

358. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дій: національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін.; Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2016. 284 с.

359. Чернова А. В. «Польский фактор» в формировании и продвижении политики ЕС в отношении Украины в 1991–2011 годах. *Вестник МГИМО-Университета*. 2012. № 6. С. 31–37.

360. Чорна Н. М. Історіографія українсько-польських взаємин 1990–2014-х рр.: автореф. дис. ... д. іст. н.: спец. 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Київ, 2015. 39 с.

361. Чорна Н. Україна – Польща: історіографічний дискурс міждержавних взаємин кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Україна-Європа-Світ*. 2015. Вип. 16: у 2 ч., ч. 2. С. 133–141.

362. Чорна Н. Українсько-польські міждержавні відносини кін. ХХ – поч. ХХІ ст.: інтерпретації українських дослідників. *Україна-Європа-Світ*. 2014. Вип. 14. С. 142–157.

363. Чорний О. Україна в європейській цивілізаційній конкуренції. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. № 2. С. 33–60.

364. Школи польської мови. Сайт «ОсвітаПоль». URL: <https://www.osvitapol.info/news.php?news/109> (дата звернення: 11.05.2019).

365. Щороку зростає кількість іноземних студентів, які хочуть здобувати вищу освіту в Україні. *УНІАН*. 7 червня 2018 р. URL: <https://press.unian.ua/press/10144736-shchoroku-zrostaye-kilkist-inozemnih-studentiv-yaki-hochut-zdobuvati-vishchu-osvitu-v-ukrajini-video.html> (дата звернення: 11.05.2019).

366. Юськів Б. Глобалізація і трудова міграція в Європі: монографія. Рівне: Видавець О. М. Зень, 2009. 479 с.

367. Юськів Б. Десять міфів про міжнародну трудову міграцію. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. 2012. № 20. С. 66–73.

368. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1. 670 с.

369. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз: монографія. Харків: Право, 2013. 760 с.

370. Яніна О. Є. Український напрям в зовнішній політиці республіки Польща: чинники, виміри, еволюція: автореф. дис. ... к. політ. н. спец.: 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Одеса, 2012. 20 с.

371. Янків М. Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат (політико-економічний та секторальний аналіз): монографія. Львів: Світ, 2011. 384 с.

372. Burant S. International Relations in a Regional Context: Poland and its Eastern Neighbors – Lithuania, Belarus, Ukraine. *EuropeAsia Studies*. Vol. 45. № 3. 1993. P. 395–418.

373. Berdychowska B. Ukraina: ludzie I książki. Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego. Wrocław 2006. 192 s.

374. Butyter D. Perspektywy współpracy Polski z Ukrainą. *Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*. 2014. Nr. 5. S. 425–435.

375. Centrum Europy Wschodniej UMCS. Офіційний сайт центру. URL: <http://www.umcs.pl/pl/cew.htm> (дата звернення: 10.05.2019).

376. Cieślik M. Stosunki polsko-ukraińskie. *Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej*. 1994. S. 135–144.

377. Cieślik M. Stosunki z Ukrainą. *Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej*. 1999. S. 177–184.

378. Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy paper. Brussels, 12.5.2004. *European Commission*. URL: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf (дата звернення: 11.04.2019).

379. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Brussels, 11.3.2003. *European Commission*. URL: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en

380. Długosz P. Strategie życiowe młodzieży na pograniczu polsko-ukraińskim. Nomos. Kraków 2017. 449 s.
381. Duffield Jo. S. World Power Forsaken: Political Culture, International Institutions, and German Security Policy After Unification. Stanford, California: Stanford University Press, 1998. 385 p.
382. Garnett Sh. Keystone in the Arch: Ukraine in the Emerging Security Environment of Central and Eastern Europe. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 1997. 145 p.
383. Gill W., Gill N. Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993. Poznań; Toruń, 1994. 123 s.
384. Haas E.B. International Integration: the European and the Universal Process. *International Organization*. 1961. Vol. 15. Nr. 3. P. 366–377.
385. Human rights situation in the Islamic Republic of Iran. CHR Res. 1987/55. 11.03.1987. *Commission on Human Rights*. Report on the fortythird session. (2 February – 13 March 1987). Economic and Social council. Official records, 1987. Supplement No. 5. United Nations. New York, 1987. S. 8–9.
386. Kawałko B. Wybrane problemy polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej. *Barometr Regionalny*. 2011. Nr. 2(24). S. 35–60.
387. Jan Paweł II. Wielki Dyplomata i Polityk. Łódź 2006. 429 s.
388. Kształcenie ustawiczne do wielokulturowości / pod red. Tadeusza Lewowickiego i Frantiszka Szloska. Warszawa; Radom 2009. 431 s.
389. Moravcsik A. and Vachudova M. A. National Interests, State Power, and EU Enlargement. *East European Politics and Societies: and Cultures*. Vol. 17. 2003. P. 42–57.
390. Moravcsik A. Preferences and Power in the European Community: A Liberal Integovernmentalist Approach. *Journal of Common Market Studies*. Vol. 31. Nr 4. 1993. P. 473–524.
391. Motsyk O. Dobrzy Sąsiedzi. *Kwartalnik VIP*. 2006. Nr 3. S. 7–9.
392. Motsyk O. Eastern Partnership: a promising initiative. *Polish Market*. 2009. Nr 8 P. 20–21.

393. Motsyk O. Na drodze do zjednoczonej Europy. *Prestizh*. 2006. Lipiec. S. 13–15.
394. Motsyk O. Polsko-ukraińskie dobrosąsiedztwo. *Świat Elit*. 2008. Nr 73. S. 16–17.
395. Motsyk O. Świętokrzyskie – Winniczyna, dwa regiony – jedno serce. *Powiat Starzowski*. 2008. № 30. S. 9.
396. Motsyk O. Ukrainian Ambassador to Poland. *Polish Market*. 2006. Nr 8. P. 17–20.
397. Motsyk O. Ukraine belongs to Europe. *The Warsaw Voice*. 2008. Nr 20/21. P. 8–10.
398. Na pograniczu «nowej Europy». Polsko-ukraińskie sąsiedztwo / pod red. Magdaleny Zowchak. Wydawnictwo DIG. Warszawa, 2010. 744 s.
399. Neumann I. B. European Identity, EU Expansion, and the Integration / Exclusion Nexus. *Alternatives: Global, Local, Political*. Vol. 23. (July–Sept. 1998). Nr. 3 P. 397–416.
400. Non-paper z polskimi propozycjami w sprawie przyszłego kształtu polityki rozszerzonej UE wobec nowych wschodnich sąsiadów. *Polityka rozszerzonej Unii Europejskiej wobec nowych sąsiadów*. Fundacja im. Stefana Batorego. Warszawa, 2003. S. 93–107. URL: www.batory.org.pl/doc/nowi_s.pdf.
401. Olszański T. Kresy Zachodnie: miejsce Galicji Wschodniej i Wołynia w państwie ukraińskim. Warszawa: Ośr. Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 2013. 111 s.
402. Olszański T. Wielka dekomunizacja. Ukraińska polityka historyczna czasu wojny. Warszawa: Ośr. Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 2017. 52 s.
403. Onyszkiewicz J. Polska polityka wschodnia. *Biuletyn Południowo Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu*. 1996. Nr. 2. S. 67–69.
404. Onyszkiewicz J. Ukraina a NATO. Lithuania. *Kwartalnik poświęcony problemom Europy Środkowo-Wschodniej*. 2004. № 1(45). S. 41–50.
405. Pentland C. *International Theory and European Integration*. New York: MacMillan Company, 1973. 283 p.

406. Polska i Ukraina. Rozmowy z Bohdanem Osadcukiem / Basil Kerski, Andrzej St. Kowalczyk. Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego. Wrocław, 2008. 272 s.

407. Polskie uczelnie chcą ukraińskich studentów. URL: <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/polskie-uczelnie-chca-ukrainskich-studentow,1,5307074,wiadomosc.html> (дата звернення: 11.05.2018).

408. Pospieszna P. When recipients become donors: polish democracy assistance in Belarus and Ukraine. A dissertation. Tuscaloosa, 2010. 379 p. URL: http://libcontent1.lib.ua.edu/content/u0015/0000001/0000297/u0015_0000001_0000297.pdf (дата звернення: 10.05.2019).

409. Problemy transformacji w Polsce I na Ukrainie. Redakcja naukowa Ireneusz Michałków, Bazyli Nazaruk, Włodzimerz Petryk, Zdzisław Sirojć. Warszawa; Kijów 2007. 347 s.

410. Regulation (EU) 2017/850 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 amending Regulation (EC) No 539/2001 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement (Ukraine). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ%3AL%3A2017%3A133%3AFULL&from=EN> (дата звернення: 04.02.2019).

411. Reinhard J. EU Democracy Promotion through Conditionality in its Neighbourhood: The Temptation of Membership Perspective or Flexible Integration? *Caucasian Review of International Affairs*. 2010. Vol. 43. P. 196–213.

412. Report of the Polish Presidency of the Visegrad Group. 1 July 2016 – 30 June 2017. Warsaw 2017. 34 p.

413. Schimmelfennig F. The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union. *International Organization*. Vol. 55 (1). 2001. P. 47–80.

414. Solonenko I. The European Union as Democracy Promoter: The Case of Ukraine. *The Romanian Journal of Political Sciences*. 2005. Nr. 2. P. 57–69.

415. Speech by the President «May our Efforts be Inspired by Solidarity». URL: <http://www.president.pl/x.node?id=6042877>.

416. Staszewski W. Komitet Konsultacyjny Prezydentów RP i Ukrainy. *Centrum Badań Wschodnich Uniwersytetu Warszawskiego, Studia i Materiały*. Warszawa, 2000. 35 s.

417. Stegny O. Ukraine and the Eastern Partnership: «Lost in Translation»? *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 2011. Vol. 27. Nr. 1. P. 50–72.

418. Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939–2004 / pod redakcją Bogumiła Grotta. Warszawa 2004. 368 s.

419. Surmacz B. Współczesne stosunki polsko-ukraińskie. Politologiczna analiza traktatu o dobrym sąsiedztwie. Lublin: W-wo Unswersytenu Marii Curi-Skłodowskiej, 2002. 267 s.

420. Świat według Mellerera. Życie i polityka: ku przyszłości. Ze Stefanem Mellerem rozmawia Michał Komar. Rosner&Wspólnicy. Warszawa 2008. 311 s.

421. Świat według Mellerera. Życie i hisforia: ku wolności. Ze Stefanem Mellerem rozmawia Michał Komar. Rosner&Wspólnicy. Warszawa 2008. 295 s.

422. The Future of European Regions. Editors: Patrycja Jakubowska, Antoni Kukliński, Piotr Żuber. Ministry of Regional Development. Warsaw, 2007. 511 p.

423. Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o grobach i cmentarzach wojennych, ustawy o muzeach oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. URL: <http://dziennikustaw.gov.pl/DU/2018/369/1> (дата звернення: 08.03.2019).

424. Ustawa z dnia 27 czerwca 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. URL: <http://dziennikustaw.gov.pl/DU/2018/369/1> (дата звернення: 10.05.2019).

425. Warzecha Ł. Strefa zdekomunizowana. Wywiad rzeka z Radkiem Sikorskim. AMF+. Warszawa 2007. 376 s.

426. *We Won the Future. 10 years of the Presidency of Aleksander Kwasniewski: addresses, interviews, documents (selection)*. Warsaw, 2008. 788 p.

427. Wizmirska B. Kronika stosunków zagranicznych Polski w 2003 r. *Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej, 2004*. Warszawa, 2005. S. 241–276.

428. *5 years of Poland in the European Union*. Warsaw: Office of the Committee for European Integration. 2009. 582 p.

429. Zarządzenie nr. 24 Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 11 lipca 2016 r. w sprawie Rady Dyplomacji Historycznej. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-resortowe/rada-dyplomacji-historycznej-35101239> (дата звернення: 10.02.2018).

430. Ziolkowski M. *Projekt: Ukraina. Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego*. Wrocław 2008. 154 s.

431. Zurawski vel Grajewski P. *Specyfika relcji polsko-ukraińskich po 2015 r. Sprawy Międzynarodowe: Instytut Studiów Politycznych PAN*. 2018. Nr. 1. S. 41–92.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких відображено основні результати дослідження

Фахові видання

1. Моцик О. Ф. Зовнішня політика й дипломатія Києва (перші кроки: VI–IX ст.). *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*: зб. наук. ст. СНУ ім. Лесі Українки. Луцьк, 2018. № 1. С. 107–111.
2. Моцик О. Ф. Ретроспективний аналіз східноєвропейського напрямку у зовнішній політиці Європейського Союзу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. Луцьк, 2016. № 11. С. 100–104.
3. Моцик О. Ф. Наукові розвідки та підходи до інтеграційних процесів у Європейському Союзі. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: зб. наук. ст. ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2016. Т. 33–34. С. 126–133.
4. Моцик О. Ф. Розвиток українсько-польських відносин в умовах зовнішньої політики розширення Європейського Союзу. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: зб. наук. ст. ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2013. Т. 25–26. С. 177–182.
5. Моцик О., Копачинська Г., Коцан Р. Новий вимір польсько-українського гуманітарного співробітництва. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. Луцьк, 2011. № 20. С. 35–41. (Особистий внесок здобувача – 1/3 статті: узагальнено форми гуманітарного співробітництва між Україною та РП).
6. Моцик О. Ф. Особливості українсько-польських відносин у 2009 році. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: зб. наук. ст. ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2010. Т. 21–22. С. 91–98.
7. Моцик О. Ф. Сучасні напрями співробітництва між Україною та Республікою Польща. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. Луцьк, 2009. № 10. С. 3–9.

Публікації у виданнях, уключених до міжнародних наукометричних баз

8. Моцик О. Ф. Міжнародна співпраця України з ЮНЕСКО в гуманітарній сфері. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*: зб. наук. праць. Львів, 2019. Вип. 24. С. 184–190.

9. Моцик О. Ф. Базові засади правового регулювання міжнародної співпраці України в гуманітарній сфері. *Політикус*: наук. журн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2019. Вип. 3. С. 44–49.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Моцик О. Ф. Діяльність Ради Асоціації між Україною та ЄС як інституційна складова здійснення зовнішньої політики України в контексті євроінтеграції. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород 22–23 квіт. 2016 р. Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2016. С. 140–142.

11. Моцик О. Ф. Парламентський комітет асоціації між Україною та ЄС як інституційний чинник здійснення євроінтеграційної зовнішньої політики України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 листоп. 2016 р.) / МВС України, МОН України. Харків, 2016. С. 212–215.

12. Моцик О. Ф. Особливості польсько-українського економічного співробітництва в межах Карпатського регіону. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України*: матеріали V наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених (м. Чернівці, 4–5 листоп. 2011 р.): у 2-х т. Чернівці, 2011. Т. II. С. 57–59.

13. Моцик О. Ф. Розвиток українсько-польського транскордонного співробітництва як передумова європейської інтеграції України. *Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво*: Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих науковців (Луцьк, 25–26 трав. 2011 р.). Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. С. 58–61.

14. Моцик О. Єднає нас культура. Україна і Польща – культурне співробітництво. *Україна дипломатична*: наук. щорічник. Київ, 2010. Вип. 11. С. 618–629.

15. Моцик О. Польща ще досі усвідомлює, наскільки величезною є трагедія. *УНІАН*. 2010. 30 квіт.
16. Моцик О. Криза не здатна послабити стратегічний характер відносин України та Польщі. *УКРІНФОРМ*. 2009. 31 груд.
17. Моцик О. Україна – Польща: новий етап у відносинах. *Радіо Свобода*. 2009. 23 жовт.
18. Моцик О. Про Євро-2012, малий прикордонний рух та мистецькі імпрези. *Українське слово*. 2009. 14 жовт.
19. Моцик О. Без вступу України до ЄС Європа не завершить процес об'єднання. *УКРІНФОРМ*. 2009. 13 жовт.
20. Моцик О. 2009 рік буде знаковим в українсько-польських відносинах. *УНІАН*. 2009. 25 верес.
21. Моцик О. Угода про прикордонний рух між Україною і Польщею є кроком у наближенні нашої держави до безвізового режиму з ЄС. *УКРІНФОРМ*. 2009. 9 лип.
22. Моцик О. Наша мрія, аби безвізовий режим запровадити ще до Євро-2012. *УНІАН*. 2009. 7 черв.
23. Моцик О. Чотири події, що визначили сьогоднішню Польщу. *День*. 2009. 4 черв.
24. Моцик О. Ф. Досвід вступу Польщі до Європейського Союзу: уроки для України: *матеріали міжнар. круглого столу* (Луцьк, 21 трав. 2009 р.) / за ред. С. В. Федонюка. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. С. 4–11.
25. Моцик О. Знання долає кордони. Україна і Польща в освітній сфері *Освіта України*. 2009. 19 трав.
26. Моцик О. Східне партнерство – додатковий шанс на зближення з ЄС. *Дзеркало тижня*. 2009. 25 квіт.
27. Моцик О. Приклад Польщі показує, що означає бути членом ЄС і НАТО. *УНІАН*. 2009. 18 лют.
28. Моцик О. Ф. Польща – стратегічний партнер України. *Наш вибор*. 2008. № 5.

29. Моцик О. Ф. У 2009 році українсько-польська співпраця продовжуватиметься по висхідній. *УКРІНФОРМ*. 2008. 29 груд.

30. Моцик О. Ми і Польща – одна команда! *Україна молода*. 2008. 2 жовт.

31. Моцик О. Українсько-польський досвід співпраці є одним із найбагатших. *Транскордонне співробітництво*: наук. журн. Ін-ту транскордонного співробітництва та європ. інтеграції, Львів. 2007. № 2. С. 4–12.

32. Моцик О. Побратими по Євро-2012. *Атлантична панорама*: журн. Міністерства оборони України. 2007. № 5. С. 4–9.

33. Моцик О. Виступ на інавгураційній конференції з питань імплементації проекту «Підтримка секторальних реформ в Україні – першочергові дії». 10 груд. 2007 р., м. Варшава. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів*: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 85–88.

34. Моцик О. Звернення до учасників вшанування пам'яті жертв у с. Пискоровичі та відкриття пам'ятної таблиці. 2 груд. 2007 р. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів*: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 84.

35. Моцик О. Виступ на урочистій церемонії відкриття Почесного консульства України в Познані. 19 берез. 2007 р. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів*: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 66–68.

36. Моцик О. Виступ на міжнародній конференції «Форум Європа–Україна». 23–24 лют. 2007 р., м. Вроцлав. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів*: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. С. 59–63.

37. Моцик О. Ф. Перспективний тандем. *Народний депутат*. 2006. № 10. С. 60–65.

38. Моцик О. Ф. Україна і Польща – стратегічні партнери. *Політика і час*. 2006. № 5. С. 4–9.

39. Моцик О. Виступ на відкритті VI Міжнародного економічного форуму «Співпраця регіонів задля економічного розвитку». 5 жовт. 2006 р., м. Львів. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 31–34.

40. Моцик О. Виступ на відкритті спеціальності «Україністика» у вищій менеджерській школі Варшави. 30 верес. 2006 р. *О. Моцик. Вірю в європейське майбутнє наших народів: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща*. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. С. 24–30.

41. Моцик О. Промова під час вручення екзекватури Почесному консулу України в м. Щецин. 14 лип. 2006 р. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 19–20.

42. Моцик О. Промова: «Україна і Польща в Європі». 14 трав. 2006 р., м. Ченстохова. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 13–18.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації

43. Моцик О. Ф. Міжнародні виборчі стандарти як аксіологічний орієнтир формування зовнішньої політики України. *Сучасні проблеми виборчого права і методологія його викладання у вищих навчальних закладах України: тези доп. Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 22–23 черв. 2017 р.)* / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: Прінт-Сервіс, 2017. С. 175–179.

44. Моцик О. Ф. Сучасні тенденції та перспективи українсько-американських відносин. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Київ, 2011. Вип. 17. С. 19–23.

45. Моцик О. Ф. Щодо сучасного розуміння зовнішньої політики. *Юридичні науки та їх роль у формуванні правової культури сучасної людини: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 12–13 трав. 2015 р. Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2015. С. 68–71.*

46. Моцик О. Ф. Сучасний стан і перспективи розвитку українсько-американських відносин. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Вип. 19. Київ, 2012. С. 46–56.

47. Моцик О. Україна і Польща: торговельно-економічне співробітництво. *Ділова панорама: журн. Київ. торгово.-промислової палати*. 2009. Груд.

48. Моцик О. Українсько-американські відносини «перестали бути вулицею з одностороннім рухом». *Зовнішні справи: наук. журн. Київ, 2010. № 9–10. С. 13–17.*

49. Моцик О. Вступне слово. *Жезьнік Г., Кульчицький І., Монкович В. Європейські фонди для самоврядування України – як правильно управляти європейським проектом*. Варшава, 2008. С. 9–11.

50. Моцик О. Виступ на семінарі «Медіа ліс». 20 жовт. 2006 р., Бещадський повіт. *Моцик О. Вірю в європейське майбутнє наших народів: доп., виступи, інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 35–39.

51. Motsyk O. Eastern Partnership: a promising initiative. *Polish Market*. 2009. Nr 8. P. 20–21.

52. Motsyk O. Polsko-ukraińskie dobrosąsiedztwo. *Świat Elit*. 2008. Nr 73. S. 16–17.

53. Motsyk O. Świętokrzyskie – Winniczyzna, dwa regiony – jedno serce. *Powiat Starzowski*. 2008. № 30. S. 9.

54. Motsyk O. Ukraine belongs to Europe. *The Warsaw Voice*. 2008. Nr 20/21. P. 8–9.

55. Motsyk O. Na drodze do zjednoczonej Europy. *Prestiż*. 2006. Lip. S. 13–15.

56. Motsyk O. Dobrzy Sąsiedzi. *Kwartalnik VIP*. 2006. Nr 3. S. 7–9.

57. Motsyk O. Ukrainian Ambassador to Poland. *Polish Market*. 2006. Nr 8. P. 19–20.

АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні результати дослідження апробовано на 21 науковій конференції, 19 серед яких – міжнародні, дві – вітчизняні, а саме: Міжнар. конф. «Наближаючи Україну до Заходу: “Польські ворота”» (Красічин, 2006); VI Міжнар. форумі «Співпраця регіонів задля економічного розвитку» (Львів, 2006); Міжнар. форумі «Європа–Україна» (Вроцлав, 2007); III Міжнар. конф. «Сучасні технології національної безпеки держави та її кордонів» (Варшава, 2007); Українсько-польсько-американському бізнес-форумі (Краків, 2007); Міжнар. конф. «Підтримка секторальних реформ в Україні – першочергові дії» (Варшава, 2007); Економічному форумі «Польща–Україна 2012» (Варшава, 2007); круглому столі «Досвід вступу Польщі до Європейського Союзу: уроки для України» (Луцьк, 2009); VI з'їзду Об'єднання українців у Польщі (Варшава, 2009); Українсько-польському екон. форумі (Люблін, 2010); Міжнар. наук.-практ. конф. «Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво» (Луцьк, 2011); V наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (Чернівці, 2011); Міжнар. наук.-практ. конф. «Юридичні науки та їх роль у формуванні правової культури сучасної людини» (Ужгород, 2015); Міжнар. наук.-практ. конф. «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей» (Ужгород, 2016); Міжнар. конф. «Європейський Союз–Україна: трансформація реформи, безпека» (Луцьк, 2016); Міжнар. наук.-практ. конф. «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (Харків, 2016); Міжнар. наук. конф. «Сучасні проблеми виборчого права і методологія його викладання у вищих навчальних закладах України» (Київ, 2017) та ін.

Здобувач у статусі заступника міністра закордонних справ України, першого заступника міністра закордонних справ з питань європейської інтеграції, Надзвичайного і Повноважного Посла України в РП виконував

науково-аналітичну й практично-політичну діяльність, спрямовану на зміцнення українсько-польських відносин, зокрема шляхом модернізації їх нормативно-правового й інституційного забезпечення.

Результати дослідження обговорено на теоретичних семінарах і засіданнях кафедри політології та державного управління СНУ імені Лесі Українки.